

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIJALNI RAD

**ŠKOLA KAO FAKTOR RIZIKA I ZAŠTITE U POJAVI
MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE**

- magistarski rad -

Kandidat:

Mersiha Burnić

Buljubašić

Broj indeksa: 523

Mentor:

prof.dr.

Suada

Sarajevo, 2018.

Mersiha Burnić ŠKOLA KAO FAKTOR RIZIKA I ZAŠTITE U POJAVI MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

2018

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIJALNI RAD

**ŠKOLA KAO FAKTOR RIZIKA I ZAŠTITE U POJAVI
MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE**

- magistarski rad -

Kandidat:

Mersiha Burnić

Buljubašić

Broj indeksa: 523

Mentor:

prof.dr.

Suada

Sarajevo, 2018.

S A D R Ž A J

I.	UVOD	1
II.	TEORIJSKE OSNOVE ISTRAŽIVANJA	4
1.	Pomjovno određenje i definisanje osnovnih pojnova istraživanja	4
2.	Škola.....	6
2.1.	Najčešće spominjani i istraživani rizični faktori – bježanje iz škole	10
3.	Mjere suzbijanja maloljetničke delinkvencije u školama.....	12
4.	Najčešći oblici delinkventnog ponašanja mladih.....	14
4.1.	Imovinska krivična djela	14
4.2.	Alkoholizam.....	15
4.3.	Skitnja	16
4.4.	Kockanje	17
4.5.	Uživanje opojnih droga	18
IV.	METODOLOŠKI PRISTUP ISTRAŽIVANJU	20
1.	Istraživački problem	20
1.1.	Značaj istraživanja	21
1.1.1.	Naučni značaj	21
1.1.2.	Društveni značaj	21
1.2.	Rezultati predhodnih istraživanja	22
1.3.	Analiza problematike maloljetničke delinkvencije na području općine Sanski Most	26
2.	Predmet istraživanja	30
2.1.	Operativno određenje predmeta istraživanja.....	30
2.2.	Vremensko određenje predmeta istraživanja	30

3. Ciljevi i zadaci istraživanja	30
3.1. Naučni ciljevi istraživanja.....	31
3.2. Društveni ciljevi istraživanja	32
4. Sistem hipoteza	33
4.1. Generalna hipoteza.....	33
4.2. Posebne hipoteze.....	33
5. Metode istraživanja	34
6. Uzorci istraživanja.....	35
7. Instrumentarij istraživanja.....	35
V. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	37
1. Struktura porodice	39
2. Odnosi u porodici	41
3. Materijalni status porodice	43
4. Obrazovnje roditelja.....	46
5. Odnos prema školi i bježanje iz škole.....	47
5.1. Asocijalno ponašanje mlađih	50
5.2. Plan i program u školi	52
5.3. Školske aktivnost	54
5.4. Odnos sa profesorima	56
5.5. Odnos profesora prema učenicima.....	59
5.6. Uloga škole u prevenciji maloljetničke delinkvencije	61
VII. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	64
IX. LITERATURA	67
X. PRILOZI	71
Tabele i rezultati odgovora na pitanje koji su korišteni u radu u izradi grafikona.....	71
Popis grafikona.....	85

Popis tabela	86
Popis slika	87
IZJAVA O PLAGIJARIZMU	88

I. UVOD

Naše je stoljeće vrijeme izrazitog povećanja životnog standarda kao u većini evropskih i zapadnih zemalja, a posljedica toga je i povećanje kriminaliteta, a posebno maloljetničke delinkvencije. Maloljetnička delinkvencija je jako širok i rasprostranjen problem koji je prisutan i u bogatim i u siromašnim društвima, a posebno je izražen u zemljama u tranziciji, kojima pripada Bosna i Hercegovina.

Delinkventno ponašanje mladih oduvijek je privlačilo ozbiljnu pažnju društva. To je problem kojim se bave mnoge naučne discipline. Delinkvencija mladih u posljednje vrijeme postaje sve više tema dana. Ona zauzima sve više prostora na radiju, televiziji i u dnevnoj štampi. Zbog toga se u posljednje vrijeme naučnici sve više bave ovom problematikom, pokušavajući da utvrde uzroke koji dovode do delinkventnog ponašanja mladih.

Od mnogobrojnih faktora za koje je naučno utvrđeno da imaju uticaja na delinkventno ponašanje mladih interesovalo me je u kakvom odnosu se nalazi škola sa maloljetničkom delinkvencijom, odnosno da li postoji povezanost školskih aktivnosti sa ispoljavanjem delinkventnog ponašanja mladih.

Maloljetnička delinkvencija predstavlja veoma značajan problem, kako u svijetu, tako i kod nas. U toku posljednjih godina primjetan je znatan porast maloljetnika koji su se odali nekom vidu delinkventnog ponašanja. Maloljetnička delinkvencija se ne može ni zamisliti bez sagledavanja uslova i uticaja kojima su mлади izloženi u porodici prije i tokom školovanja, tačnije treba naglasiti kako su porodica i škola usko povezani kada govorimo o faktorima koji utječu na pojavu maloljetničke delinkvencije, jer je općepoznato da je porodica primarna društvena grupa, odnosno zajednica u kojoj se odvija život mlade jedinke, i udaraju temelji svih osnovnih elemenata budуće ličnosti. Porodica se i u kasnijem životu mladih javlja kao snažan faktor njihovog socijalnog i moralnog oblikovanja.

Maloljetnička delinkvencija se dugi niz godina nije tretirala kao izuzetno složen i ozbiljan problem. Maloljetni delinkventi su emocionalno nezrele osobe koje se odlikuju nemogućnosti

kontrole emocija u odnosu na socijalne zahtjeve. U školi se podučavaju učenici i redovno se prati i vrši procjena njihovog obrazovnog napretka, kako bi se osiguralo potrebno obrazovanje koje odgovara njihovim potrebama i mogućnostima. Roditelji, predškolske ustanove, škola i društvo u cjelini bi trebali voditi stalnu brigu, odgojno djelovati, te provoditi prevencije od najranijeg djetinstva.

Škola, kao obavezna i u svakom savremenom društvu neizostavna odgojno-obrazovna institucija, najčešće je mjesto gdje se po prvi put kod djece počinju ispoljavati neki oblici ponašanja. Tako se, pored prosocijalnog ponašanja, kod jednog manjeg broja djece mogu ispoljiti i rizični oblici ponašanja, koji ne moraju biti društveno neprihvatljivi, ali mogu u njih prerasti. Zbog toga škola predstavlja bitno mjesto za rano otkrivanje rizičnih ponašanja djeteta, čime se otvara mogućnost adekvatne i uspješne intervencije, a samim tim preveniranja težeg poremećaja ponašanja. Škola treba ostvariti dobru saradnju sa roditeljima i pružiti im odgovarajuću pomoć, kako bi se što uspješnije odgovorilo zadacima koji se pred roditelje i školu postavljaju u pogledu vaspitno-obrazovnog rada i prevencije maloljetničke delinkvencije.

U pogledu odnosa učenik-nastavnik, učenici uglavnom navode niz problem s kojima se suočavaju u školi, a koji bi se mogli prevazići. Među tim problemima posebno su izraženi sljedeći: nedostatak razumijevanja od strane nastavnika, neprimjereno ponašanje nastavnika prema učenicima, uzajamno nepoštovanje učenika i nastavnika, podređen položaj učenika, nemogućnost iznošenja mišljenja učenika, kažnjavaje učenika.

Gledajući na ovaku situaciju, učenici misle da nemaju dovoljnu podršku u školi od nastavnika, i da oni ne razumiju njihove probleme, posebno one u tinejdžerskim godinama. Učenici tj. maloljetni delinkventi misle kako imaju dosta slobodnog vremena kada su uglavnom prepušteni sami sebi, jer nemaju dovoljno novca za neke sportske ili druge klubove, a škole nemaju ove sadržaje. S druge strane, roditelji uglavnom vide svoju djecu prerano sazrelom i misle da nemaju osnovne uslove za sretno odrastanje i djetinjstvo. Glavni razlog za to jeste što djeca, i nakon toliko godina, trpe posljedice rata i sve nedaće koje je on donio kao što su: promjena sredine, neriješeno stambeno pitanje, siromaštvo, nezaposlenost roditelja itd.

Škola svoju ulogu i obaveze treba da ostvaruje u okruženju koje razvija motivaciju za sticanje znanja, koje poštuje i podržava individualnost svakog učenika, kao i njegov kulturni i nacionalni identitet, jezik i vjeroispovijest, koje je sigurno i u kojem ne postoji bilo kakav

oblik zastrašivanja, zlostavljanja i fizičkog kažnjavanja, vrijeđanja, poniženja ili štete po zdravlje, uključujući i štetu izazvanu pušenjem ili upotrebom drugih opojnih i zakonom zabranjenih sredstava.

Mnogo je naznaka koje ukazuju da škola ima značajnu ulogu u životu djece i mladih i zato može biti snažan faktor kako u prevenciji tako i u pojavi maloljetničke delinkvencije.

II. TEORIJSKE OSNOVE ISTRAŽIVANJA

1. Pomjovno određenje i definisanje osnovnih pojnova istraživanja

O pojmu maloljetničke delinkvencije postoje brojna i različita shvatanja. Kao prvo, izrazu "maloljetnička delinkvencija", odnosno delinkventno ponašanje mladih jezički odgovara izraz "maloljetničko prestupništvo", koje se također široko upotrebljava u našoj literaturi. Ovaj pojam se veoma različito određuje u kriminološkoj, pravnoj, sociološkoj i drugoj literaturi, što je višestruko uslovljeno. Tome je prije svega doprinijela složenost samog fenomena i njegovo različito pravno regulisanje u pojedinim zemljama (Buljubašić, 2005:17). Značajnog udjela ima i činjenica da se ovom pojmom, osim krivičnog prava, bavi veći broj naučnih disciplina i oblasti, tako da svaka od njih na ovaj fenomen gleda iz svog ugla i tako ga i određuje (Buljubašić, 2005:17). Pri tom se koriste "različiti konceptualni prilazi, koji vode različitim rješenjima" (Milutinović, 1970:3). Za maloljetničku delinkvenciju možemo reći da se u fenomenološkom pogledu ne razlikuje od kriminaliteta odraslih, jer se i u jednom i u drugom slučaju radi o kršenju krivičnog zakona. Razlika je jedino u počiniteljima krivičnih djela. To drugim riječima znači da postoje razlike između maloljetnog delinkventa i odraslog kriminalca u godinama života, ali ne postoji razlika u radnji ili kriminalnom djelu koje su izvršili (Jašović, 1991:49). Da bi smo postigli njegovo potpuno definisanje potrebno je precizirati uže pojmove: maloljetnici i delinkventno ponašanje.

„Maloljetnik“ je osoba određenog starosnog uzrasta, posebnih biopsihičkih osobina, koja se razlikuje od djece i odraslih po stepenu emocionalne i intelektualne zrelosti (Buljubašić, 2005:18). Pojam „maloljetnik“ je nastao i tjesno je vezan za krivičnopravnu problematiku nedruštvenog ponašanja mladih. On se uglavnom određuje limitiranjem starosnih granica uzrasta izvršilaca krivičnih djela. Pri tom se u nekim sistemima samo određuje gornja granica, dok većina zakonodavstava, pored ove, utvrđuje i donju starosnu granicu. Donja granica, tamo gdje se utvrđuje, služi razgraničenju između maloljetnika i djece, dok gornja granica odvaja maloljetnike od odraslih izvršilaca krivičnih djela. I jedna i druga starosna granica imaju u pojedinim zakonodavstvima različit smisao i značenje. Tako npr. negdje donja granica isključuje svaku odgovornost lica ispod te granice, koja u pojedinim zemljama isključivo služi odvajanju maloljetnika od odraslih izvršilaca i predstavlja granicu do koje se primjenjuje poseban postupak i izriču posebne mjere prema mladima. S druge strane, u nekim zemljama ova granica ima ulogu da označi do kojeg se uzrasta primjenjuju ublažene, odnosno redukovane sankcije, koje se inače primjenjuju prema odraslim izvršiocima.

I u pogledu visine ovih granica postoji ogromna neujednačenost. Kad je u pitanju donja granica, onda imamo uglavnom tri rješenja:

- a) jedan broj zemalja ovu granicu uopšte ne utvrđuje. To je slučaj u nekim zemljama Južne Amerike (Kuba, Kolumbija, Meksiko, Peru i dr.), kao i u nekim evropskim zemljama (Belgija, Holandija, Španija, Portugal);
- b) neke zemlje kao Jemen i Saudijska Arabija, koje inače nemaju krivične zakonike, pri utvrđivanju ove granice rukovode se stepenom biopsihološke zrelosti, kojeg svaki put utvrđuje sud;
- c) najveći broj zemalja fiksira donju granicu prema godinama starosti, koje variraju od 7 do 16 godina. Najnižu granicu od 7 godina imaju, npr. Egipat, Indija, Irak, Sirija itd.

Međutim, većina savremenih krivičnih zakonodavstava, pa i naše krivično zakonodavstvo utvrđuje i donju i gornju granicu za počinitelje krivičnih djela. Također, većina savremenih krivičnih zakonodavstava unutar grupe maloljetnika razlikuje dvije podgrupe i to mlađe i starije maloljetnike. U našem krivičnom zakonodavstvu donja granica iznosi 14 godina života, što znači da su osobe koje nisu navršile 14 godina djeca i ona nisu krivično odgovorna za učinjena krivična djela, dok gornja starosna granica iznosi 18 godina života, što znači da su osobe uzrasta od navršenih 14 do 18 godina maloljetnici (Buljubašić, 2005:19). Kao što smo već rekli, unutar grupe maloljetnika postoje i dvije podgrupe i to:

- mlađi maloljetnici uzrasta od navršenih 14 do 16 godina života i
- stariji maloljetnici uzrasta od navršenih 16 do 18 godina života.

Također, naše krivično zakonodavstvo određuje i kategoriju mlađih punoljetnih osoba, a to su osobe uzrasta od navršenih 18 do 21. godine života (Buljubašić, 2005:20).

Prema Vidanoviću (2006:88) „delinkvencija u opštem smislu podrazumijeva ukupnost ljudskih ponašanja kojima se ugrožavaju osnovne društvene norme i vrijednosti. U užem i najčešće korištenom smislu, pod delinkvencijom se podrazumijevaju različiti oblici devijantnog i nekomformističkog ponašanja djece i maloljetnika kojima se krše neke od društvenih, moralnih, prekršajnih i krivičnih normi. Najčešći oblici maloljetničke delinkvencije su različiti oblici prekršaja, imovinski delikti, delikti protiv života i tjela, različita asocijalana ponašanja itd. Pojam delinkvencija u Pedagoškom leksikonu označava poremećeno ponašanje djece i omladine. Ono odstupa od društveno prihvaćenih normi ponašanja, a ispoljava se kao agresivno i destruktivno ponašanje u čijoj osnovi leže neurotični i psihički poremećaji. Osim toga, simptomi poremećenog ponašanja su učestale laži, krađe,

neposlušnost, verbalna ili fizička agresija, izbjegavanje škole i dr. Ovako ponašanje je veoma tvrdokorno i ne može se ukloniti uobičajenim pedagoškim metodama.

Prema Vidanoviću (2006:88) „delinkt“ je pojam koji se odnosi na sva postupanja koja imaju karakter kažnjive radnje, a posebno na prekršajna djela, prestupe i krivična djela. Po širem shvatanju u delinkte se uključuju i neprilagođena i asocijalna ponašanja.

„Delinkvent“ u širem smislu je osoba koja ispoljava antisocijalna ponašanja kojima krši moralne, prekršajne i krivično-pravne norme (Vidanović, 2006:89). U psihološkom smislu, nekad znači delinkventnu ličnost koja ima određena i specifična psihosocijalna svojstva (npr. psihopatija, agresivnost, emocionalna nezrelost itd) koja uzrokuju devijantna ponašanja. U krivično-pravnom smislu znači osoba koja je izvršilac krivičnih djela.

2. Škola

Pored porodice, škola je najznačajnija društvena grupa u kojoj se ličnost formira. Ona postavlja pred učenika niz zahtjeva i zadataka kojima on često nije u mogućnosti da odgovori. Kod onih koji ne mogu da se prilagode školskoj sredini i njenim zahtjevima, stvara se otpor prema školi i učenju. Postižu slab uspjeh u učenju, ponavljaju razred, imaju slabo razvijeno radne navike. Na toj osnovi dolazi do raznih konfliktnih odnosa sa nastavnicima i školskim drugovima, te bježanja iz škole. Uticu i preobimni i nezanimljivi programi, zastarjela shvatanja u nastavi, sprečavanje inicijative učenika, nedostatak stručno sposobljenog kadra, stvaranje "privilegovanih" učenika, itd. Neuspjeh u školi može da bude jak izvor frustracija, ona vodi ka socijalnom i delinkventnom ponašanju. Škola je, ipak, za ogromnu većinu učenika, mjesto potpune socijalizacije i faktor subjektivno pozitivnih osjećanja. Istraživači smatraju da je školski neuspjeh na trećem, odnosno na drugom mjestu u povezivanju sa maloljetničkom delinkvencijom.¹ Presudan značaj za formiranje ličnosti maloljetnika ima njihov socijalni razvoj, iako se smatra da je ličnost biosocijalna pojava. S obzirom da socijalno sazrijevanje adolescenata počinje u porodici, uočavanje raskoraka između onoga šta roditelji zaista misle i onoga šta u stvarnosti ispoljavaju, može da izazove socijalnu neusklađenost uz konflikt sa roditeljima ili jednim od roditelja. Na socijalno sazrijevanje utiče škola kroz koju se stiču saznanja u zavisnosti od pojedinaca do pojedinca. Tokom rane adolescencije, koja je bitan period izgradnje osnove za prihvatanje socijalnih normi, veoma

¹ Petrović, Milica; Radovanović Dobrivoje: *Prijestupništvo maloljetnika, bježanje od kuće, bježanje iz škole*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1977., str. 76-77

veliku ulogu imaju vršnjaci čijim se zahtjevima i očekivanjima podređuju zahtjevi i očekivanja roditelja. To može uz djelovanje dodatnih faktora da dovede do socijalne neprilagođenosti i neusklađenosti i preko odsustva odgovornosti za vlastito ponašanje do delinkvencije. Nasuprot stavu o potpunom poništavanju uticaja porodice i škole, treba postojati stav o konkurenciji uticaja porodice, škole i uticaju grupe vršnjaka. Također, umjesto shvatanja grupe vršnjaka kao potpuno autonomne, školu treba shvatiti kao grupu koju čine pojedinci koji su istovremeno izloženi uticaju porodice i škole. Grupe vršnjaka se ne mogu poistovjetiti sa preddelinkventnim grupama koje isključivo negativno djeluju. Naprotiv, znatno su veći negativni uticaji mješovitog uzrastnog sastava u kojima djeluju i ličnosti s iskustvima delinkventnog i devijantnog ponašanja koji ga afirmišu. Ne treba osporavati ulogu grupe vršnjaka u procesima socijalizacije, ali se treba protiviti prenaglašavanju njene uloge posebno uloge podsticaja na delinkventno ponašanje.

Maloljetnička delinkvencija je pobuna protiv izvjesnih činilaca socijalizacije maloljetnika. Druga tvrdnja je da su maloljetnici u toku socijalizacije njenim načinima ili oblicima suprotstavljanja socijalno ugroženi. Na opravdanost ove dvije tvrdnje ukazuju kako sadržaj i forma delikta, vremena, mjesta i učestalosti njihovog događanja tako i uvjeti i podsticaji na delinkventno ponašanje. Podsjetimo se, kao osnovni podsticaji maloljetničkoj delinkvenciji navode se nedostaci porodice i to:

- a) siromaštvo koje ne zadovoljava ni osnovne potrebe djeteta-adolescenta. Nasuprot tome ističe se preobilje i neumjereni trošenje;
- b) loši uvjeti stanovanja;
- c) nezaposlenost roditelja (jednog ili oba);
- d) nizak status posla koji roditelj(i) obavlja i nizak status u zaposlenju;
- e) previše - veći broj djece;
- f) neobrazovanost ili nisko obrazovanje;
- g) loš odnos između roditelja;
- h) loš odnos roditelja prema djeci;
- i) socio-patološke pojave u porodici;
- j) bolest u porodici i
- k) nepotpuna porodica.

Analiziramo li ovdje navedene uvjete porodičnog života djeteta - adolescenta, nameće se zaključak da su svi oni živjeli izloženi jače ili slabije izražene socijalne ugroženosti. Ne može se oteti utisku da je adolescentna socijalna intervencija mogla bar da ublaži rast i težinu maloljetničke delinkvencije.

Slično je i sa djelovanjem škole. U literaturi se tvrdi da je slab uspjeh u školi osnovni uzrok delinkventnog ponašanja polaznika škole, a da je slab uspjeh posljedica nedovoljne inteligencije učenika, obrazovno-odgojnih programa koji su preteški te ih učenici ne mogu savladati niti im se uspješno prilagoditi, netrpeljivost između nastavnika i učenika, privilegovanost nastavničkih mišljenja, neadekvatno kažnjavanje učenika i slično. Ovome se mogu dodati još mnoge izloženosti učenika koje se ne mogu smatrati direktnom posljedicom rada škole. Međutim, ako izložen opis nije jednostran i pretjerano pristrasan (što je lako moguće), onda su sva djeca - adolescenti na koje se prikazane situacije odnose u stvari žrtve socijalnih okolnosti kojima je bila neophodna socijalna intervencija. Dok svaka porodica nema svog socijalnog radnika, pedagoga i psihologa, škola to ima² ili može imati njihove usluge preko centara za socijalni rad.

Do sličnih rezultata bismo došli i analizom situacije maloljetnih delinkvenata u susjedstvu, druženju i uopće u okruženju. Jer, kada je neko već delinkvent, on privlači potencijalne kandidate i uvlači ih u delinkvenciju. Ma koliko uvažavali izložene činjenice i shvatanja i ma koliko se slagali sa konceptom maloljetnog delinkventa - žrtve, lica u „stanju socijalne potrebe“, ne može se sve pripisati okolnostima i u potpunosti osloboditi odgovornosti delinkvente koji svojim delinkventnim ponašanjem druge, nedužne ljude, pretvaraju u žrtve. Dakle, socijalna intervencija mora (treba) da sadrži činioce preventive (upozorenja, uputa i emocionalnog rasterećenja) prije djela; poslije učinjenog djela socijalna intervencija ima veoma težak i krupan zadatak da spriječi ponavljanje istog ili činjenje novog delikta. Po mogućnosti zadatak je ispravljanje posljedica delikta. U svim slučajevima se podrazumijeva primjena odgojno-obrazovnih mjera, ali je otvoreno pitanje gdje, ko, kako, kao i kojom procedurom doći do adekvatne socijalne intervencije.

U kontekstu našeg istraživanja pod preddelinkvencijom podrazumijevamo sve one rizične faktore koji podsticajno djeluju na ispoljavanje antisocijalnog i asocijalnog ponašanja te one poremećaje u ponašanju koji su društveno neprihvatljivi u školskoj institucionalnoj sredini, a

² Uobičajeno je da u školama sa većim brojem učenika ima stručni tim sastavljen od školskog pedagoga i socijalnog radnika - ili samo jednog od njih.

koje možemo označiti kao preddelinkventno ponašanje. Dakle, preddelinkventno ponašanje uključuje kršenje formalnih institucionalnih školskih normi i obaveza, učenja i vladanja kao i ispoljavanje takvih poremećaja u ponašanju koji narušavaju međusobne odnose učenika i nastavnika, učenika i učenika, ometaju nastavni proces i rezultiraju izbjegavanjem obaveza i odgovornosti u takvoj mjeri da pojedince dovede do društveno delinkventne pozicije i situacije.

Analizirajući rezultate mnogih istraživanja maloljetničke delinkvencije uočili smo da primarnu formu delinkventne karijere obilježavaju:

- a. problemi u odnosu sa nastavnicima i vršnjacima
- b. izostajanje sa nastave, uključujući i bježanje iz škole
- c. sklonost konzumiranju alkohola, duhana i droge,
- d. ometajuća ponašanja u školi i razredu,
- e. neadekvatno korištenje slobodnog vremena,
- f. interesovanja neprimjerena uzrastu,
- g. antisocijalni/asocijalni

U istraživanju utjecaja škole na pojavu maloljetničke delinkvencije neophodno je sagledati i promjene koje su se dogodile u obrazovnom sistemu poslije rata u našoj zemlji. Prije rata u Bosni i Hercegovini postojao je jedinstveni obrazovni sistem, dok period nakon rata karakteriše niz pokušaja da se riješi složeno pitanje obrazovnog sistema. Posebno je teška situacija u Federaciji BiH, odnosno u kantonima gdje dominiraju i Bošnjaci i Hrvati. Tako u određenim područjima postoje odvojene zgrade škola gdje školu pohađaju isključivo djeca hrvatske nacionalnosti, odnosno zgradu škole koju pohađaju isključivo djeca bošnjačke nacionalnosti. Također imamo područja gdje je škola za pripadnike bošnjačke, odnosno hrvatske nacionalnosti u istoj zgradi, ali djeca ulaze na različite ulaze i zgrada je faktički podjeljena. U takvim sredinama izbijaju veoma često sukobi među djecom koji se često karakterišu kao međunacionalni sukobi bez obzira šta je stvarni uzrok sukoba. Formiranjem tri potpuno odvojena obrazovna sistema došlo je do značajnih promjena na planu upotrebe jezika. Tako se u BiH zvanično upotrebljavaju tri jezika, što negdje ima za posljedicu da je dijete onemogućeno da pohađa školu na svom maternjem jeziku. Iz svega navedenog proizilazi još jedan način kako škola može biti faktor rizika u pojavi maloljetničke delinkvencije.

U literaturi najčešće spominjani i istraživački faktor u školi navodi se bježanje iz škole. Zašto neki misle da su učenici koji bježe sa nastave skloni srljanju u delikvenciju, i kakva je povezanost delikvencije i bježanja s nastave pokušat ćemo objasniti u nastavku rada.

2.1. Najčešće spominjani i istraživani rizični faktori – bježanje iz škole

Na pojavu i razvoj delikvencije djeluje čitav niz faktora koji su vezani za različite socijalne kontekste u kojima djeca borave, a najčešće korijene imaju u disfunkcionalnim porodicama. Razloge bježanja s nastave uglavnom vezujemo uz školske faktore. Mnogi učenici izjavljuju da s nastave izostaju zbog dosade. Istraživanje provedeno u Kanadi (Shaw, Caldwell i Kleiber, 1996) pod nazivom: Dosada, stres i socijalna kontrola u svakodnevnim aktivnostima adolescenata, pokazalo je da 30% učenika osjeća dosadu u školi. U susjednoj Hrvatskoj provedeno je istraživanje, čiji rezultati upućuju da svega 3,5% učenika osjeća zadovoljstvo u školi, a 32,5% ih smatra da elementi kvalitetnog obrazovanja (zanimljivost predmeta, zadovoljstvo učenika sadržajem predmeta i izlaganjem profesora, poticaj na razmišljanje, poštovanje i pažnja od profesora, zadovoljstvo rasporedom sati itd.) nisu zastupljeni u njihovu školovanju. Dosada je glavni razlog da srednjoškolci³ bježe iz škole. Postoji čitav niz razloga zbog kojih učenici izostaju s nastave. Bimler (2001) govori o 73 motiva koje učenici navode kao razlog izostanaka. Neki od motiva su povezani s roditeljskim nemarom, slabom kontrolom, ali i tolerancijom za opravdavanje izostanaka, a samo manji broj učenika navodi uzroke koji su prepoznatljivi znakovi maloljetničke delikvencije. U najvećem broju slučajeva, po iskazima učenika, izostaje se zbog straha od neuspjeha, te zbog izbjegavanja neugode i tjeskobe prilikom ispitivanja. Ryan i sur. (1998) utvrdili su dvije skupine faktora vezanih uz školu koji utječu na izostajanje učenika: učenikova percepcija škole i percepcija nastavnika. Ako je škola doživljena kao sredina u kojoj je dosadno, a odnosi s nastavnicima su napeti, povećava se vjerojatnost da će učenici više izostajati. Uz percepciju nekorisnosti predmeta, prezahtjevnost programa, nezadovoljstvo izborom škole, neki razlozi izostanaka odnose se na slabu motiviranost za učenje, odsustvo razvijenosti radnih navika, emocionalnu nestabilnost i nezrelost, sklonost izbjegavanju obaveza, lijenost, nemarnost, ali treba reći da ove razloge navodi mali broj učenika.

³ Iako s nastave izostaju i učenici završnih razreda OŠ, problemi vezani uz izostajanje s nastave kulminiraju polaskom u srednju školu. Potaknuti su pojačanom željom za samostalnošću i borborom protiv autoriteta, te krutih pravila u vremenu adolescencije. Postotak izostanaka najviše raste između 12. i 16. godine. Čak je 10 puta veći među šesnaestogodišnjacima nego učenicima završnih razreda osnovne škole (Fergusson, 1995).

Prema nekim autorima bježanje s nastave pripada u kategoriju rizičnih socijalnih ponašanja, a može dovesti i do trajnog napuštanja škole. Radin (2001) govori o *markiranju*⁴ kao neposluhu i buntovništvu, a u faktor neposlušnosti i buntovništva ubraja (uz *markiranje*): neslušanje roditelja i nastavnika, nepoštovanje prometnih znakova, laganje, noćne izlaska, te pisanje grafita. Neki grupiraju *markiranje* u faktor devijantnosti uz prijetnje, pijanstvo i deranje na javnom mjestu, izbjegavanje plaćanja ulaznica, bezobrazan govor, prosjačenje novca od nepoznatih osoba i nakratko isključenje iz škole. Opet, neki autori stavljaju izostanke s nastave u kategoriju delikventnog ponašanja, po ozbilnosti uz krađu i skitnju, a neki navode da je bježanje povezano sa seksualnim promiskuitetom, zlouporabom alkohola i droge, te delikvencijom.

Istraživanja pokazuju da delikvencija ima negativne recipročne asocijacije s uspjehom u školi. Tanner, Davies, O'Grady (1999) ukazuju na izrazito negativan utjecaj delikventnog ponašanja u adolescentnoj dobi na obrazovanje i zaposlenost u kasnijoj dobi za oba spola. Isti autori mjere delikvenciju u pet različitih formi, pa tako smatraju da je, uz konzumacije, nasilno ponašanje, kriminal nad imovinom, kontakt s kriminalnim vlastima, i bježanje s nastave ozbiljna forma delikvencije. Druga grupa autora navode da bježenje učenika s nastave može biti, uz akademski neuspjeh i emotivne poteškoće, i prediktor različitih poremećaja u ponašanju, izbacivanja iz škole i maloljetničke delikvencije.

Sigurno je da postoji povezanost delikventnog ponašanja i bježanja iz škole. Međutim, treba reći da je *markiranje* u današnjim školama toliko uobičajena pojava, da učenici samo zato što su *markiranti* nisu delikventi. Delikventi su skloni krađama, nasilju, vandalizmu, konzumacijama, te su im izostanci s nastave uvjetovani tim razlozima. U tom pravcu je *markiranje* u korelaciji s delikvencijom. Ali, teško je prihvati definiciju da "ponašanja maloljetnih delikvenata karakterišu ponavljanje i stalno nedruštveno ponašanje, agresivno uz teške tučnje, okrutnost prema ljudima ili životinjama, uništavanje imovine, podmetanje vatre, krađa, bježanje od kuće, napadaji bijesa i neposlušnost, prkos samostalno ili u skupinama, prema svima ili samo u obitelji" te u tu kategoriju svrстатi i *markiranje* iz škole.

Markiranje je uglavnom prolaznog karaktera, s motivima vezanim uz izbjegavanje slabe ocjene ili oslobođanje straha od ispitivanja⁵, te može, ali ne mora biti prediktor ponašanja koja su na granici delikvencije. Ono može biti jedan od indikatora srljanja u delikvenciju, ali je u

⁴ Među učeničkom populacijom razvijena su brojna terminološka određenja fenomena bježanja s nastave: *blajbanje, brisanje, frentanje, šmuganje*, a najčešće se koristi termin *markiranje*.

⁵ Ovdje je važno napomenuti da na percepciju škole, zainteresiranost za učenje i prisustvovanje nastavi djeluju i karakteristike adolescentske dobi

tom slučaju popraćen čitavim nizom drugih formi poremećaja u ponašanju. Brojni učenici izostaju samo zato da bi izbjegli dobivanje slabe ocjene, te u dogovoru s roditeljima ostaju kod kuće. Uzroci ovakvih izostanaka isključivo su vezani za strah od ispitivanja zbog nenaučenog gradiva i/ili izbjegavanje slabe ocjene. Stresno doživljavanje škole može biti potaknuto i neprimjerenim ponašanjima nastavnika. Stil predavanja nastavnika, odnos prema učenicima, strogost, visoki kriteriji također se navode kao razlozi izbjegavanja nastave. Kada govorimo o bježanju s nastave, moramo istaći da je vrlo važno utvrditi motiv. Jedan dio učenika zaista izostaje s nastave zato što ih zanima besposličarenje, sjedenje u kafiću, pušenje, alkohol ili droga. Ipak, najviše učenika izostaje iz dosade ili kako bi izbjegli slabu ocjenu. Izostajanje zbog izbjegavanja slabe ocjene ne mora imati nužno štetne posljedice, ako ne postane učestalo. Često se smatra kako je bolje izostati s nastave nego dobiti slabu ocjenu. S tim se slažu ne samo učenici nego sve više i roditelji, pa i neki nastavnici. Bježati sa nastave postaje, jednostavno, stvarnost života skoro svakoga srednjoškolca. pa je zato i malo učenika bez neopravdanih časova. Stoga, ne možemo u potpunosti uvažiti mišljenja nekih autora koji se bave poremećajima u ponašanju da je bježanje s nastave poremećeno ponašanje, pa čak i delikventno.

3. Mjere suzbijanja maloljetničke delinkvencije u školama

Dvije su vrste ovih institucija: školske i vanškolske. Mi se ne možemo iscrpno baviti svim vanškolskim institucijama, pa se ograničavamo samo na one koje imaju najveću ulogu u odgoju djece. To su predškolske institucije odgojnog karaktera kao što su jaslice (za najmanju djecu), obdaništa i zabavišta. Ovdje se ne postavlja pitanje potrebe za njima i njihove uloge, koja je jasna, niti se postavlja pitanje njihove sadržine i metoda rada - mada je ono uvijek aktuelno.

U prvom planu je pitanje ekomske sposobnosti društva (ne samo države) i roditelja da ih koriste. Ima li ovih institucija dovoljno? Da li ih u postojećim uvjetim mogu koristiti i porodice u niskom društvenom (pogotovo materijalno-ekonomskom) statusu? Da li su programi njihovog rada primjereni evidentnim perspektivama društva u tranziciji?

Na sva tri postavljena pitanja odgovar je - ne. Ove ustanove pokazale su zavidnu vitalnost i adaptabilnost i sposobnost poboljšanja svog stručnog rada u uvjetima oskudnih materijalnih mogućnosti. Šta se može učiniti? Pređimo opet od onoga što zahtijeva najmanje sredstava.

Prva, već postojeći odgojni kadar može se moralno podržati i edukovati.

Drugo, moguće je potražiti donatore – što se inače već čini.

Treće, moguće je uspostaviti intenzivniju saradnju s ustanavama socijalne zaštite.

Četvrto, moguće je oformiti odgavarajuću evidenciju.

Peto, moguće je izraditi nekoliko tipskih modela manjih i većih ustanova, propisati određene standarde i stimulisati otvaranje takvih privatnih ustanova.

Šesto, razviti saradnju sa drugim ustanovama i organizacijama u čiju djelatnost je eksplicitno ugrađen i odgoj. Država, kanton, općina moraju u programima svog razvoja da imaju i programe i planove razvoja mreže predškolskih odgojno-obrazovnih institucija, njihovu evidenciju i sposobnu nadzorno - instruktivnu organizovanu funkciju.

U školama odavno postoje ideje i pokušaji da se uvedu specijalni programi za veoma talentovanu djecu. Ne sporimo da su veoma korisne škole za talente za svaku oblast koja se izučava u školi, ali se javljaju dva ozbiljna pitanja: prvo, na kom stepenu školovanja to činiti? Drugo, šta s učenicima visoke ili prosječne inteligencije, ali bez naglašenih talenata i bez razvijenih radnih navika. Na osnovu već postojećih iskustava, uključujući i inozemna, a imajući

u vidu dva prioriteta (potrebe razvoja zemlje i potrebe sprečavanja maloljetničke delinkvencije)

izgleda nam opravdano izraditi programe za prosječno intelligentne (što je najviše učenika), dopunske programe za one koji zbog nečega ne postižu uspjeh u školi i dopunske programe za one čiji nivo inteligencije, radne sposobnosti i zainteresovanost omogućuju brže napredovanje.

Dopunski program ne mora u svakom slučaju da znači i dopunski rad, već specifičnu primjenu

programa. Naprimjer, za učenike koji pokazuju slabiji uspjeh (a iz te skupine najčešće se javljaju delinkventi) potrebna je posebna obučenost i sposobnost nastavnika i specifično postupanje sa njima. Imamo li stvarne prostorne, kadrovske, materijalne i tehničko-tehnološke mogućnosti za to? Da li maloljetnička delinkvencija manje košta od toga? Škole za natprosječne, inelligentne i talentovane treba otvarati, ali tek na nivou srednje škole - kada je talenat već ispoljen. Međutim, u praksi već postoje škole za one koji su sposobni za savladavanje određene materije i zainteresovanosti, a ne zahtijeva se vrhunski talenat. To su niže muzičke škole. Možda ima smisla formirati određena odjeljenja (za matematiku i fiziku, za strani jezik, za određeni sport i slično) odmah poslije završena četiri razreda osnovne škole.

No to nije pitanje koje mi treba praktično da rješavamo. Mi samo ukazujemo na puteve sprečavanja maloljetničke delinkvencije.

Druga ideja i pokušaji u praksi su uvođenje pedagoške službe, odnosno angažovanje jednog pedagoga, uz to i jednog psihologa i, u novije vrijeme, i školskog socijalnog radnika. Pod uvjetom da oni imaju dovoljno dobru, aktivnu i angažovanu komunikaciju s učenicima, drugim nastavnicima i roditeljima i da predano i savjesno rade, ovo nije samo doprinos sprečavanju maloljetničke delinkvencije već i opći uspjeh škole i društva. Mi ovu ideju i praksu podržavamo. Tamo gdje za to nema uvjeta, plediramo za formiranje opštinskog školskog centra za poslove pedagogije, psihologije i socijalnog rada. Saznanja do kojih smo došli u ovom istraživanju, bilo da je u školi - što je bolje, bilo da je u opštini, omogućava pravovremeno i prognostičko obavještavanje, pravovremenu i pravilno orijentisani intervenciju i stabilnu institutu evidenciju.

Treća stvar, koju škole inače čine na razne načine, jeste edukacija nastavnika i drugog osoblja koje učestvuje u procesima odgoja i nastave. Sadržina edukacije bila bi specijalno stručna, a ne standardno stručna. Ona bi prevenstveno obuhvatila ponašanje nastavnika: a) u odnosima s učenicima u raznim situacijama, uključujući i situaciju prijestupa; b) u komuniciranju sa roditeljima. Može nam se prigovoriti da previše zahtijevamo od nastavnog kadra s obzirom na njihov materijalni i društveni status. Ali, predloženo angažovanje pojačalo bi ugled nastavnika, a rezultat rada kroz određeno vrijeme bio bi i poboljšanje ukupne društvene situacije i statusa nastavnika.

4. Najčešći oblici delinkventnog ponašanja mladih

Maloljetni delinkventi svoje delinkventno ponašanje najčešće ispoljavaju kroz vršenje krivičnih djela, uživanju alkohola, odavanju skitnji, kockanju, uživanju opojnih droga i drugim oblicima kriminalnog i asocijalnog ponašanja.

4.1. Imovinska krivična djela

Ostvarivanjem uvida u statističke podatke državnih organa koji se bave problemima maloljetničkog prestupništva, jasno se može zaključiti da maloljetnici najčešće vrše imovinska krivična djela. U ova krivična djela naročito spadaju:

- **krađe** (oduzimanje tuđih pokretnih stvari u namjeri da se za sebe ili drugog pribavi protivpravna imovinska korist). Objekti napada su, po pravilu, sitniji predmeti koje maloljetnici kradu u robnim kućama, prodavnicama i privatnim stanovima, zatim na buvljacima, tržnicama, željezničkim i autobuskim stanicama i slično;
- **provalne krađe** (obijanje zatvorenih objekata), naročito u kioske i vozila;
- **krađa vozila i djelova sa vozila** zbog čega, uslijed nedovoljne obučenosti upravljanja motornim vozilom, često prouzrokuju saobraćajne nezgode;
- **razbojništva i razbojničke krađe** (iako rijeđe) i druga krivična djela

4.2. Alkoholizam

Trajna i intenzivna zloupotreba alkoholnih pića dovodi do alkoholizma. Alkoholizam dokazano može dovesti do različitih štetnih posljedica na zdravstvenom, ekonomskom i društvenom području. Toksično djelovanje alkohola i drugih supstanci, koje se nalaze u mnogim pićima, može biti uzrok hroničnog katara jednjaka, hroničnog gastritisa, ciroze jetre itd. Na mentalnom polju alkoholizam može biti uzrokom psihoze ljubomore, te halucinoza. U odnosu na ekonomске posljedice relevantne su i ove okolnosti: alkoholičari odbijaju rad, ako se nalaze u radnom odnosu često izostaju sa posla, pokazuju izuzetno smanjenu produktivnost, češće oštećuju alat i izazivaju nesreće na radu, izazivaju sukobe i narušavaju međuljudske odnose. Što se tiče društvenih posljedica alkoholizma može se reći sljedeće: Ličnost alkoholičara svojim ponašanjem oštećuje sve one koji s njim žive i uvlači ih u propast. Alkohol uništava mentalno zdravlje, najprije jednog čovjeka, ali sva opasnost nije u tome. On je u prvom redu član svoje porodice, član svog kolektiva, član zajednice, član društva. Jedan alkoholom promjenjen karakter nema više sposobnosti da vodi brigu o drugima, kako u okviru svoje porodice, a još manje je u stanju tu brigu prenijeti na zajednicu. Uticaj alkoholisanosti može biti dvojaka: direktni i indirektni. Direktan uticaj se javlja kada je kažnjiva radnja izvršena pod uticajem alkohola, a indirektni kada uživanje alkohola djeluje posredno i naknadno, tj. kada izvršilac krivičnih djela u vrijeme izvršenja nije bio pod uticajem alkohola.

U ovom radu posebno nas zanima uticaj alkohola na maloljetničku delinkvenciju. Taj se uticaj ostvaruje putem porodice ili postepenim privikavanjem na neumjereni uživanje alkoholnih pića. Posredno djelovanje alkoholizma na ponašanje maloljetnika očituje se tako i što on razara porodične odnose, utiče na stvaranje normalnih odnosa, djeluje kao loš primjer koji

mladi rado slijede, dovodi do siromaštva i gubitka roditeljske kontrole, porodične dezorganizacije i svađa. Ustanovljeno je da 37,5% maloljetnih delinkvenata dolazi iz porodica u kojima jedan ili oba roditelja neumjereno uživaju alkohol. Nepovoljan uticaj alkoholičarskih porodica na antidruštveno i delinkventno ponašanje djece utvrđen je i brojnim ispitivanjima.

Još je potrebno reći, da se kod mladih ne može pouzdano utvrditi postojanje hroničnog alkoholizma, jer se hronični alkoholizam razvija postepeno i potrebna je dugotrajnija (višegodišnja) zloupotreba alkoholnih pića, da bi došlo do promjena karakterističnih za hronični alkoholizam. Radi toga se u većini slučajeva radi o opijanju i antidruštvenom ponašanju u pritom i pijanom stanju. Na osnovu određenih podataka je dokazano da se sa pijanim maloljetnicima češće srećemo kad su u pitanju različiti prekršaji i antidruštveno ponašanje, a mnogo rijeđe kad se radi o izvršenju krivičnih djela.

4.3. Skitnja

Skitnja je poremećaj u socijalnom ponašanju. Karakteristična je za djecu u predpubertetu i pubertetu. Uzroci skitnje mogu biti zapuštanje u odgoju, loša porodična atmosfera, uticaj loših filmova, kriminalna i avanturistička literatura, krut i autoritativen režim u porodici, negativan uticaj dječijih grupa i odraslih, neuspjeh u učenju itd. Skitnja može imati i oblik poriomanije, tj. snažne unutrašnje potrebe za skitanjem i lutanjem, koja se obično javlja u stanju depresije, a odražava propali porodični život. Poriomanija se češće javlja kod djece i omladine koja su smještena u socijalne ustanove, a rijeđe kod onih iz porodica.

Skitnja se javlja u tri osnovna vida: profesionalna skitnja, povremena skitnja i bježanje od kuće i škole. Svaki vid ima svoje karakteristike i značenje.

- Profesionalna skitnja je najteži vid skitnje, jer se radi o usvojenom obliku ponašanja koje je upravo prešlo u dominirajuću naviku. Profesionalne skitnice uporno izbjegavaju svaki trajni rad i duže zadržavanje na javnom mjestu. Dobro su upućeni kako mogu doći do raznih pomoći koje pružaju državni organi i pravna lica. Kad se nađu u nuždi, vrše sitne krađe i prevare.
- Povremena skitnja vezana je za školski raspust i ljetno razdoblje, a najčešće se javlja kao “turističko” putovanje u turistička mjesta.
- Bježanje djece od kuće i škole javlja se ili u obliku skitanja unutar užeg područja, tako da se nakon nekoliko dana i noći vraćaju kući, ili se radi o bjegovima pred eventualnom

odgovornošću i kaznom radi slabog uspjeha u školi, izbjegavanje loših ocjena ili nečeg drugog.

Skitnja se može javiti pojedinačno ili grupno. Skitnice se u svojim lutanjima zadržavaju na željezničkim stanicama, pristaništima, tržnicama, javnim parkovima, sumnjivim lokacijama, a noćivaju po sjenicima, štalama, parkovima, u zgradama koje su u izgradnji i sličnim mjestima. Mnogi od njih vrše sitne krađe na sajmovima, plažama, robnim kućama, tržnicama, kampovima, čekaonicama i slično. Ženske skitnice se povremeno odaju prostituciji. Dio skitnica povremeno obavlja sitne radove: unosi ugalj, cijepa drva, nosi prtljag putnicima, bave se sitnim švercom i preprodajom ulaznica i slično. Iz saslušanja skitnica pokušalo se utvrditi šta oni sami smatraju razlogom zbog kojeg su se odali skitnji. Oni navode sljedeće razloge: slab uspjeh u školi, nesređeni i netrepeljni odnosi u porodici, slabe zarade roditelja, zapostavljanje od strane roditelja itd.

Dakle, na pojavu skitnje znatnog uticaja imaju unutrašnji odnosi u porodici, kao i potpunost porodice. Iz istraživanja obavljenog u susjednoj Hrvatskoj proizilazi da je u skitnji bilo najviše onih sa jednim živim roditeljem, ili bez oba roditelja, kao i iz porodica gdje su međusobni odnosi bili znatno narušeni. Uporna skitnja dovodi i do drugih oblika delinkvencije. Bježanje djece i omladine od kuće i škole imaju istu genezu kao i skitnja, tj. korijenje te pojave treba u prvom redu tražiti u neadekvatnim odnosima u porodici

4.4. Kockanje

Kockanje je takva igra čiji ishod zavisi isključivo ili pretežno od slučaja, a ne od znanja, vještine ili snage igrača, a igra se za novac ili za kakvu drugu imovinsku korist. Najčešći oblik kockanja je kartanje za novac, igranje ruleta ili različitih automata kao i klađenje u kladionicama.

Svrha kockanja je sticanje sredstava za život bez rada, oduzimanje novca bez naknade; vodi bezposličarenju i negativno usmjerava ljude u njihovim postupcima i nastojanjima. Kockanje predstavlja posebnu opasnost za mlade. Ova zabava se često pretvara u strast, pa se onda zapuštaju sve ostale obaveze (učenje, rad, sport i dr.). Kockanje podstiče razvijanje parazitskog ponašanja i shvatanja, jer stvara utisak da je moguće bez rada, napora i znanja osigurati lagodan život. Kockanje može predstavljati krivično djelo ako se igra naizmjenično ili ako se neko mami na takvu igru.

Za kockanje kao oblik delinkventnog ponašanja mladih bitne su sljedeće okolnosti:

- Kockanje i ostale igre na sreću mogu dovesti do deformacije u formiranju životne filozofije mlađih. Rad, učenje, ispunjavanje obaveza predstavlja veći ili manji napor za postizanje određenih vrijednosti, dobitak na kocki ili u igrama na sreću omogućava dobijanje dobara bez ikakvog napora i znanja, pa nije teško da se u toj dilemi nezrele mlade ličnosti orijentisu na lakši put.
- Većina mlađih raspolaže jako ograničenim materijalnim sredstvima. Probuđene i usvojene želje da se kockanjem ili igrama na sreću dođe do novca mogu stimulisati na sitne krađe i prevare u kući, školi i slično.
- Vrlo široko i uobičajeno kartanje djece i mlađih često nema oblik kockanja, jer im je svrha zabava, a ne postizanje dobiti. Ali, potrebno je šire angažovanje porodice i škole da ono što je zabava ne bi preraslo u porok.

4.5. Uživanje opojnih droga

Narkotici ili opojne droge su takve droge (lijekovi) koje u umjerenim dozama ublažavaju osjetljivost, smanjuju bol i stvaraju san, a u velikim dozama one stvaraju omamljenos, dugotrajnu nesvjesticu ili smrt. Uživaoci opojnih droga ili psihoaktivnih supstanci, kada one nisu medicinski indicirane, nazivaju se narkomani. Prema vrsti opojne droge koje uživaju, djeli se na: morfiniste, kokainiste, pušači opijuma i marihuane, tabletomane i dr. Svjetska zdravstvena organizacija definiše narkomaniju kao stanje hronične ili periodične intoksikacije, štetne kako za pojedinca tako i za društvo, do koje dolazi ponovljenom potrošnjom prirodne ili sintetičke droge.

Osnovne karakteristike narkomanije su:

- neodoljiva želja, potreba ili obaveza da bi se nastavilo sa uzimanjem droge, kao i dolazak do nje na bilo koji način;
- tendencija da se doze povećavaju;
- mentalna (psihička) i fizička zavisnost o učinku droge;

Do narkomanije dolazi na razne načine: kod teških i hroničnih oboljenja povezanih sa jakim bolovima, radoznalost, snobizam i avanturizam, psihički nestabilne osobe da bi izbjegle svakodnevne teškoće i savladale poraze koje su doživjeli, upotreba raznih lijekova za liječenje aneksioznosti i životnih neprijatnosti, neposredno nagovaranje toksikomana i rasturača droge. Stručnjaci također potvrđuju tezu da narkomani pokazuju prethodne manje ili veće poremećaje ličnosti i neurološke manifestacije. Uzimanje droge je simptom psihičkih smetnji.

Uživanje droge obuhvata tri sljedeće pojave:

- tolerancija na određenu drogu je pojava koja se manifestuje u tome što se stalno mora povećavati doza opojne droge, da bi se postigao isti efekat;
- naviknutost je stanje u kojem je lice naviklo na redovno uzimanje droge, ali još nije zavisno od nje;
- zavisnost od opojne droge predstavlja izopačenje normalnih fizioloških funkcija, a nastaje usljed dužeg uzimanja određene opojne droge;

Narkomanija ili zavisnost poznate su još od najstarijih vremena. Svjetska zdravstvena organizacija utvrdila je izraziti porast narkomanije kod omladine. To su uglavnom lica između 13-18 godina starosti, pa se zato za narkomaniju kaže da je pojava omladinske podkulture

IV. METODOLOŠKI PRISTUP ISTRAŽIVANJU

1. Istraživački problem

Delinkventno ponašanje mladih oduvijek je privlačilo ozbiljnu pažnju društva. To je problem kojim se bave mnoge naučne discipline. Delinkvencija mladih u posljednje vrijeme postaje sve više tema dana. Kao što mo rekli ona zauzima sve više prostora na radiju, televiziji i dnevnoj štampi. Rijetki su danas istraživači u ovoj oblasti koji se zadovoljavaju izučavanjem samo oblika ponašanja koji su određeni kao kriminalitet. Otuda i brojne definicije prestupništva, koje proširuju krug ponašanja. U savremenoj kriminološkoj literaturi maloljetnička delinkvencija zauzima sve više prostora. Ona također postaje sve više predmet preokupacije raznih nacionalnih i međunarodnih susreta i institucija. To je uslovljeno okolnošću što je u pitanju pojava socijalne patologije u redovima mладе generacije, što se ta pojava nalazi u porastu u nizu zemalja, što ona predstavlja najveći rezervoar iz koga se regrutuju kriminalci među odraslim licima, pa zato preventivne akcije protiv kriminaliteta uopšte moraju biti skoncentrisane u svim zemljama na ovaj problem. Podaci o kretanju kriminaliteta pokazuju da se maloljetnička delinkvencija nalazi tokom posljednje decenije u porastu u većem dijelu svijeta, kako u ekonomsko razvijenim, tako i u onim zemljama koje se nalaze na putu ubrzanog ekonomskog i kulturnog razvitka i opšte emancipacije od tradicionalizma i zaostalosti.

U savremenim društvima susrećemo se sa sve većim porastom društveno neprihvatljivog ponašanja. Društveno neprihvatljivo ponašanje je jedan složeni fenomen kojeg čine različita asocijalna, devijantna i delinkventna ponašanja. Da bismo mogli djelovati na prevenciji i suzbijanju društveno neprihvatljivog ponašanja, naša spoznaja mora polaziti od činjenice da su takva ponašanja istovremeno i društvena i individualna pojava na koju utječe niz različitih faktora: društvenih (ekonomskih, socijalnih, moralnih, i sl.), i individualnih (naslijedenih ili stečenih bioloških i psiholoških osobina).

Danas je društveno neprihvatljivo ponašanje tema brojnih istraživanja koja iz različitih područja fokusiraju svoje zanimanje za ovo široko i još uvjek zagonetno područje. Zbog toga se u posljednje vrijeme naučnici sve više bave ovom problematikom, pokušavajući da utvrde uzroke koji dovode do delinkventnog ponašanja mladih. Problemi mladih i društveno neprihvatljivog ponašanja najčešće se spominju u kontekstu devijacije i maloljetničke delinkvencije. Pojam delinkventnog ponašanja djece i maloljetnika mnogi istraživači pripisuju

raznovrsnim defektima unutar obitelji i s tim u vezi narušenom procesu socijalizacije mladih (Singer, Mikšaj-Todorović, 1993:136).

Od mnogobrojnih faktora za koje je naučno utvrđeno da imaju utjecaja na delinkventno ponašanje mladih u ovom istraživanju pažnju ćemo usmjeriti na to s kakvim se sve problemima škola susreće te na koji bi se način ti problemi mogli umanjiti. Treba istražiti uzroke maloljetničke delinkvencije u školama te pronaći adekvatno rješenje s kojim bi bili zadovoljni i učenici i nastavnici.

1.1. Značaj istraživanja

Proučavanje ove pojave, odnosno obrade ove teme ima kako naučni tako i društveni značaj.

1.1.1. Naučni značaj

Svi novi podaci o problemu maloljetničke delinkvencije su veoma značajni, posebno u okviru društvenih nauka, a od najveće koristi su za nauku o socijalnom radu. Naučni značaj istraživanja ogleda se u tome da se rezultati i saznanja dobiveni tokom istraživanja mogu upotrijebiti u proširivanju naučnih utemeljenja o datom problemu. Ovo se odnosi na to da bi stručnjaci iz oblasti statistike, demografije, ekonomije i socijalnog rada mogli koristiti takva saznanja za svoje potrebe i u svojim istraživanjima. Naučni značaj ovog istraživanja ogleda se u tome što će se doprijeniti saznanju o uticaju škole na oblike delinkventnog ponašanja mladih kao potpuno novom području socijalnog rada, upotpunit će se naučna saznanja uopšte, odnosno ogleda se u tome koliko ovo istraživanje doprinosi samoj nauci. Dakle, naučni značaj ovog istraživanja proizilazi iz toga koliko je značajna tema samog problema u društvu.

1.1.2. Društveni značaj

Ovo istraživanje je od velikog društvenog značaja jer je maloljetnička delinkvecija u Općini Sanski Most, a samim time i u Bosni i Hercegovini svakako društveni problem. Društveni značaj istraživanja na temu škola kao faktor rizika i zaštite u pojavi maloljetničke delinkvencije svakako postoji, jer je za razrješenje ovog problema potrebno sistematsko i plansko angažovanje na njegovoј analizi i rješavanju. Škole maloljetnih delikvenata imaju niz poteškoća i problema. Prije svega obimni nastavni planovi i programi ostavljaju jako malo vremena i prostora nastavnicima da se posvete odgojnem elementu u školi. Kada bi

nastavnici imali malo više slobodnog vremena, sigurno bi se mogli posvetiti razgovoru i prevenciji delinkvencije. Nažalost, kontrola zavoda, ministarstva obrazovanja, pedagoga, direktora pa i šire zajednice ne ostavlja prostor za ovaj problem. Upoznavanje sa tim poteškoćama i problemima društvo, odnosno određene institucije mogle bi pomoći da se te poteškoće saniraju, tj. ublaže ili eventualno otklone. U tome se ogleda društveni značaj problema, jer postoji odgovornost društva da takvoj populaciji pruži neophodnu pomoć. Društveni značaj ovog istraživanja proizilazi iz značaja samog problema za društvo, njegove trajnosti i obima, odnosno od važnosti za društveni život i društveni razvoj.

1.2. Rezultati predhodnih istraživanja

Maloljetnička delikvencija je veoma značajan problem društva. Ranija istraživanja su pokazala da je maloljetnička delikvencija najraširenija u nerazvijenim zemljama. Međutim, novija istraživanja su pokazala da je maloljetnička delikvencija raširena i u razvijenim zemljama. Razlog tome je što se došlo do saznanja da su uzroci delinkventnog ponašanja u razvijenim zemljama struktura porodice, porodični odnosi, asocijalno ponašanje članova porodice i drugi, a ne samo siromaštvo i slični uzroci kako se do tada mislilo.

Povoljni materijalni uslovi omogućavaju i olakšavaju vaspitno funkcionisanje porodice, dok porodice u kojima su roditelji zabrinuti i okupirani teškoćama materijalne prirode, nisu u stanju da posvete dovoljno pažnje vaspitanju djece. Opterećeni tim brigama koje se najčešće intenzivno doživljavaju, roditelji unose u porodicu nemir koji se nepovoljno odražava na djecu koja mogu, bilo zbog nedovoljne vaspitanosti, bilo zbog nemogućnosti da na društveno prihvatljiv način doprinesu poboljšanju materijalne situacije, pribjeći kriminalnim radnjama. U nekim slučajevima siromaštvo i, naročito, krajnja oskudica materijalnih dobara mogu ostvariti presudan uzročni uticaj na vršenje kriminalne radnje.

Zaposlenost roditelja ima poseban ekonomski značaj za porodicu. Nezaposlenost oba roditelja se krajnje negativno odražava na standard, naročito gradske porodice. Ali, i zaposlenost oba roditelja u uslovima nedovoljne razvijenosti odgovarajućih društvenih institucija može imati nepovoljne posljedice po mlade. Djeca iz takvih porodica su često, u vrijeme kada su im roditelji na poslu, prepuštena sama sebi. U tom slučaju se nezaposlenost roditelja, kao i zaposlenost oba roditelja (posebno majke), dovode u vezu sa devijacijom u ponašanju mlađih. Nakon porodice škola je najznačajnija socijalna grupa u koju dijete dolazi. Ona se razlikuje od porodice po tome što pred dijete stavlja sve veće zahtjeve, djeca nemaju povlaštenu poziciju

kakvu su imali u porodici i predstavlja primarni i najbitniji faktor pripremanja mlađih za život u društvenoj zajednici. Dakle, škola je najorganizovana i specijalozovana institucija za odgoj i obrazovanje mlađih. Pored obrazovanja mlađih i što kvalitetnijeg usvajanja znanja, zadatak škole je i odgoj mlađih sa kvalitetnim moralnim svojstvima i radnim navikama kako bi se lakše socijalno integrirali u društvo. Nastavnik treba da vodi računa o naglom prijelazu iz porodice u školu i ostvariti personalni odnos prema svakom učeniku u razredu.. Da bi socijalizacija uspjela treba da postoji što bolji odnos nastavnika prema svakom pojedinom učeniku, jednaka zainteresovanost za sve učenike, dakle neki oblik srdačne objektivnosti. Izdvajanje porodice i škole i etiketiranje istih kao "krivce" za nastanak maloljetničke delinkvencije, potpuno je pogrešno i neće pomoći u borbi protiv ovog sve izraženijeg problema. Sve ukazuje na jedan jako kompleksan problem, koji zahtjeva odlučnu akciju, širokih razmjera i angažovanje sviju i svugdje. Bitno je naglasiti da u najvećem broju slučajeva, maloljetni delinkventi nisu neke za društvo izgubljenje, bolesne i poremećene ličnosti, nego se u pojednim slučajevima radi o nadprosječno inteligentoj djeci. Treba raditi na otklanjanju uočenih poteškoća kod djeteta i pomagati im u njihovom procesu socijalizacije, jačati njihove veze sa društвом, dati im osjećaj da ih društvo treba i uvažava, shvatiti njihove želje i težnje, a samo društvo treba graditi u smjeru da bude što je moguće više pravednije, humanije i nezaobilazno.

Iz podataka Međunarodne kriminalne statistike, koju objavljuje Generalni sekretarijat Interpol-a u Parizu, vidi se da je maloljetnička delinkvencija, u periodu od 1955. godine do 1965. godine, uzela u mnogim zemljama zabrinjavajuće razmjere koje izazivaju opravданo negodovanje javnosti. Iz njih se vidi da je ona porasla u Austriji 6,69 puta više, u Francuskoj 6,41, u Japanu 2,45, u Engleskoj 1,77 itd. Manji ili veći porast maloljetničke delinkvencije postoji i u drugim zemljama. Pored toga, iz fragmentarno objavljenih podataka vidi se da je stopa maloljetničke delinkvencije u ukupnom kriminalitetu veoma visoka u nekim zemljama. Od svih lica koja su krivično gonjena u Engleskoj u 1951. godini 35% čine maloljetnici do 17 godine starosti. U SAD-u su 1955. godine maloljetnici do 18 godine starosti izvršili 42% svih krivičnih djela. U Japanu 1957. godine maloljetnici od 14 do 20 godine starosti su izvršili 37% svih krivičnih djela itd.

Prema podacima nekih istraživanja, maloljetnička delinkvencija dostiže još uvijek visok procenat u ukupnom kriminalitetu u mnogim zemljama. Ovo se uglavnom odnosi na mušku populaciju, mada se sa socijalnim promjenama sve više povećava udio ženskih lica u ovom kriminalitetu. U nekim zemljama obim maloljetničke delinkvencije se kreće od 15 do 20%, u

drugim na svaka tri dječaka dolazi po jedan delinkvent, a ima i takvih zemalja u kojima ona doseže i do 45% od ukupnog kriminaliteta, što je u velikoj disproporciji sa zastupljenosću omladine u ukupnoj populaciji. Na osnovu toga ona konstatiše da je maloljetnička delinkvencija veliki problem svuda u svijetu.

Prema Jovanoviću (1966) u bivšoj SFRJ maloljetnička delinkvencija je jedno vrijeme pokazivala, sudeći po broju osuđenih lica od strane sudova, tendencije stagnacije i opadanja. Taj period je trajao, uz manje oscilacije, do 1960. godine. Međutim, u toku narednih nekoliko godina ona se nalazi u znatnom porastu. U periodu od 1960. do 1966. godine ona je porasla za više od dva puta, a u periodu od 1972. godine više od tri i po puta. Ova tendencija razvoja maloljetničke delinkvencije u bivšoj SFRJ ukazuje, iako ne možemo biti potpuno sigurni u ova statistička zaključivanja, na neophodnost razvijanja široke društvene prevencije u preduzimanju institucionalnih i drugih mjera, u cilju efikasnog suzbijanja ove pojave. Međutim, maloljetnička delinkvencija u bivšoj SFRJ u poređenju sa drugim zemljama, ispoljava se u znatno manjem obimu.

U opštoj strukturi maloljetničke delinkvencije pojedini oblici se ne kreću ravnomjerno i ujednačeno. Iz raspoloživih statistika se vidi, npr. da na prvo mjesto dolaze imovinski delikti, koji prevladavaju u opštoj sumi delinkventnog ponašanja. Među imovinskim deliktima je najčešća krađa, koja prevladava u mnogim evropskim zemljama sa više od 60% u okviru maloljetničke delinkvencije.⁶ U Engleskoj ona čini čak 80% svih krivičnih djela koje vrši omladina. U Beogradu, prema jednom istraživanju iz 1977. godine, maloljetni delinkventi vrše skoro sva krivična djela protiv imovine u obimu preko 90%. Krađa automobila se smatra za tipičan oblik maloljetničkog prestupništva, koje uzima sve više maha u mnogim zemljama. Statistički podaci pokazuju da su u velikoj mjeri porasli i seksualni delikti među omladinom. Isto tako, bitno je spomenuti da su u naglom porastu krivična djela, u prvom redu ubistva, razbojništva, provalne krađe, pljačke, teške tjelesne povrede, silovanja i slična djela.

Brojnim istraživanjima u bivšoj SFRJ i svijetu je utvrđeno da alkoholizam roditelja ima znašajan uticaj na ponašanje mladih. Bitno je naglasiti:

- da se povećanje alkoholizma kod mladih javlja u dobi od 16 do 19 godina;
- u povećanom opijanju može se vidjeti i jedan od razloga povećanog nasilja kod mladih između 17-21 godinu;

⁶ Jovanović Ž., 1966., *Krivična djela maloljetnika*, Beograd, str. 30

- da se kao posljedica povećanog opijanja može očekivati i povećanje broja nezakonitih poroda;

Prema Jovanoviću (1966) od ukupnog broja krivičnih djela koja počine maloljetnici, najviše ih se odnosi na krađe (preko 80%). Za maloljetnike je karakteristično da objekte napada prethodno ne biraju, kao i da su, zbog svoje nezrelosti, manje obazrivi u skrivanju predmeta i tragova krivičnih djela koja mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku, radi čega bivaju lakše otkriveni od strane organa gonjenja. Isto tako, zbog nedostatka hrabrosti pa i neiskustva, krivična djela vrše udruženo. Brojna komparativna istraživanja delinkventne i nedelinkventne populacije nisu potvrdila da siromaštvo ima veći značaj na učestalost imovinskih delikata. Todorović i suradnici su u jednom istraživanju ustanovili da je 58,1% njihovih ispitanika živjelo u srednje imovinskim prilikama, 27,4% u slabim i 9% u lošim materijalnim uslovima (Singer, Mikšaj-Todorović, 1993). Tako Singer i Poldrugač (1985) ističu da kod delinkventne omladine slabe materijalne prilike nisu takve da bi bile značajne za nastanak poremećaja u ponašanju. Pored navedenog jedan od pokazatelja socioekonomskog statusa je i kvaliteta stanovanja, koja je u vezi sa kvalitetom međuljudskih odnosa kao i društvenim utjecajima na djecu. Loši, nepovoljni i skučeni uvjeti stanovanja potiču djecu da više vremena provedu van kuće, na ulici gdje su izloženi brojnim negativnim utjecajima. U provedenim istraživanjima naglašava se da je porodica ključan faktor za prevenciju i smanjivanje stope maloljetničke delikvencije, ali isto tako se navodi važna uloga škole i medija, ali i to uslijed čega bi, osim edukativnih programa koji se organiziraju za djecu i maloljetnike, trebalo provoditi i edukativne programe za roditelje. Neophodna je saradnja svih institucija koje se na bilo koji način bave maloljetnicima (škole, sudovi, policija, tužilaštva, vaspitni domovi, centri za socijalni rad) kako bi se zajedničkim snagama borili protiv ovog akutnog problema savremenog društva. Mediji bi trebali smanjiti ili u potpunosti ukinuti prikazivanje agresivnih scena, a potencirati estetiku, nauku, umjetnost, a prije svega ljubav koja gotovo svim maloljetnicima nedostaje tokom njihovog cjelokupnog razvoja. Međutim, kad je u pitanju škola, ističe se da obimni nastavni planovi i programi ostavljaju malo vremena i prostora nastavnicima da se posvete odgojnemu elementu u školi. Kad bi nastavnici imali malo više slobodnog vremena, sigurno bi se mogli posvetiti razgovoru i prevenciji delikvencije. Nažalost, kontrola iz pedagoških zavoda, ministarstava obrazovanja, pedagoga, direktora pa i šire zajednice ne ostavlja prostor za ovo. Uočeno je da iako postoji potreba, s djecom u školama ne rade socijalni pedagozi. Trenutni kapaciteti škola ne mogu odgovoriti svim tim problemima. Reprogramiranjem budžeta za mlade i izmjenom pedagoških standarda trebalo bi

se ići na zapošljavanje stručnjaka koji će raditi s djecom s poremećajem u ponašanju, ali i na preventivnom djelovanju.

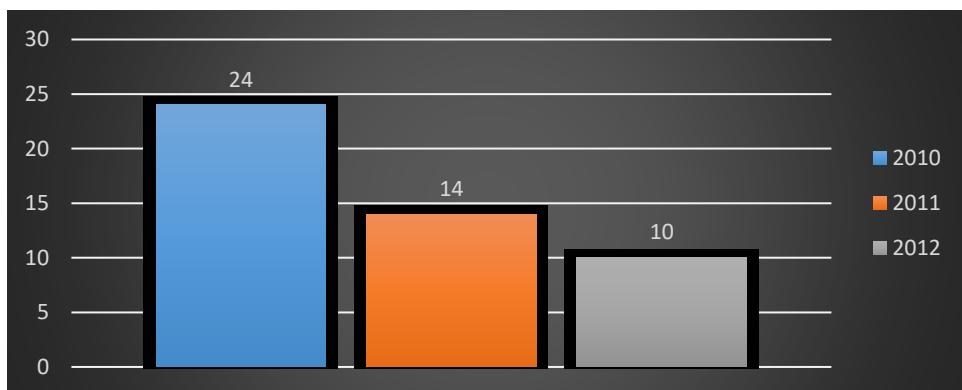
Mnoga istraživanja su pokazala da postoje značajne razlike između kriminalnih aktivnosti maloljetnika u zemljama u razvoju i razvijenim zemljama. Tako je kriminalitet mladih u zemljama u razvoju najčešće vezan za zadovoljavanje osnovnih egzistencijalnih potreba, dok je kriminalitet mladih u razvijenim zemljama mnogo složeniji i društveno opasniji (Buljubašić, 2005., prema: Milutinović, 1976:286-292). Kako u svijetu tako i kod nas maloljetnička delinkvencija predstavlja ozbiljan problem. Prema mnogim teoretičarima porast maloljetničke delinkvencije u BiH se najčešće vezuje za nizak životni standard. Istraživanjem koje je sprovedeno u FBiH u periodu od 1996. godine do 2003. godine u ukupnom broju osoba koje su učinile krivično djelo, maloljetnici učestvuju u rasponu od 4,85% u 2001. godini do 9,36% u 1997. godini (Buljubašić, 2005:200). Što se tiče Kantona Sarajevo, a na osnovu podataka Ministarstva unutrašnjih poslova KS, učešće maloljetnika u ukupnom broju osoba koje su učinile krivično djelo kreće se u rasponu od 7,88% u 2004. godini do 27,28% u 1998. godini (Buljubašić, 2005:201). Prema podacima istraživanja sprovedenih u FBiH iz 2004. godine, a koje se odnosi na vremenski period od 1996. godine do 2003. godine, može se uvidjeti da u strukturi krivičnih djela koja su učinili maloljetnici, a protiv kojih su nadležne institucije podnijele krivične prijave, najzastupljenija su krivična djela protiv imovine i to teške krađe i krađe. Prema ovim podacima najviše krivičnih prijava protiv imovine podneseno je 1996. godine i iznosi 88%, a najniži procent krivičnih djela protiv imovine zabilježen je 2003. godine i iznosi 75,37% (Buljubašić, 2005:204).

1.3. Analiza problematike maloljetničke delinkvencije na području općine Sanski Most

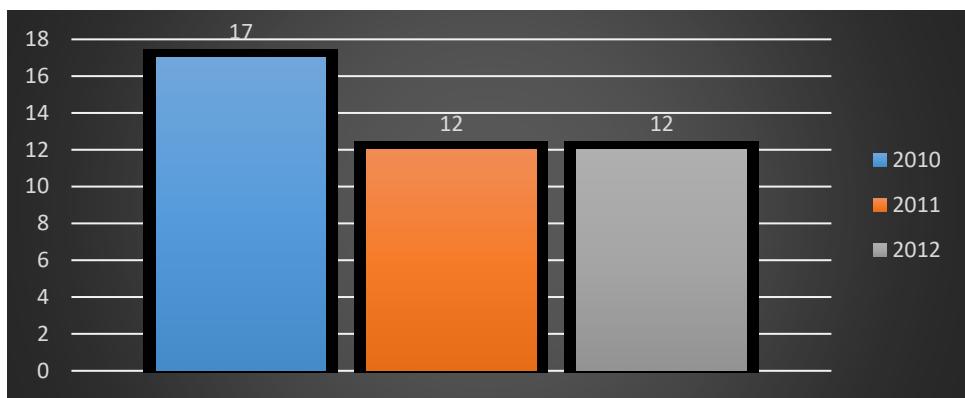
Maloljetnička delinkvencija predstavlja problem društvene zajednice i predstavlja uključivanje većeg broja institucija u rješavanju i prevenciji problema. Zajedničkim djelovanjem problem maloljetničke delinkvencije bi se mogao smanjiti, a maloljetnicima pružiti šansa da prevaziđu krizu, uspostavljajući komunikaciju sa sredinom, zadovoljavajući potrebe i ostvarujući se kao ličnost. Maloljetnička delinkvencija kao problem društvene zajednice zahtjeva preventivni rad i djelovanje koje ima za cilj da djeluje na pojavu maloljetničke delinkvencije prije nego što maloljetnici dođu u sukob sa zakonom, odnosno

postanu registrovani od strane organa gonjenja i sudskog sistema kao prekršioci zakona. Problematična ponašanja maloljetnika, koja u velikom broju završavaju kao krivična, moguće je registrovati u periodu prelaska na razrednu nastavu (V razred osnovne škole), a u nekim slučajevima i znatno ranije. Ukoliko bi već u tom periodu krenuo organizovan rad u okviru škola sa djecom sa smetnjama u ponašanju, i roditeljima, koji se pokažu kao disfunkcionalni, čini nam se da bi se postigli dobri rezultati na smanjenju asocijalnog ponašanja mladih. U okviru ove akcije bilo bi neophodno uključiti i širu društvenu zajednicu, koja bi osobito preko medija mogla isticati značaj pozitivnih društvenih vrijednosti.

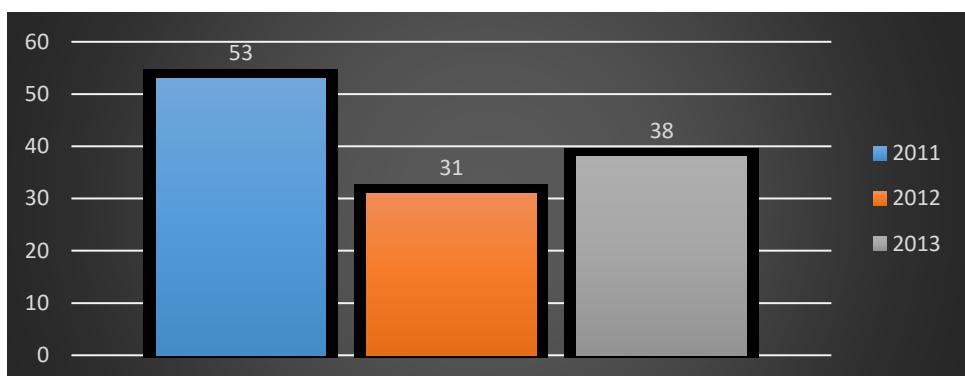
U saradnji sa Trećom Policijskom upravom Sanski Most, Općinskim sudom i Općinskim tužilaštvom u 2012. godini JU „Centar za socijalni rad“ Sanski Most zaprimila je 31 zahtjev po službenoj dužnosti iz oblasti maloljetničke delinkvencije, što je znatno manje u odnosu na ranije godine, jer je u 2010. godin zaprimljeno 40 zahtjeva, a u 2011. godini preko 50 zahtjeva. Od 31 predmeta maloljetničke delinkvencije u 2012. godine, 12 predmeta se odnose na maloljetne počinioce krivičnih djela što je isti broj u odnosu na 2011. godinu, i nešto manje u odnosu na 2010. godinu kada je zaprimljeno 17 predmeta maloljetnih počinilaca krivičnih djela. Od ukupno 12 predmeta koji se odnose na maloljetne počinioce krivičnih djela u 2012. godini, u 2 slučaja se radi o maloljetnim povratnicima u vršenju krivičnih djela.

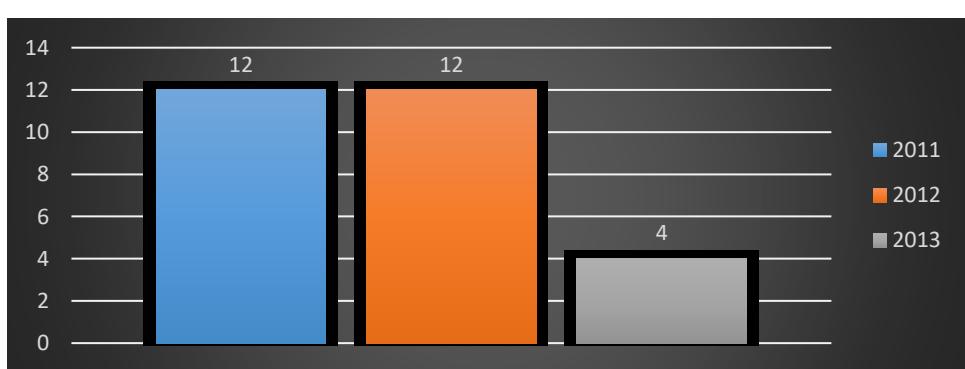
Grafikon br. 1: Prikaz broja počinjenih prekršajnih i krivičnih djela od strane maloljetnika u 2010., 2011 i 2012. godini

Grafikon br. 2: Prikaz broja počinjenih krivičnih djela od strane maloljetnika u 2010, 2011 i 2012. godini
U 2013. godini JU „Centar za socijalni rad“ Sanski Most zaprimila je 38 zahtjeva po službenoj dužnosti iz oblasti maloljetničke delinkvencije, što je nešto više u odnosu na 2012. godinu. Od ukupnog broja zaprimljenih zahtjeva maloljetničke delinkvencije u 2013. godini, samo 4 se odnose na maloljetne počinioce krivičnih djela, što je znatno manje u odnosu na 2012. i 2011. godinu kada je bilo 12 predmeta maloljetnih počinilaca krivičnih djela, te u odnosu na 2010. godinu kada je bilo 17 takvih slučajeva. Od ukupno 4 predmeta koji se odnose na maloljetne počinioce krivičnih djela u 2013. godini samo u jednom slučaju se radi o maloljetnom povratniku u vršenju krivičnih djela.

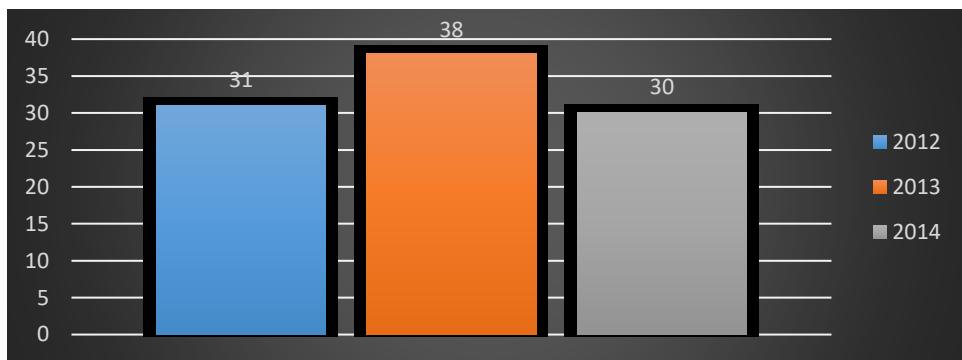

Grafikon br. 3: Prikaz broja počinjenih prekršajnih i krivičnih djela od strane maloljetnika u 2011, 2012 i 2013. godini

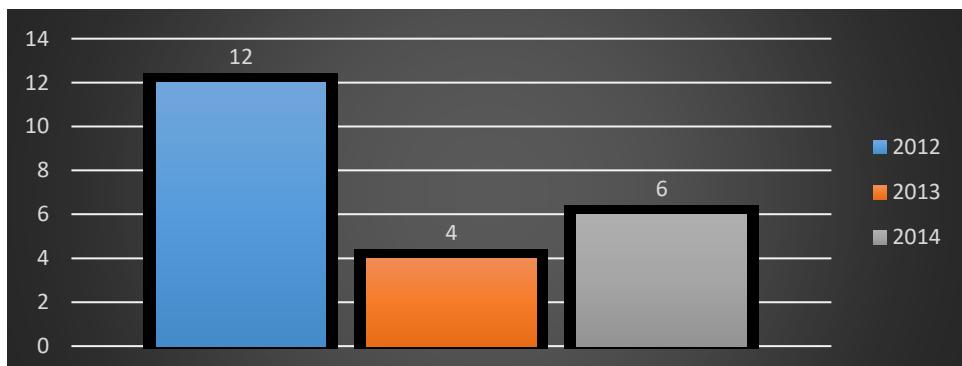

Grafikon br. 4: Prikaz broja počinjenih krivičnih djela od strane maloljetnika u 2011, 2012 i 2013. godini

U 2014. godini JU „Centar za socijalni rad“ Sanski Most zaprimila je 30 zahtjeva po službenoj dužnosti iz oblasti maloljetničke delinkvencije, što je najmanje u posljednjih pet godina. Od ukupnog broja zaprimljenih zahtjeva maloljetničke delinkvencije u 2014. godini, samo šest se odnose na maloljetne počinioce krivičnih djela, što je nešto više u odnosu na 2013. godinu kada smo imali četiri takva slučaja. Od navedenih šest predmeta koji se odnose na maloljetne počinioce krivičnih djela u 2014. godini nije bilo slučajeva maloljetnih povratnika u vršenju krivičnih djela.

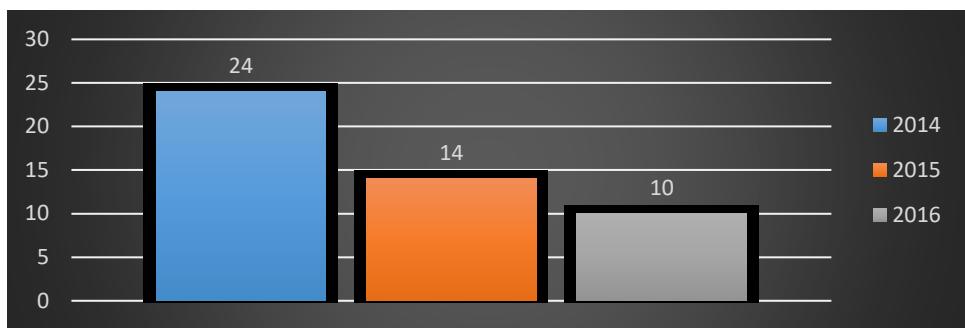

Grafikon br. 5: Prikaz broja počinjenih prekršajnih i krivičnih djela od strane maloljetnika u 2012, 2013 i 2014. Godini

Grafikon br. 6: Prikaz broja počinjenih krivičnih djela od strane maloljetnika u 2012, 2013 i 2014.godini

U 2016. godini od strane Općinskog suda zaprimljeno je ukupno 10 zahtjeva za maloljetna lica, od kojih se devet odnosilo na prekršajne postupke maloljetnika, a jedan na krivični postupak. U saradnji sa Općinskim sudom i Policijskom upravom Sanski Most proveden je postupak i obavljen odgovarajući psihosocijalni tretman. Tokom 2016. godine pri nadležnom Sudu vođen je jedan postupak koji se odnosi na počinjeno krivično djelo od strane maloljetnog lica, te je u tom postupku maloljetnom licu izrečena mjera *sudski ukor*. Općinski sud u Sanskom Mostu je za osam maloljetnika izrekao mjeru *ukor*, a za jednog maloljetnika mjeru *novčane kazne*.

Grafikon br. 7: Prikaz broja počinjenih prekršajnih djela od strane maloljetnika u 2014., 2015. i 2016. godini

2. Predmet istraživanja

Nema ni jednog istraživanja uzroka maloljetničke delinkvencije koje ne ispituju i ulogu škole u nastajanju oblika delikventnog ponašanja mladih. Ovo je razumljivo za sve one kulture u kojima je škola jedna od društveno priznatih institucija u kojoj djeca odrastaju i stiču osnovne norme društvenog ponašanja. *Predmet* ovog istraživanja jeste utjecaj škole na pojavu maloljetničke delinkvencije, šta i kako škola čini da se maloljetnička delinkvencija spriječi. Predmet ovog istraživanja bit će usmjeren na one oblike društveno nepoželjnog ponašanja koji se ispoljavaju u srednjim školama i predstavljaju rizično antisocijalno ponašanje.

2.1. Operativno određenje predmeta istraživanja

Prostorno određenje predmeta istraživanja obuhvatiti će područje općine Sanski Most, a ustanove u kojima će se vršiti istraživanje i prikupljanje podataka su: JU „Centar za socijalni rad Sanski Most, Treća policijska uprava Sanski Most, JU "Srednja mješovita škola" Sanski Most i JU "Opća Gimnazija" Sanski Most.

2.2. Vremensko određenje predmeta istraživanja

Vremensko određenje predmeta odnosi se na period istraživanja od mjeseca novembra 2017. godine do mjeseca marta 2018. godine, a obuhvatit će period od mjeseca januara 2010. godine do mjeseca decembra 2017. godine.

3. Ciljevi i zadaci istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je proučavanje utjecaja škole na pojavu delikventnog ponašanja i njenu ulogu u zaštiti pojave maloljetničke delinkvencije.

3.1. Naučni ciljevi istraživanja

Naučni ciljevi su zadati nivoi naučnog saznanja koji se namjeravaju ostvariti naučnim istraživanjem i koji će biti sadržani u rezultatima istraživanja. Naučno istraživanje treba da obezbijedi pouzdane informacije, te da dodatno i prošireno doprinosi upoznavanju ove problematike. S obzirom na ovu temu mogući su sljedeći naučni ciljevi:

Naučna deskripcija

Polazni, osnovni cilj jeste opisivanje kako škola utječe na pojavu maloljetničke delinkvencije, te kakvu ulogu ona može imati u prevenciji maloljetničke delinkvencije.

Naučna eksplikacija

Smanjenje maloljetničke delinkvencije kao posljedica veće uključenosti škola u određivanju preventivnih mjera, a uzrok jeste implementacija mjera.

Naučna klasifikacija i tipologizacija

Ovaj naučni cilj moguć je tek kada je pojava ili skup faktora, svojstava, odnosa već opisan i kada su oni opisom određeni. Potrebno je također izvršiti tipologizaciju problema i klasifikaciju različitih potreba djece.

Naučni cilj jeste naučna deskripcija i naučna eksplikacija predmeta istraživanja i njenih činilaca strukture pojave, njihovih odnosa i veza, uzroka nastanka i širenja. Deskripcija pojave se javlja kao osnovni naučni cilj u ovome istraživanju. Naučno istraživanje treba da obezbijedi pouzdane informacije, te da dodatno i prošireno doprinosi upoznavanju ove problematike. Nova naučna saznanja trebala bi biti osnov i podsticaj za unapređenje prakse socijalnog rada u oblasti maloljetničke delinkvencije. Sprovodenje istraživanja, prikupljanje podataka i njihova analiza imaju za cilj da ukažu na mogućnost konkretnih rješenja kada je u pitanju problem maloljetničke delinkvencije na području općine Sanski Most, s tim da nauka treba da obezbijedi određene metode i tehnike koje bi bile od velikog značaja za društvo s ciljem suzbijanja ovog problema. Naučni cilj istraživanja može se potkrijepiti činjenicom da će doprinijeti nauci u cilju boljeg shvatanja rizika kojima su izložena djeca u školama koja utiču na pojavu maloljetničke delinkvencije kao i faktorima zaštite u borbi protiv ovog problema, i samim tim proširivanjem već postojećih i naučnih saznanja do kojih će se doći ovim istraživanjem .

Samim istraživanjem, kao i postignutim rezultatima istraživanja i njihovom primjenom doprinijet će se nauci, odnosno usavršavanju naučnih saznanja o aktuelnom problemu i njihovo implementiranje u naučnu teoriju i praksi .

3.2. Društveni ciljevi istraživanja

Društveni ciljevi istraživanja predviđaju i obavezuju istraživanje da svojim rezultatom obezbijedi određenu svrshodnost i određenu društvenu, vannaučnu upotrebljivost.⁷ Društveni cilj istraživanja je da se ukaže na rasprostranjenost problema. Društveni cilj istraživanja je upoznavanje o rasprostranjenosti problema, njegovoj strukturi i karakteristikama, negativnim posljedicama koje maloljetnička delinkvencija kao društvena pojava povlači sa sobom, također, da se utvrde uzroci i uslovi koji dovode u vezu školu sa pojmom delinkventnog ponašanja maloljetnika. Dakle, upoznavanjem s poteškoćama i problemima kojima je izložena škola dolazi se do potrebe za reagovanjem društva i saniranju datog problema, odnosno javlja se potreba za poduzimanjem mjera i angažovanjem sredstava kojim će se pomenuti problemi riješiti. Svim licima sa prethodno navedenim problemima, licima koja čine ranije pomenutu populaciju društvo je dužno pružiti pomoć. Cilj svakog društva je da za određeni problem pronađe preventivne mjere putem kojih bi utjecali na njegovo rješavanje . Ovo istraživanje i njegovi rezultati mogu apelovati na rješavanje problema.

⁷ Dževad Termiz, 2003., *Metodologija društvenih nauka*, Šahinpašić, Sarajevo, str. 174.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza

U skladu sa složenošću i obimom istraživanja, formulisana je generalna hipoteza, koja će se dokazivati u okviru rezultata istraživanja. Ona glasi:

H₀: Škola kroz vršenje svoje odgojno-obrazovne funkcije ima mogućnost da oblikuje stavove i ponašanja djece, čime može služiti kao predvodnik u svim akcijama za sprečavanje delinkventnog ponašanja. Međutim, u svome radu škola se susreće sa nizom problema koji otežavaju njenu preventivnu ulogu. Nedostatak oslonca i podrške škole i porodice kao primarnih grupa, usporava se proces pozitivne socijalizacije i društvene integracije i u takvim situacijama maloljetnici se okreću vršnjačkim grupama u kojima dominiraju određeni oblici društveno neprihvatljivih i kriminalnih ponašanja, te odgovarajući vrijednosni sistem.

Indikatori: Pisani iskazi odgovarajućih ustanova koje se bave problemom maloljetničke delinkvencije, usmeni iskazi osoba koje su bliske djeci, usmeni iskazi socijalnih radnika, psihologa i pedagoga i pisani stručni radovi i pisani iskazi djece u obliku ankete.

4.2. Posebne hipoteze

Kako bi glavna hipoteza istraživanja dobila svoju afirmaciju u okviru provedenog istraživanja, formulisane su tri pomoćne (sekundarne) hipoteze, koje će doprinijeti dokazivanju osnovne hipoteze istraživanja, i to:

H₁: Postoji poveznost između nedovoljnog sadržaja u školskim planovima i programima i određenih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja,

H₂: Postoji povezanost između razine obrazovanja roditelja i određenih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja,

H₃: Postoji povezanost između kvaliteta organizacije škole i određenih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja.

5. Metode istraživanja

Način istraživanja nam ustvari pokazuje kako ćemo istraživati definisani predmet istraživanja, te kako ćemo istraživanjem ostvariti ciljeve istraživanja i kako dokazati ili eventualno opovrgnuti hipoteze. Neophodno je definisati koje metode, tehnike, postupci i instrumenti će se primjenjivati u istraživanju kako bi se došlo do željenih rezultata.

Osnovne- posebne metode primjenjivane u ovom istraživanju su:

- a) analiza- sinteza,
- b) indukcija – dedukcija,
- c) konkretizacija – apstrakcija,
- d) specijalizacija – generalizacija

Osnovna metoda koja je primjenjivana u ovom istraživanju je analiza. Analiza je prva i najosnovnija metoda u procesu naučnog saznanja , a predmet joj je stvarna ili misaona složena cjelina čiji se dijelovi, činioci, momenti i odredbe mogu konstatovati i otkriti odnosno identificirati. Stvarna cjelina predmeta može se identifikovati , te otkriti struktura, odnosi i veze, uloge i funkcije problema maloljetničke delinkvencije u Općini Sanski Most, kao i njeno rješavanje i ublažavanje. U istraživanju su korištene sljedeće metode:

- Analiza sadržaja literature iz oblasti delinkventnog ponašanja mladih kao i maloljetničke delinkvencije, kriminologije maloljetnika;
- Analiza sadržaja dokumenata (zakoni-propisi, pravilnici u oblasti izvršenja krivičnih sankcija, međunarodne deklaracije i konvencije i sl.);
- Kvantitativna i kvalitativna analiza je korištena u obradi podataka dobivenih u empirijskom istraživanju;
- Statistička metoda je također korištena u obradi podataka, a obrada podataka je izvršena kompjuterski;

6. Uzorci istraživanja

Uzorak argumenata koji je podvrgnut analizi formiran je po pravilima namjernog uzorka.⁸ Uzorak čini 80 – 100 ispitanika, a odnosi se na maloljetnike, školske pedagoge, nastavnike i uposlenike ustanova u kojima će se vršiti istraživanje i prikupljanje podataka. S obzirom na to da se radi o manjem broju ispitanika, ispitivanjem su obuhvaćeni profesionalci različitih službi, prije svega JU "Centar za socijalni rad" Sanski Most.

7. Instrumentarij istraživanja

Ovo istraživanje ima svojstva teorijsko - empirijskog istraživanja, jer je predmet ovog istraživanja i naučna i teorijska i društvena stvarnost, ono je uvjetovalo izboru različitih pristupa, metoda i tehnika istraživanja. U ovom istraživanju bit će korištena relevantna literatura, koja će biti selektivno primjenjena u svrhu dobijanja potrebnih informacija, a koja tretira problematiku definisanu ciljevima istraživanja. U istraživanju će se koristiti sljedeće istraživačke metode:

- ✧ metoda analize (sadržaja) dokumenata
- ✧ metoda ispitivanja
- ✧ Likertova skala

- Metoda analize (sadržaja) dokumenata kao prvu i najosnovniju u procesu naučnog saznanja ćemo primijeniti da bi otkrili sastav i strukturu cjeline, odnose, veze, svojstva, uloge i funkcije činilaca u cjelini, njihov značaj i mjesta. S obzirom da koristimo veliki broj podataka neophodna je analiza relevantne literature, koja tretira problematiku istraživanja, naročito naučnih i stručnih radova iz uže oblasti istraživanja, koje su značajne za istraživanje i za konačne rezultate istraživanja.

- Metoda ispitivanja pomoću ove metode ćemo doći do bitnih podataka. Ona je vrlo složena i predstavlja tip metode neposrednog i posrednog sakupljanja podataka o društvenoj stvarnosti. Ispitivanje će biti izvedeno u pisanoj formi putem *ankete* i u usmenoj formi putem *intervijua*.

Anketa je posebna vrsta ispitivanja, ima tehničku ulogu, više je formalizovana od intervijua, njena pitanja su jednostavna a u ovom istraživanju većinu odgovora ćemo ponuditi

⁸ Termiz, Dževad i Milosavljević, Slavomir: *Praktikum iz metodologije politikologije*, Sarajevo 2001, str. 154

u već formulisanim iskazima među kojima će ispitanik sam odabrat odgovor ili mogućnost da ne odgovori. U istraživanju anketu ćemo koristiti prilikom ispitivanja stavova o maloljetničkoj delinkvenciji kod učenika srednjih škola.

Inerviju u socijalnom radu je sistem verbalne komunikacije koja se ostvaruje između socijalnog radnika i klijenta putem verbalne provokacije postavljanjem pitanja i dobijanjem adekvatnih odgovora radi pronalaženja najadekvatnijeg i najboljeg načina ostvarenja određenog cilja.⁹ U istraživanju će biti korišten usmjereni intervju koji podrazumijeva čvršće strukturiranu osnovu za razgovor, veću inicijativu ispitivača u toku vođenja razgovora, insistiranjem na preciznijim odgovorima, itd.

- Pri istraživanju stavovske strukture ispitanika, skala koja se najčešće koristi pri ispitivanju stavova je Likertova skala. Likertova skala je psihometrijska skala kojim pokušavamo doznati stupanj slaganja, odnosno neslaganja ispitanika s nekom tvrdnjom. Primjenjuje se u istraživanjima koja koriste metodu ankete za prikupljanje podataka. Najčešće se skala procjene sastoji od 5 stupnjeva. Prema tome Likertovu skalu možemo odrediti kao skup tvrdnji s kojima ispitanik izražava slaganje, odnosno neslaganje s nekom tvrdnjom na skali procjene.

⁹ Termiz, Dž., 2009, *Metodologija društvenih nauka*, Šahinpašić, Sarajevo, str. 174

V. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U istraživanju uzroka maloljetničke delinkvencije izrazita pažnja se posvećuje istraživanju problema sa kojima se maloljetnici susreću u školama, a koji predstavljaju preduslov za pojavu društveno neprihvatljivog ponašanja kao i mjerama prevencije koje škola može poduzeti u rješavanju ovog problema. Međutim, maloljetnička delinkvencija se ne može zamisliti bez sagledavanja uslova i utjecaja kojima su mladi izloženi u porodici, a tim prije ako se zna da je porodica primarna društvena grupa, odnosno društvena zajednica u kojoj se odvija život mlade jedinke i gdje se udaraju temelji svih osnovnih elemenata buduće ličnosti. Upravo zbog toga ćemo se u istraživanju prvo osvrnuti na strukturu porodice, socijalni status porodice iz koje potiči maloljetni ispitanici kao i na razinu obrazovanja roditelja.

Nije upitno da su porodične prilike, bile one povoljne ili nepovoljne, moderator ponašanja adolescenata i da pojedini događaji u porodici mogu različito utjecati na ponašanje djeteta ili maloljetnika, ovisno o dobi u kojoj se zbivaju, te ovisno o intezitetu, trajanju i postojanju drugih okolnosti koje njihovo djelovanje mogu pojačati ili slabiti (Obradović, 2008:52). „Tako npr. rano odvajanje djeteta od majke dovodi do situacije koja se može štetno odraziti na kasnije kriminogeno ponašanje. Ako odvajanje od majke uslijedi kasnije, takve posljedice mogu biti neznatne ili nikakve. Odvajanje djeteta od oca u manjoj mjeri izaziva štetne posljedice ako se rano dogodilo, dok takvo odvajanje u kasnijoj djetetovoj dobi, posebno u dobi prepuberteta, izaziva jače frustracije, koje se mogu odraziti u rizičnom i delinkventnom ponašanju te ispoljavanju asocijalnih i antisocijalnih stavova i uvjerenja“ (Obradović, 2008:52).

Porodica se i u kasnijem životu mladih pojavljuje kao snažan faktor njihovog socijalnog i moralnog oblikovanja. Socijalni problemi porodice imaju poseban značaj u determinisanju i uzrokovavanju oblika delinkventnog ponašanja mladih, a kao najčešći socijalni problemi porodice u literaturi se ističu:

- Struktura porodice u okviru koje se nepotpunost porodice najčešće dovodi u vezu sa oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja mladih;
- Socijalni status porodice, gdje se materijalno stanje porodice, zaposlenost roditelja, obrazovanje roditelja, stambene prilike porodice dovode u vezu sa društveno neprihvatljivim ponašanjem mladih;

- Međusobni odnosi u porodici u okviru kojih se sukobi, neslaganja, vrijeđanja, omalovažavanja unutar porodice uzimaju kao pouzdani indikator povezanosti sa društveno neprihvatljivim ponašanjem mladih;
- Asocijalno ponašanje članova porodice, gdje se alkoholizam, skitnja, prostitucija, kockanje članova porodice najčešće dovodi u vezu sa društveno neprihvatljivim ponašanjem mladih. Kroz istraživanje koje je sprovedeno došlo se do podataka o ispoljavanju delinkventnog ponašanja ispitanika. Ti podaci se mogu videjti u tabeli 1.

TABELA 1
Delinkventno ponašanje ukupno

	Broj	Procent %
8,00	17	18,4
9,00	15	18,4
10,00	12	22,4
11,00	11	12,2
12,00	8	8,2
13,00	7	9,2
14,00	6	6,1
15,00	2	2,0
16,00	3	3,1
Ukupno	81	100,0

Veći broj znači više delinkventnih oblika ponašanja koje upražnjava ispitanik. Varijabla se sastoji od pitanja 4, 5, 9, 15, 17, 18, 19, 23. Znači, osam varijabli. Ako je odgovor ispitanika na svim varijablama bio ne, njegov rezultat će biti 8. Ako je rezultat 12, znači da ima 4 delinkventna ponašanja. Ako je njegov rezultat 16, znači da se delinkventno ponaša u svim slučajevima itd.

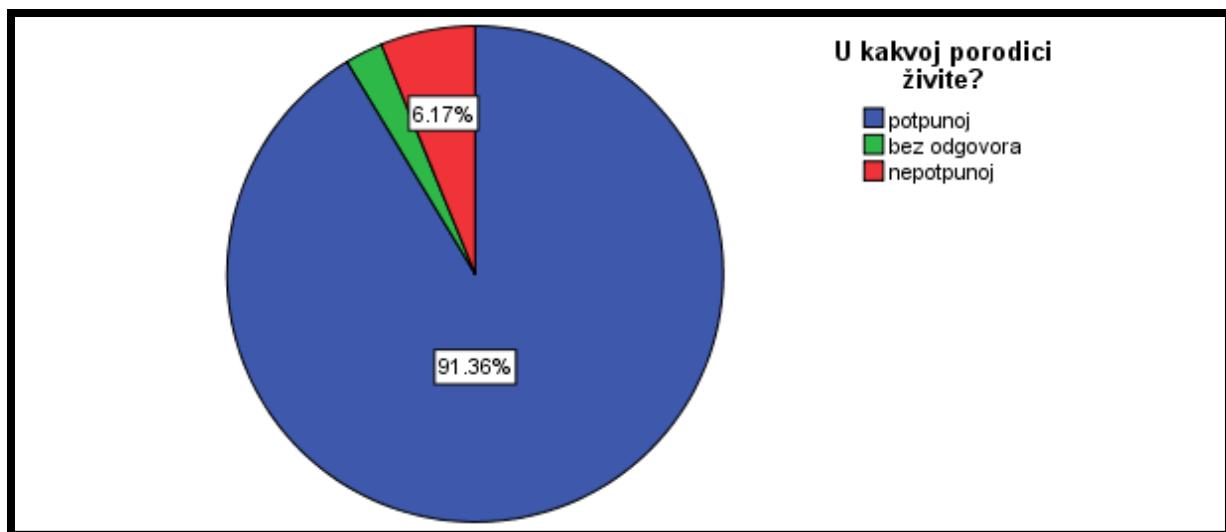
Iz tabele je vidljivo da od ukupnog broja ispitanika samo njih 18,4% ne pokazuje nikakve oblike delinkventnog ponašanja, 61,2% ispitanika ispoljava neke oblike devijantnog ponašanja, dok čak 20,4% ispitanika ispoljava gotovo sve navedene oblike devijantnog ponašanja. Ova tabela i rezultati bit će korišteni za komparaciju sa različitim socijalnim problemima porodice kao i aktivnostima škole koji se dovode u vezu sa delinkventnim ponašanjem.

1. Struktura porodice

Strukturalna cjelovitost porodice predstavlja značajan preduslov njene funkcionalne adekvatnosti. Nasuprot tome, poremećaji u sastavu porodice i druge nepovoljnosti u njenoj strukturi imaju negativan odraz na cijeli porodični sistem i njegovo funkcionisanje (Buljubašić, 2005:68). Takvi elementi, direktno ili preko slabljenja porodičnih funkcija, po pravilu negativno djeluju na razvoj i socijalizaciju mlade ličnosti. U literaturi se posebno ukazuje na nepotpunost porodice, pretjerano velik broj djece ili jedinaca u porodici. Nesumnjivo je, međutim, da najizrazitije negativne posljedice po porodicu i socijalizaciju mlađih ostvaruje razorenost sastava porodice. Nepotpunost porodice može biti izazvana brojnim činiocima i ima više oblika. Razorenost porodice koja je rezultat uticaja koji su van moći porodice, kao što je smrt jednog od roditelja, imaju slabije nepovoljno dejstvo. Za razliku od toga, porodica čija je struktura poremećena pretežno subjektivnim slabostima roditelja, kao što su razvod, vanbračnost i drugi oblici odvojenog života roditelja, imaju neuporedivo teže posljedice po djecu i njihov razvoj (Buljubašić, 2005:68).

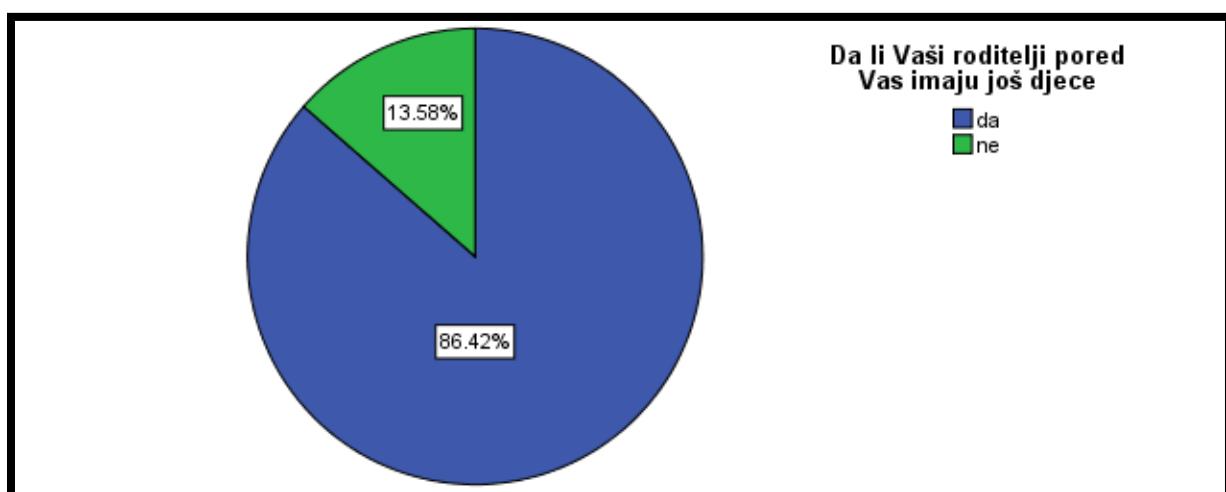
Broj djece u porodici se također dovodi u vezu sa delinkvencijom maloljetnika. Naime, broj djece u porodici učestvuje u uslovljavanju delinkvencije kod mlađih preko dva osnovna oblika. Prvo, smatra se da velik broj djece u porodici predstavlja za roditelje ozbiljne teškoće u vaspitnom djelovanju, te da se delinkventi regrutuju iz takvih porodica. Drugo, po mišljenju izvjesnog broja istraživača i jedno djete u porodici je izloženo opasnosti pogrešnog ili promašenog vaspitanja. Takvoj djeci roditelji daju pretjeranu ljubav, ispunjavaju im sve njihove želje koje u slučajevima kada im roditelji ne udovolje pribjegavaju delinkventnom ponašanju.

Moje istraživanje je pokazalo da većina potencijalnih delinkvenata na području općine Sanski Most živi u potpunoj porodici i to 91,36% ispitanika, 6,17% ispitanika živi u nepotpunoj porodici, dok 2,47% ispitanika nije dalo dgovor što pokazuje grafikon br. 8.

Grafikon br. 8: Struktura porodice

Iz grafikona br. 8 vidljivo je da od ukupnog broja ispitanika 74 ispitanika dolazi iz potpune porodice, dok 5 ispitanika dolaze iz nepotpune porodice. Dodatnim pitanjima saznali smo da većina ispitanika živi u višečlanim porodicama gdje imaju brata ili sestru 86,42% ispitanika, dok samo 13,58% je jedino dijete kod roditelja. Ako se gore navedenim podacima dodaju podaci da od ukupnog broja ispitanik njih 76,25% živi u potpunim porodicama sa veoma dobrim odnosima, da 16,25% njih živi u dobrom porodičnim odnosima, dok njih 6,25% živi u nepotpunim porodicama gdje su roditelji razvedeni, a svega 1,25% odrasta u lošim međupartnerskim odnosim njihovih roditelja, što je vidljivo u grafikonu br. 10 i grafikonu br. 11. Dakle, može se zaključiti da se na području općine Sanski Most maloljetni delinkventi regrutuju kako iz porodica sa poremećenom strukturom, tako i iz potpunih porodica sa veoma dobrim i dobrom odnosima između članova porodice.

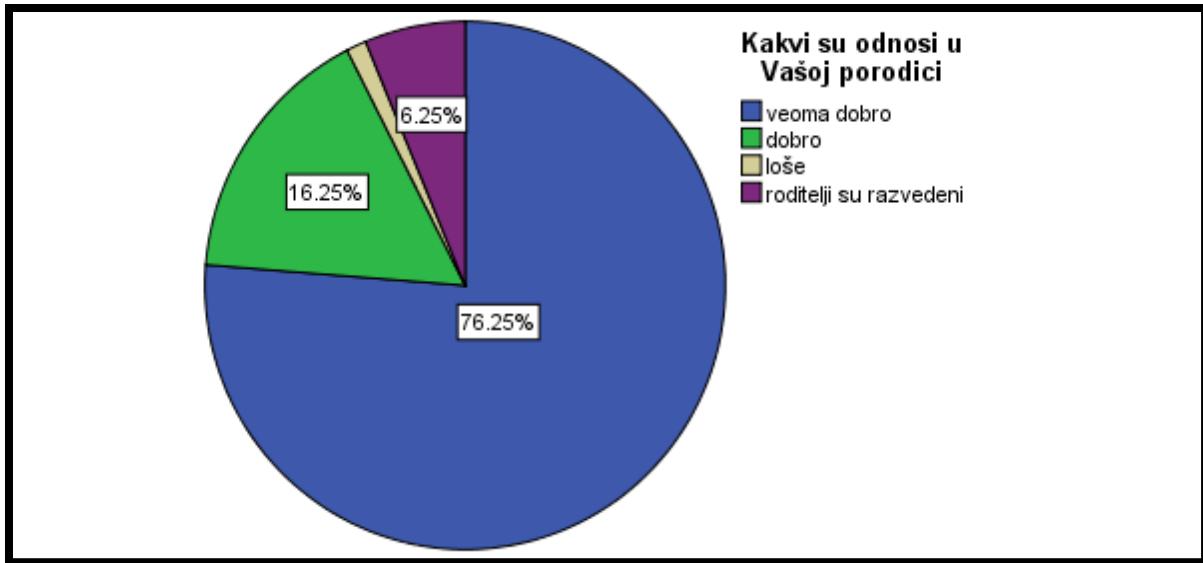

Grafikon br. 9: Da li vaš roditelji pored Vas imaju još djece

2. Odnosi u porodici

Od niza nepovoljnih elemenata porodične atmosfere, koji mogu svojim djelovanjem doprinijeti javljanju društveno neprihvatljivog ponašanja mladih, svakako da najteže posljedice ostvaruju loši međusobni odnosi roditelja, loš i pedagoški neopravdan odnos roditelja prema djeci, kao i njihov negativan odnos prema društvenim vrijednostima, što se izražava preko kriminaliteta i drugih socijalno-patoloških ponašanja roditelja. Tako psiholozi i psihijatri smatraju da je porodična sredina, odnosno kvalitet odnosa u porodici rane životne dobi djeteta zbog lišavanja, frustracije i nedovoljne emocionalne topline između roditelja i djece izvor osjećaja gorčine, nezadovoljstva, pa i neprijateljstva što je odlučujuće za pojavu delinkventnog ponašanja djece.

Mnogi teoretičari ističu da porodična atmosfera može biti narušena neadekvatnim odnosom i postupcima roditelja prema djeci, dakle manjkavim kvalitetom odgoja i lošim odnosima između roditelja. Slobodno možemo reći da cjelokupna atmosfera u porodici najviše zavisi od kvalitete odnosa među roditeljima. Odnosi zasnovani na uzajamnom poštovanju, ljubavi, saradnji i pomaganju omogućavaju skladan porodični život, a time osiguravaju mir, sreću, zadovoljstvo i ljubav djece. Sukobi, neslaganja, vrijeđanja, omalovažavanja, prezir, narušavaju porodičnu atmosferu i otežavaju pozitivnu identifikaciju, stvaraju osjećaj straha, nemira, napetosti. Takva atmosfera ugrožava psihičko zdravlje djece, doprinosi razvoju negativnih karakteristika ličnosti, a samim tim i oblicima delinkventnog ponašanja.

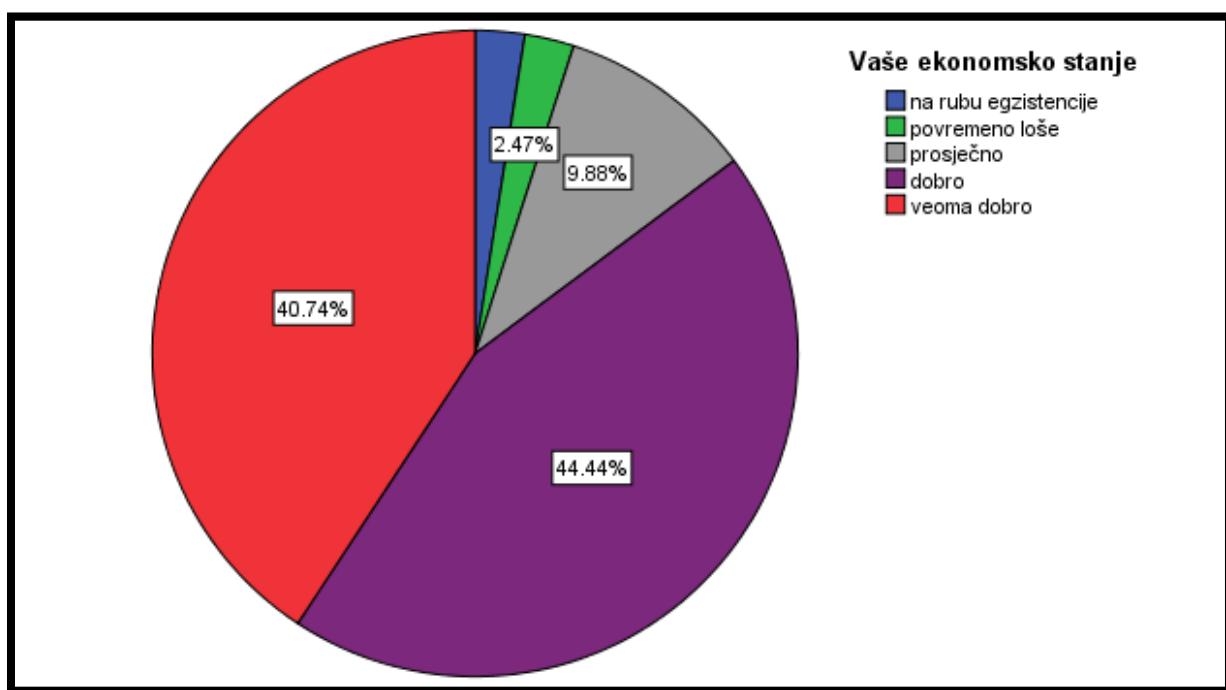

Grafikon br. 10: Odnosi u porodici

Iz grafikona br. 10 vidljivo je da 1,25% ispitanika odnose u svojoj porodici ocjenjuje kao loše, kod 6,25% ispitanika roditelji su razvedeni, dok većina ispitanika njih čak 76,25% svoje porodične odnose ocjenjuje kao veoma dobre. Doživljaj dobrih odnosa u porodici prisutan je kod 16,25% ispitanika. Na osnovu dobivenih podataka možemo reći da je emocionalno skladna atmosfera karakteristična za skoro dvije trećine porodica ispitanika. Dakle, potencijalni delinkenti dolaze kako iz porodica sa lošim odnosima isto tako i iz porodica sa veoma dobrim odnosima.

3. Materijalni status porodice

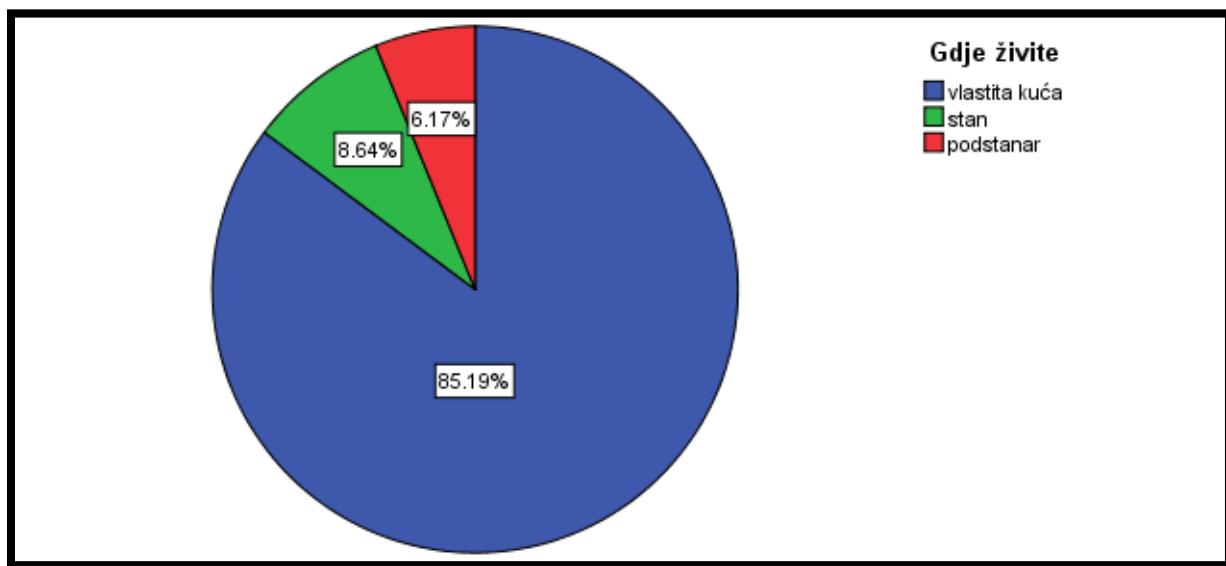
Govoreći o fenomenološkim obilježjima maloljetnih prestupnika može se konstatovati da najviše njih dolazi iz porodica sa nižim socijalnim statusom. Još bliži uvid u materijalni, a time i društveni status njihovih porodica pružaju podaci o ekonomskom statusu, stambenim prilikama i obrazovanosti roditelja. Ovi podaci su mnogo pouzdaniji indikatori o povezanosti socijalnog statusa porodice sa delinkvencijom mladih. Povoljni materijalni uslovi omogućavaju i olakšavaju vaspitno funkcionisanje porodice, dok porodice u kojima su roditelji zabrinuti i okupirani teškoćama materijalne prirode, nisu u stanju da posvete dovoljno pažnje vaspitanju djece. Opterećeni tim brigama koje se najčešće intenzivno doživljavaju, roditelji unose u porodicu nemir koji se nepovoljno odražava na djecu koja mogu, bilo zbog nedovoljne vaspitanosti, bilo zbog nemogućnosti da na društveno prihvatljiv način doprinesu poboljšanju materijalne situacije, pribjeći kriminalnim radnjama. U nekim slučajevima siromaštvo i, naročito, krajnja oskudica materijalnih dobara mogu ostvariti presudan uzročni uticaj na vršenje kriminalne radnje.

Grafikon br. 11: Socijalni status porodice

Iz grafikona je vidljivo da od ukupnog broja ispitanika samo 4 ispitanika, odnosno 4,95% ispitanika živi povremeno loše ili na rubu egzistencije, dok čak 33 ispitanika, odnosno

40,74% ispitanika ima živi u veoma dobrim ekonomskim uslovima, a samim tim i boljim uslova života. Prema tome, slobodno možemo reći da siromaštvo ne dovodi uvijek do pojave delinkventnog ponašanja mladih. Stabilne i moralno čvrste porodice, u kojima su unutrašnji odnosi zdravi, vrlo često odolijevaju pritisku siromaštva ostajući dostojanstveni u njemu. Materijalno blagostanje porodice nije nikakva garancija da u ponašanju njenih članova neće doći do devijacija. Ako takvo materijalno stanje ne prati visok kvalitet porodičnih odnosa, mladi postaju razmaženi i hronični ljenjivci, lišeni sposobnosti realnog poimanja smisla i vrijednosti života. Kod njih se razvijaju osjećanja zasićenosti i dosade, koja traže ventile u asocijalnim postupcima. Postoji tip mladog prestupnika koji ima sve potrebne uslove za život, ali u težnji da ima više, poteže za tuđom imovinom. Dakle, mladi prestupnici se regрутiraju kako iz siromašnih, tako i iz porodica sa srednjim ili veoma povoljnim materijalnim prilikama. Ovu činjenicu mogu potvrditi i podaci o stambenim prilikama do kojih smo došli s obzirom da se nepovoljne stambene prilike, odnosno loši i skučeni uslovi stanovanja dovode u vezu sa ispoljavanjem delinkventnog ponašanja.

Grafikon 12: Stambeni uslovi porodice

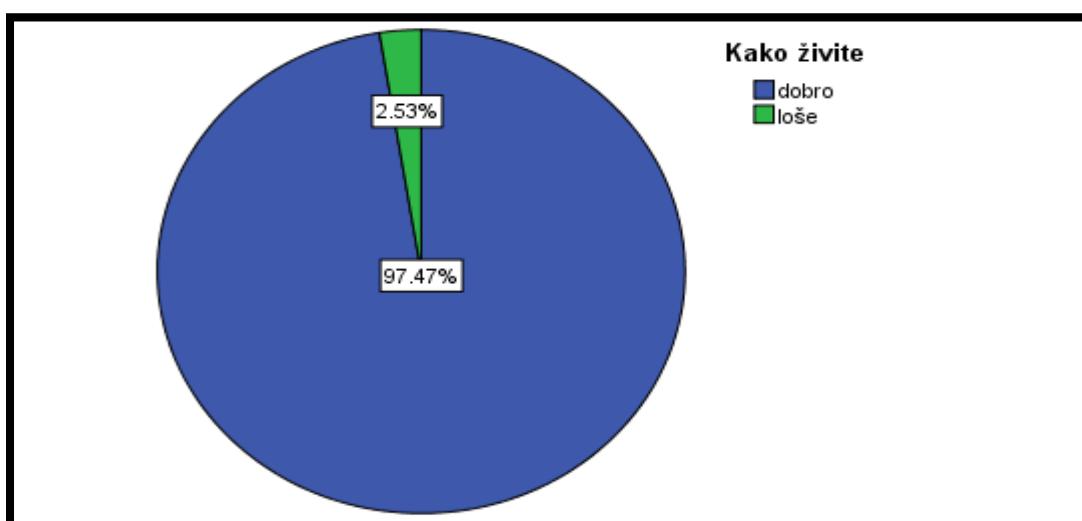
Od ukupnog broja ispitanika njih čak 93,83% živi u vlastitoj kući ili stanu, dok svega 6,17% ispitanika nema riješene stambene prilike. Ako ove podatke uporedimo sa podacima o ispoljavanju delinkventnog ponašanja možemo zaključiti da se delinkventi regрутiraju kako iz porodica sa riješenim, tako i iz porodica sa nereješenim stambenim prilikama što je vidljivo iz tabele 2.

TABELA 2
Stanovanje i delinkventno ponašanje

	8,00	9,00	10,00	11,00	12,00	13,00	14,00	15,00	16,00	Ukupno
U vlastitoj kući/stanu	12	13	21	12	6	6	4	1	1	76
Kao podstanar	1	1	0	0	0	1	1	0	1	5
drugo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ukupno	18	18	22	12	8	9	6	2	3	81

Veći broj znači više delinkventnih oblika ponašanja koje upražnjava ispitanik. Varijabla se sastoji od osam pitanja što znači, osam varijabli. Ako je odgovor ispitanika na svim varijablama bio ne (ne ponaša se delinkventno), njegov rezultat će biti 8. Ako je rezultat 12, znači da ima 4 delinkventna ponašanja. Ako je njegov rezultat 16, znači da se delinkventno ponaša u svim slučajevima itd.

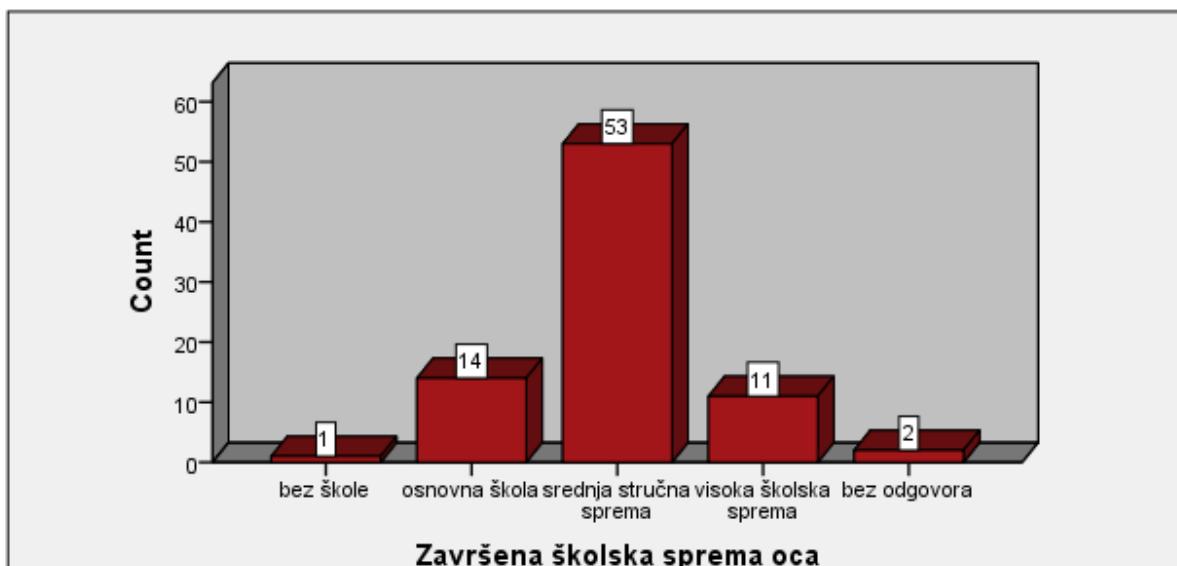
U tabeli 2 možemo vidjeti da od 5 ispitanika koji nemaju riješene stambene prilike, 2 ispitanika ili njih 28,6% ne pokazuju određene oblike devijantnog ponašanja, dok 3 ispitanika ili 71,4% ispitanika pokazuje određena devijantna ponašanja. Međutim, slična situacija je i kod ispitanika koji su stambeno zbrinuti tako da njih 12 koji žive u vlastitoj kući ili stanu, odnosno 17,6% ne pokazuje devijantno ponašanje, dok 64 ispitanika, odnosno 82,4% ispitanika koji imaju rješene stambene prilike pokazuju određena devijantna ponašanja. Ovi podaci, također potvrđuju činjenicu da se maloljetni delinkventi retraguju kako iz siromašnih, tako i iz porodica sa srednjim ili veoma povoljnim prilikama. Ovakve tvrdnje mogu potvrditi i podaci dobiveni daljim istraživanjem kroz dodatna pitanja vezano za stabene prilike i uslove stanovanja.

Grafikon br. 13: Uslovi života

4. Obrazovanje roditelja

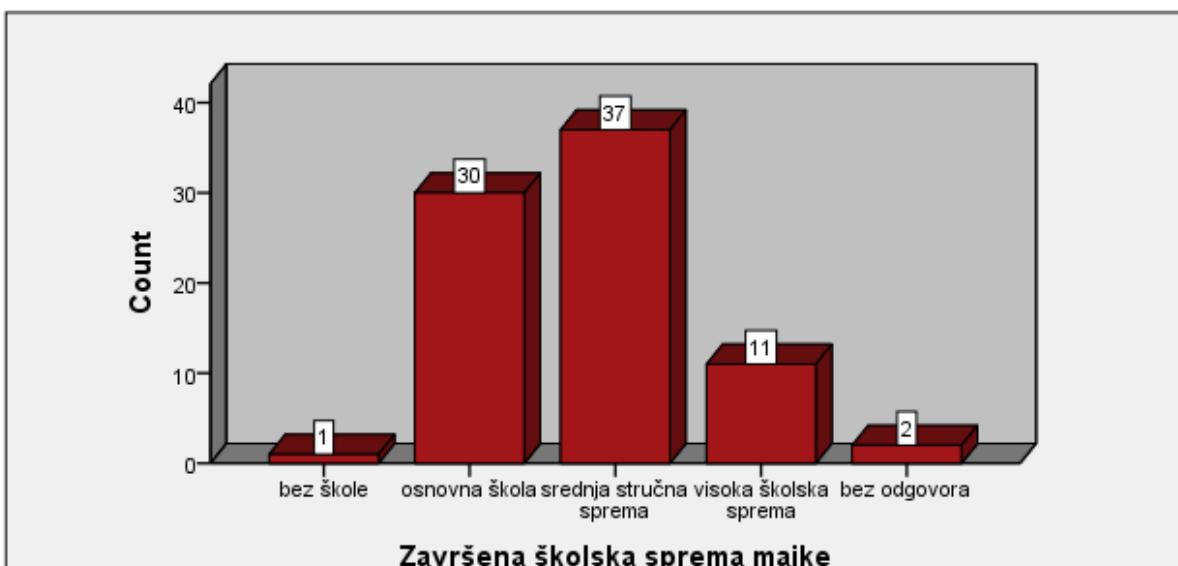
Obrazovanje roditelja kao mogući rizični faktor u pojavi društveno neprihvatljivog ponašanja kod maloljetnika i njegov utjecaj svakako zavisi o mnogim drugim okolnostima. Dosadašnja istraživanja upućuju na zaključak da među roditeljima maloljetnih delinkvenata dominiraju oni nižeg ili najnižeg obrazovanja. Naše istražvanje je pokazalo da kod 65,43%, odnosno kod 53 ispitanika otac ima završenu srednju stručnu spremu, kod 17,28%, odnosno kod 14 ispitanika otac ima završenu osnovnu školu, kod 13,58%, odnosno kod njih 11 otac ima visku školsku spremu, a samo kod 1,24%, odnosno kod 1 ispitanika otac nema zavšenu školu što se može vidjeti na grafikonu br. 14.

Grafikon br. 14: Nivo obrazovanja oca

Dodatnim pitanjem so saznali da kod 45,68%, odnosno kod 37 ispitanika majka ima završenu srednju stručnu spremu, kod 37,04%, odnosno kod 30 ispitanika majka ima završenu osnovnu školu, kod 13,57%, odnosno kod njih 11 majka ima visku školsku spremu, a samo kod 1,24%, odnosno kod 1 ispitanika majka nema zavšenu školu što se može vidjeti na grafikonu br. 15.

U toku našeg istraživanja na pitanje obrazovanje majke i oca dva ispitanika, odnosno 2,47% nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Grafikon br. 15: Nivo obrazovanja majke

5. Odnos prema školi i bježanje iz škole

Kao što smo već ranije istakli škola predstavlja važan faktor u procesu odrastanja i socijalizacije svakog pojedinca. Poslije porodice, škola predstavlja mjesto na kojem dijete provodi najveći dio vremena, stičući ne samo akademska nego i brojna druga znaja, vještine i sposobnosti. Osnovna funkcija škole je priprema mladih za aktivni i stvaralački odnos u društvu. Dakle, škola kao i porodica ima odgojnu funkciju, te smo stoga nastojali da kroz istraživanje uvidimo kako školski planovi i programi kao i kvalitet organizacije škole utječu na pojavu društveno neprihvatljivog ponašanja kod maloljetnika, ali isto tako kako škola može kroz vršenje svoje odgojno – obrazovne funkcije pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvencije. Kada je riječ o ovom istraživanju podaci do kojih smo došli govore da svi ispitanici pohađaju školu i to njih 76,54% pohađa gimnaziju, dok njih 23,46% pohađa srednju trogodišnju školu.

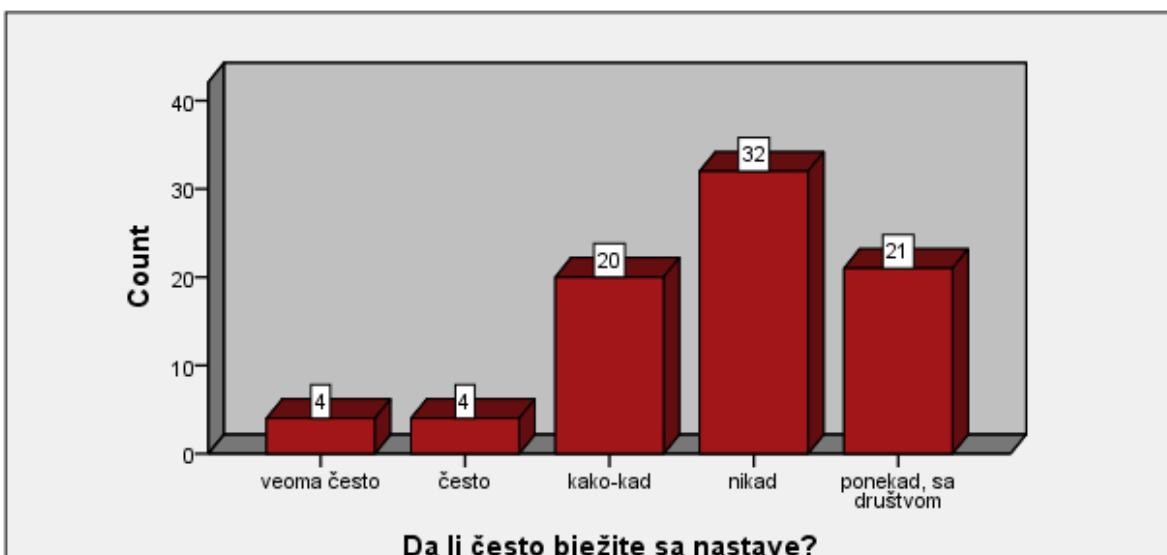
TABELA 3

Koju školu pohađate i delinkventno ponašanje

	8,00	9,00	10,00	11,00	12,00	13,00	14,00	15,00	16,00	Ukupno
KV	4	4	3	2	2	2	1	0	1	19
Gimnazija	10	10	14	8	5	6	5	2	2	62
Ukupno	14	14	17	10	7	8	6	2	3	81

Veći broj znači više delinkventnih oblika ponašanja koje upražnjava ispitanik. Varijabla se sastoji od osam pitanja što znači, osam varijabli. Ako je odgovor ispitanika na svim varijablama bio ne (ne ponaša se delinkventno), njegov rezultat će biti 8. Ako je rezultat 12, znači da ima 4 delinkventna ponašanja. Ako je njegov rezultat 16, znači da se delinkventno ponaša u svim slučajevima itd.

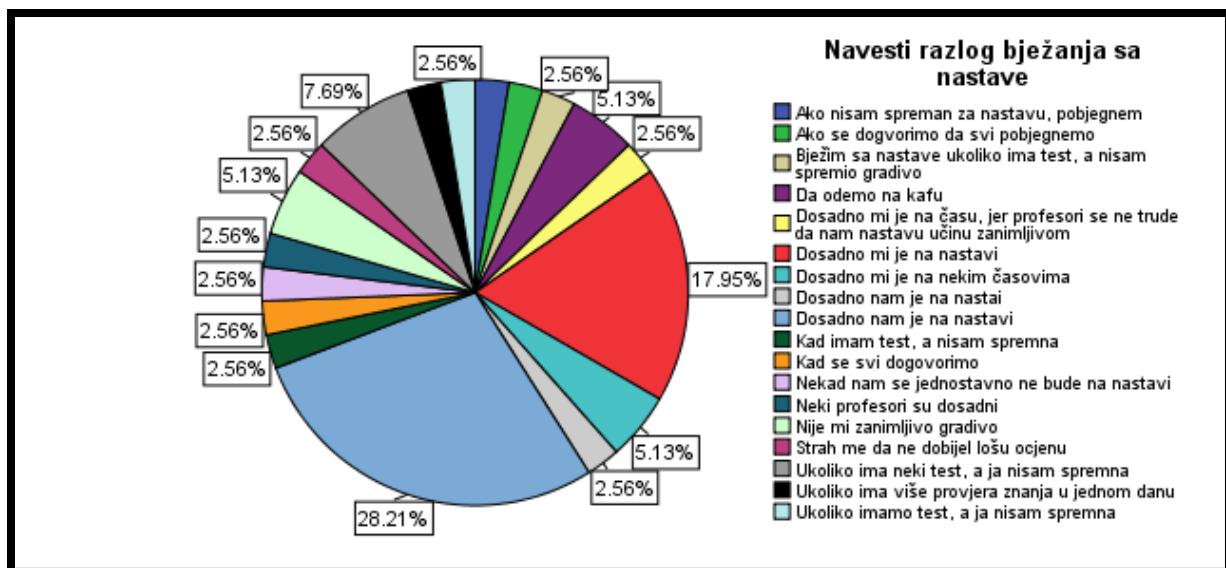
Na osnovu podataka dobivenih istraživanjem, a što je vidljivo u tabeli 3, od ukupnog broja ispitanika koji pohađaju trogodišnju školu 21,6% ispitanika ne pokazuje nikakve oblike devijantnog ponašanja, dok 78,4% ispitanika pokazuje određene oblike delinkventnog ponašanja. Za razliku od navedenog, od ukupnog broja ispitanika koji su naveli da pohađaju gimnaziju njih 90,2% ispitanika pokazuje određene oblike devijantnog ponašanja, dok svega 9,8% ispitanika ne pokazuje nikakve oblike devijantnog ponašanja. Ovi podaci ruše stereotipnu sliku da maloljetni delinkventi najčešće dolaze iz škola za KV radnike, odnosno iz trogodišnjih škola. Na osnovu navedenih podataka možemo reći da nedostatak kvalitete obrazovanja u školama ne predstavlja važan faktor u pojavi društveno neprihvatljivog ponašanja. Jasno je da se ovdje radi o različitim utjecajima nepovoljne porodične situacije iskazane kroz neadekvatan i nepravilan odgoj. Za bježanje iz škole možemo reći da predstavlja rizičan oblik ponašanja koji u zavisnosti od čestine može prerasti u devijantno ponašanje.

Grafikon br. 16: Bježanje sa nastave?

Grafikon br. 16: Bježanje sa nastave?

Iz grafikona 16 vidljivo je da 39,51% ispitanika izjavljuje da nikad ne bježi iz škole, dok čak 60,49% ispitanika navodi da bježi iz škole. Neizostavna činjenica iz rezultata koje smo dobili u našem istraživanju jeste ta da 25,93% ispitanika, odnosno njih 21 je odgovorilo da bježi sa nastave ponekad sa društvom., gdje možemo ovaj faktor razmotriti kao postojanje pritiska od strane grupe u smislu nagovaranja, poticanja i prihvatanja neprihvatljivog ponašanja kao normalnog, ali s druge strane to možemo gledati i kao želja za pripadanjem i/ili dokazivanjem određenoj grupi jer većina djece će prihvati izazov vršnjačkog ponašanja pa makar to bio neki oblik antisocijalnog ili delinkventnog ponašanja. Danas je izostajanje sa nastave postalo gotovo prihvaćen način izbjegavanja školskih obaveza zbog toga što veliki broj roditelja opravdava to. O bježanju sa nastave kao manifestaciji ozbiljnih poremećaja u ponašanju govorimo kada učenik to radi često, jer ta pojava ostavlja prostor za skitnju, druženje sa osobama asocijalnih sklonosti, konzumiranju alkohola, općenito provođenje vremena bez nadzora roditelja i nastavnika. Kad našem rezultatu da 60,49% učenika bježi sa nastave, a njih 25,93% bježi sa nastave sa društvom dodamo da njih 53,85% bježi sa nastave jer im je dosadno dobit ćemo podatke koji su vidljivi na grafikonu br. 17.

Grafikon br. 17: Razlozi bježanja iz škole

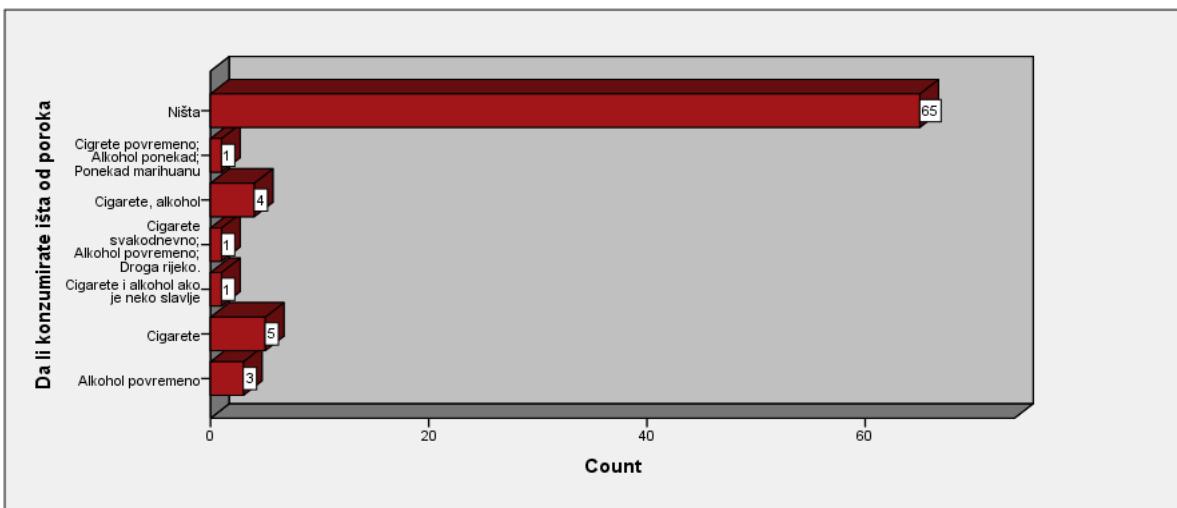
Upravo zbog ovih podataka može se zaključiti da je često i stalno bježanje iz škole direktni izraz potencijalne delinkvencije. Kao što u svom istraživanju navodi Obradović (67:2008), a sa čime se slažemo, da bježanje iz škole iskazano kroz čestinu, predstavlja značajan kriminogeni signal i simptom takvog preddelinkventnog ponašanja koje se može tumačiti kao izražena sklonost delinkvenciji. Međutim, bježanje iz škole se ne može direktno povezati sa pojavom maloljetničke delinkvencije, ali slobodno možemo pretpostaviti da kod maloljetnika koji su češće bježali iz škole postoji veća vjerovatnoća za kasniju pojavu delinkventnog ponašanja.

5.1. Asocijalno ponašanje mladih

U ovom radu već smo govorili o oblicima društveno neprihvatljog ponašanja, kao i posljedicama i učestalosti ove pojave kod maloljetnika. U istraživanju koje smo proveli došli smo do podataka da 81,25% ispitanika, odnosno njih 65 ne koristi ništa od navedenog, njih 14,95% navodi da konzumiraju cigarete svakodnevno ili povremeno, njih 12,25% njih koristi alkohol, dok su 2 ispitanika navela da koriste marihanu što je vidljivo na grafikonu 18. Kao razlog konzumiranja alkohola najčešće su navodili da je to na zabavama i vikendom, a samim tim neophodno je istaći, da se kod mladih ne može pouzdano utvrditi postojanje hroničnog alkoholizma, jer se hronični alkoholizam razvija postepeno i potrebna je dugotrajnija (višegodišnja) zloupotreba alkoholnih pića, da bi došlo do promjena karakterističnih za hronični alkoholizam. Radi toga se u većini slučajeva radi o opijanju i antidruštvenom

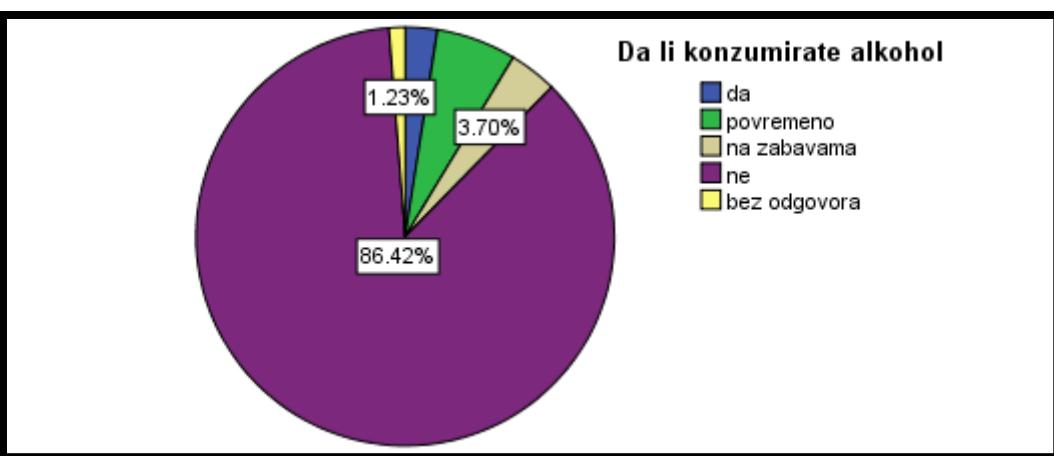
ponašanju u pripitom i pijanom stanju. Na osnovu određenih podataka je dokazano da se sa pijanim maloljetnicima češće srećemo kad su u pitanju različiti prekršaji i antidruštveno ponašanje, a mnogo rijeđe kad se radi o izvršenju krivičnih djela.

Iz grafikona 18 je vidljivo da 44,9% ispitanika ne konzumira alkohol. Za razliku od toga 15,3% ispitanika se izjašnjava da ponekad konzumira alkohol. Ako ovom procentu dodamo da 34,7% ispitanika navodi da alkohol konzumira na zabavama i vikendom, te još 4,1% ispitanika koji navode da svakodnevno konzumira alkohol dođemo do podataka koji su predstavljeni u grafikonu 19.

Grafikon br. 18: Konzumiranje poroka

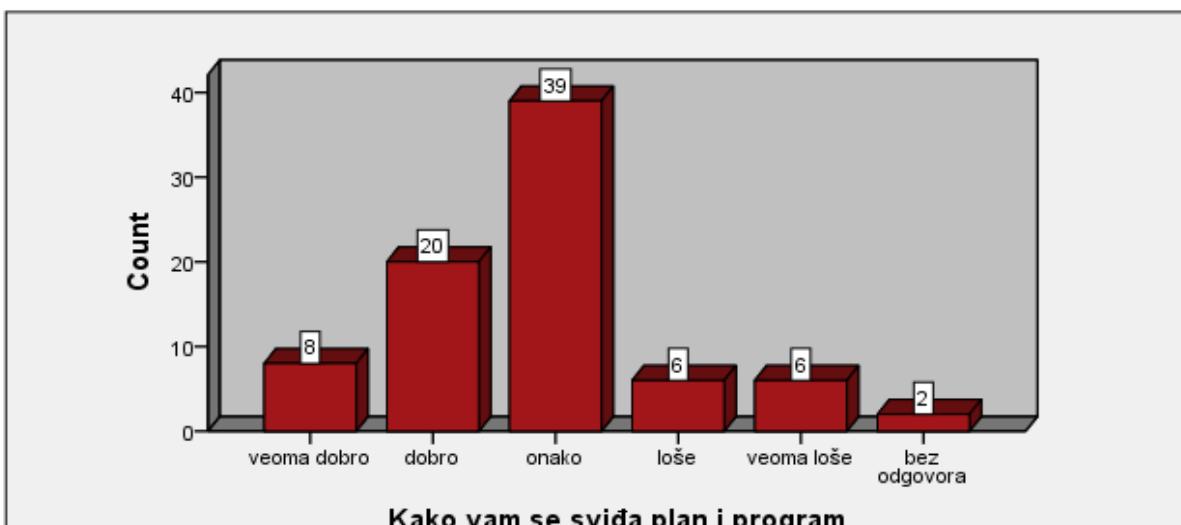
Detaljijim obrađivanjem podataka vidljivo je da 86,42% ispitanika ne konzumira alkohol. Za razliku od toga 6,17% ispitanika se izjašnjava da ponekad konzumira alkohol. Ako ovom procentu dodamo da 3,70% ispitanika navodi da alkohol konzumira na zabavama i vikendom, te još 2,48% ispitanika koji navode da svakodnevno konzumira alkohol i 1,23% ispitanika koji nisu dali odgovor na ovo pitanje dođemo do podataka koji su predstavljeni u grafikonu 19.

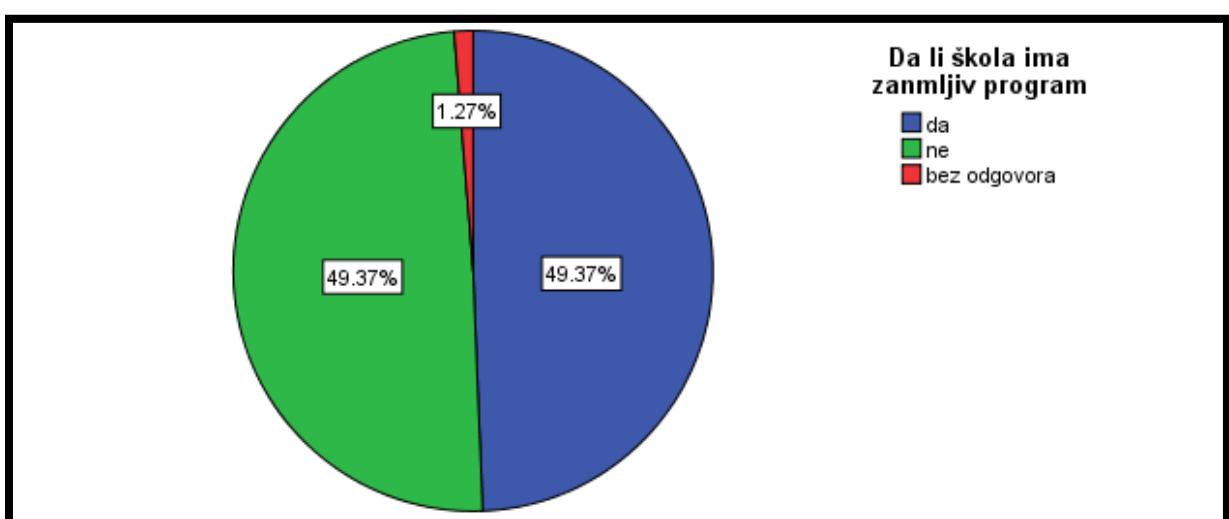
Grafikon br. 19: Da li konzumirate alkohol

5.2.Plan i program u školi

Kao što smo već pomenuli, škola je prva institucionalna stepenica prema široj socijalizaciji, koja ima dvojaku ulogu, obrazovanje i socijalizacija. Očekivanja u današnjem društvu su visoka. Modernim načinom života se gubi primarna odgojna zadaća porodice pa se te pukotine nastoje ispuniti u školskom okruženju, a istovremeno raste i zahtjev na višim razinama i kvalitetom obrazovanja. Kako izgraditi sastav škole u kojoj će obje uloge biti ravnopravno zastupljene i međusobno se nadograđivati bez tenzija i njihovih eventualnih konflikata, veliki je izazov. Svakako je društvo u celini odgovorno za konačan ishod navedenog izazova, jer društvo postavlja ciljeve kakvu školu želimo, ali i preduvjete da se ti ciljevi ispune. Stručnjaci nemaju nimalo dvojbi da kvalitetna škola podrazumijeva stjecanje znanja i kvalifikacija te da istovremeno stvara pozitivno okruženje u kojem će djeca razvijati socijalizacijske vještine (međuljudski odnosi, prihvatanje pozitivnih vrijednosti, suočavanje s uspjehom i neuspjehom, prihvatanje odgovornosti). U ostvarivanju tih ciljeva škola bi uz podršku društva trebala uskladiti svoje obrazovne programe tako da uvažavaju cjelokupni razvoj ličnosti djeteta. U našem istraživanju došli smo do rezultata da je 48,15% naših ispitanika, odnosno njih 39 mišljenja da im se onako sviđa školski plan i program, dok samo 9,88% ispitanika, odnosno njih 6 misli da je školski plan i program veoma dobar što je vidljivo na grafikonu br. 20. Ako uzmemo u obzir da na navedeno pitanje nije dalo odgovor dvoje ispitanika, doći ćemo do rezultata da je mišljenje ravnomjerno raspodjeljeno, odnosno da je polovina naših ispitanika mišljenja da škola ima zanimljiv plan i program, dok ostala polovina se ne slaže s tim, a što je prikazano u grafikonu br. 21.

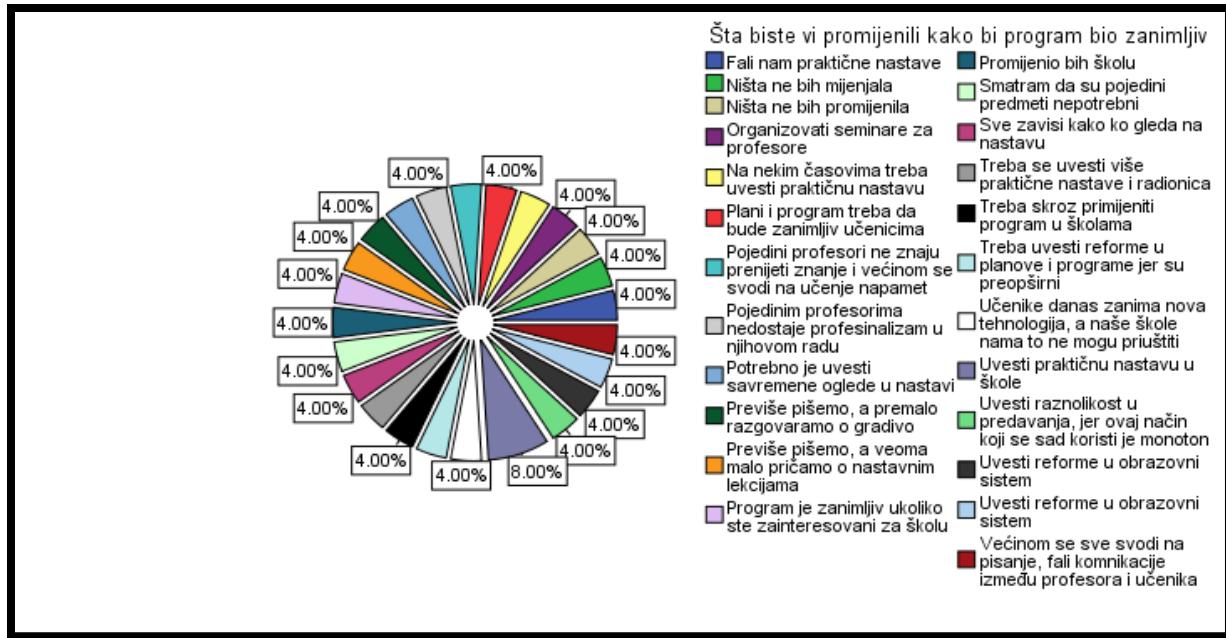

Grafikon br. 20: Kako Vam se sviđa plan i program u školi

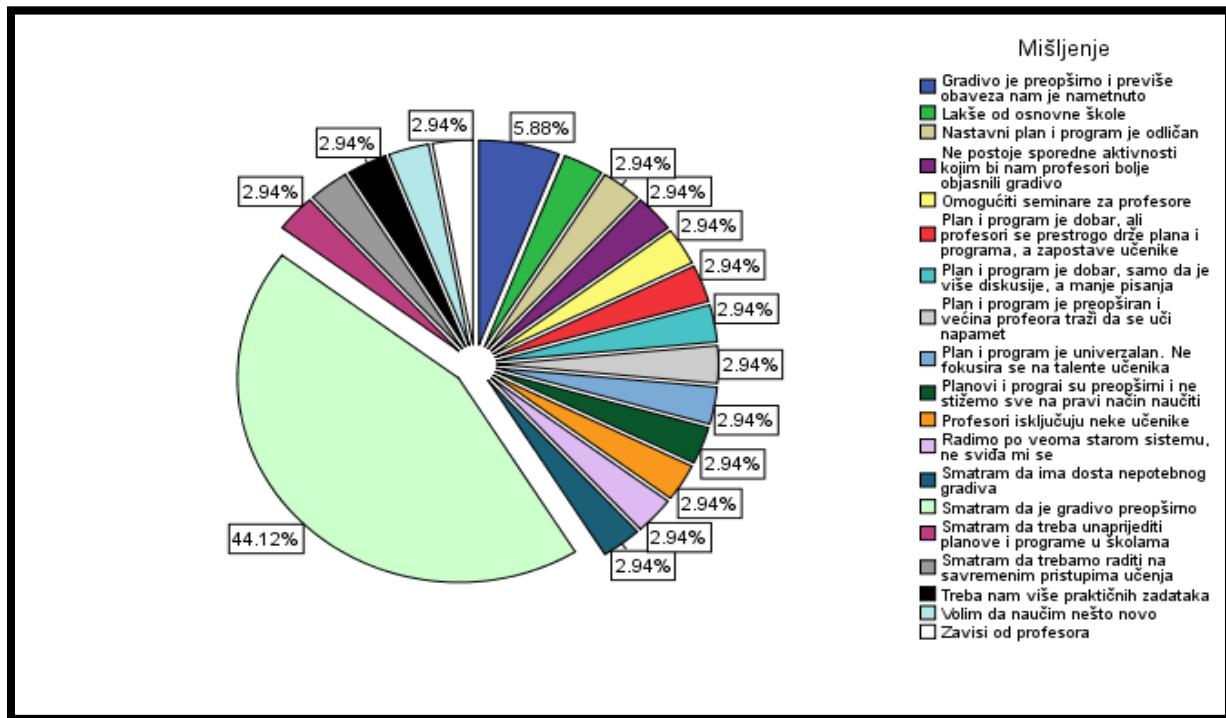

Grafikon br. 21: Da li škola ima zanimljiv plan i program

Daljim pitanjima dobili smo od naših ispitanika i njihovo mišljenje o školskim planovima i programima što možemo vidjeti na grafikonu br. 22, ali isto tako i njihove prijedloge šta bi trebao izmijeniti u planu i programu, a što smo prikazali u grafikonu br. 21. Na postavljeno pitanje dobili smo odgovor od 47 ispitanika, dok njih 34 nije dalo mišljenje o planu i programu. Većina ispitanika, odnosno njih 44,12% mišljenja je kako su planovi i programi preobimni, dok ostali navode kako većina profesora zahtjeva da se uči napamet, te kako se pojedini profesori striktno drže plana i programa i zapostavljaju učenike i njihove interese.

Grafikon br. 22: Šta biste Vi promijenili kako bi plan i program bio zanimljiviji

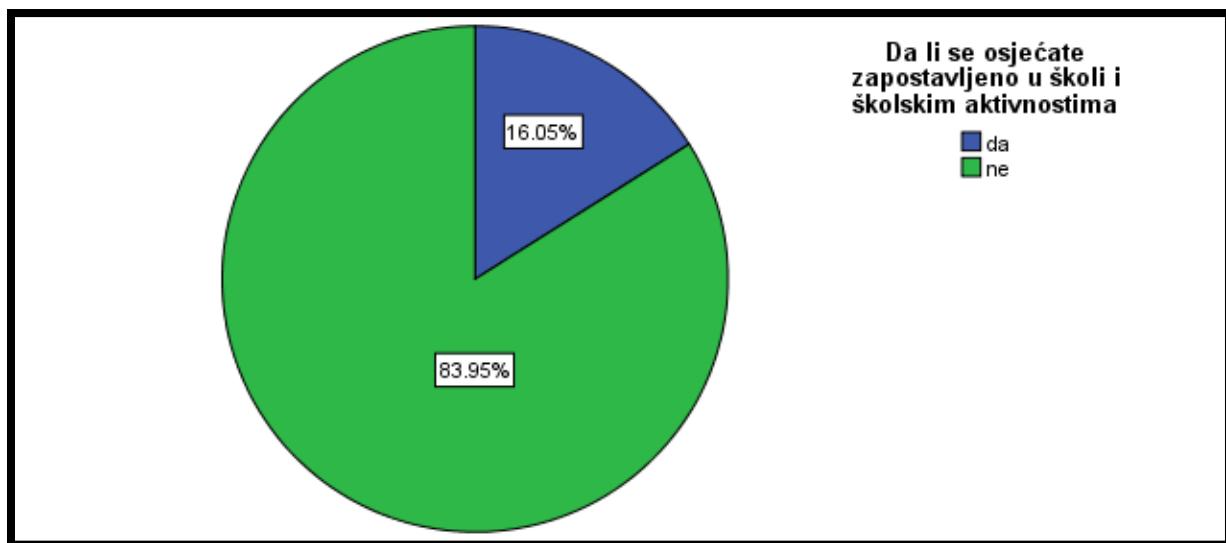

Grafikon br. 23: Mišljenje učenika o planu i programu

5.3. Školske aktivnosti

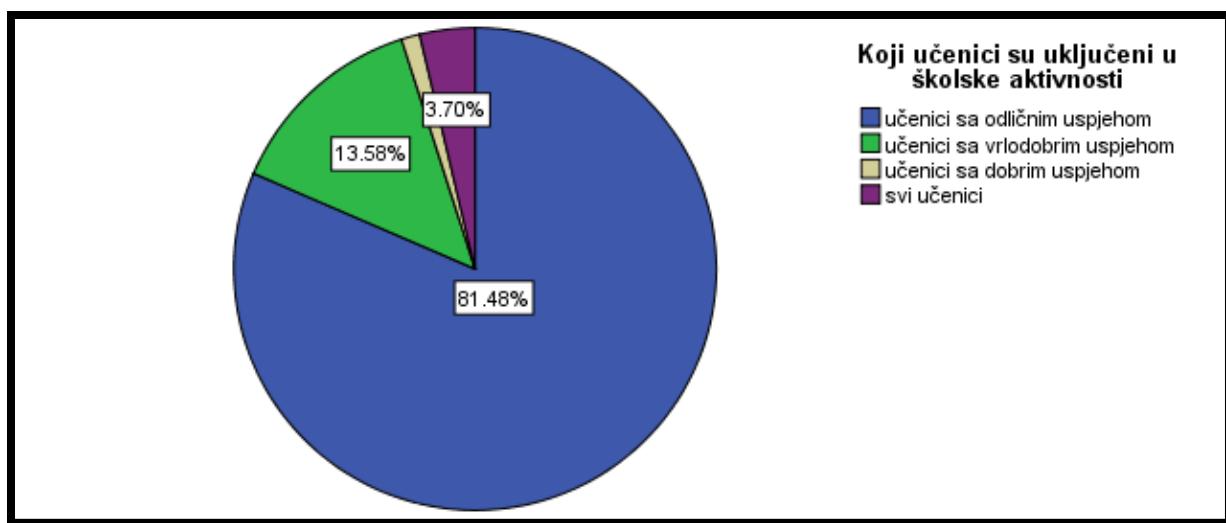
Školske aktivnosti su veoma važan faktor u organizaciji kvalitetne nastave i činjenjem nastavnog programa zanimljivim učenicima. Tačnije, školskim aktivnostima svi učenici trebaju da budu uključeni u nastavu i da lakše razumiju nastavne jedinice. Školske aktivnosti

trebaju u školama da postoje kako bi i slabi učenici postigli bolje rezltate i kako se niti jedan učenik ne bi osjećao zapostavljen u školi. Našim istraživanjem došli smo do podatka da se 83,95% naših ispitanika ne osjeća zapostavljeno u školskim aktivnostima, dok se njih samo 16,05% osjeća zapostavljeno. Usmenim razgovorom sa učenicima došli smo do saznanja da pojedini učenici čak i ne znaju šta su školske aktivnosti, jer su prilikom ispunjavanja upitnika postavljali pitanje šta su školske aktivnosti, a većinom takva pitanja su postavili učenici sa slabijim uspjehom u školi.

Grafikon br. 24: Da li se osjećate zapostavljeni u školskim aktivnostima

Dodatnim pitanjima došli smo do podataka gdje je 81,48% naših ispitanika odgovorilo da su u školske aktivnosti uključeni učenici sa odličnim uspjehom, njih 13,58% misli da su to učenici sa vrlodobrim uspjehom, a 3,70% njih misli da su to učenici sa dobrim uspjehom, dok su samo 1,24% njih mišljenja sa su svi učenici uključeni u školske aktivnosti što je poražavajući podatak, a što je vidljivo na grafikonu br: 25.

Grafikon br. 25: Koji učenici su uključeni u školske aktivnosti

5.4. Odnos sa profesorima

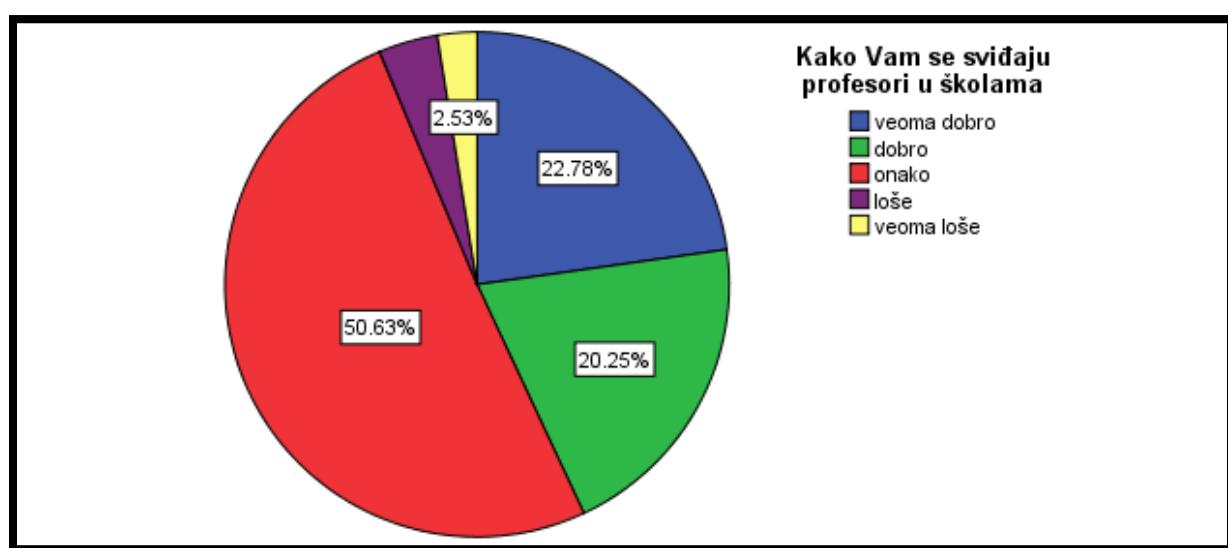
Nastavnički poziv je vjerovatno najstariji poziv koji svoje temelje ima još od prije nastanka škole kao institucije. Temeljna pretpostavka uspješnog djelovanja nastavnika/profesora je kompetencija koje određuje pojedinca. Bitno je naglasiti da je ljubav prema djeci i mladima jedan od bitnih uslova za uspješan rad s njima. Ta ljubav treba biti realna, konstruktivna i odgovorna. Od profesora se oduvijek očekivalo da svojim primjerom bude primjer ne smo učenicima već i cijelom društvu. Najbolji primjer je lični primjer, jer ipak je profesor osoba sa kojom se djeca identificiraju. Na osnovu toga vrlo je važno koje kompetencije posjeduje profesor. Od velikog značaja je vjerovanje profesora da su njegovi učenici u stanju učiti te da im on može pomoći u tome. Potrebno je da profesor ima sposobnost sagledavanja problema iz perspektive učenika, da uvažava njegovo porijeklo, razinu obrazovanja. Nadalje profesor treba da ima sposobnost opažanja, prihvatanja, osjećaj poštovanja kako prema svojim kolegama tako i prema svojim učenicima. Profesor treba biti sposoban za prizna svoje pogreške pred svojim učenicima te da ih ispravi, sposobnost da profesor vidi sebe i učenika kao glavne nositelje odgojno – obrazovne djelatnosti. Zadobiti povjerenje i poštovanje su dvije glavne zadaće profesora. Prvo je preduvjet pozitivnog odnosa s učenicima čime se stvara mogućnost utjecaja na ponašanje učenika. Samo učenik koji ima povjerenje u svog profesora biti će spremjan dati više te na taj način stvarati kvalitetan međusobni odnos. Što se

tiče drugog preduvjeta učenici će poštivati druge ako zapaze da odrasli njih same poštuju, jednako je važno da će se brinuti za druge ako znaju da neko vodi računa o njima samima.

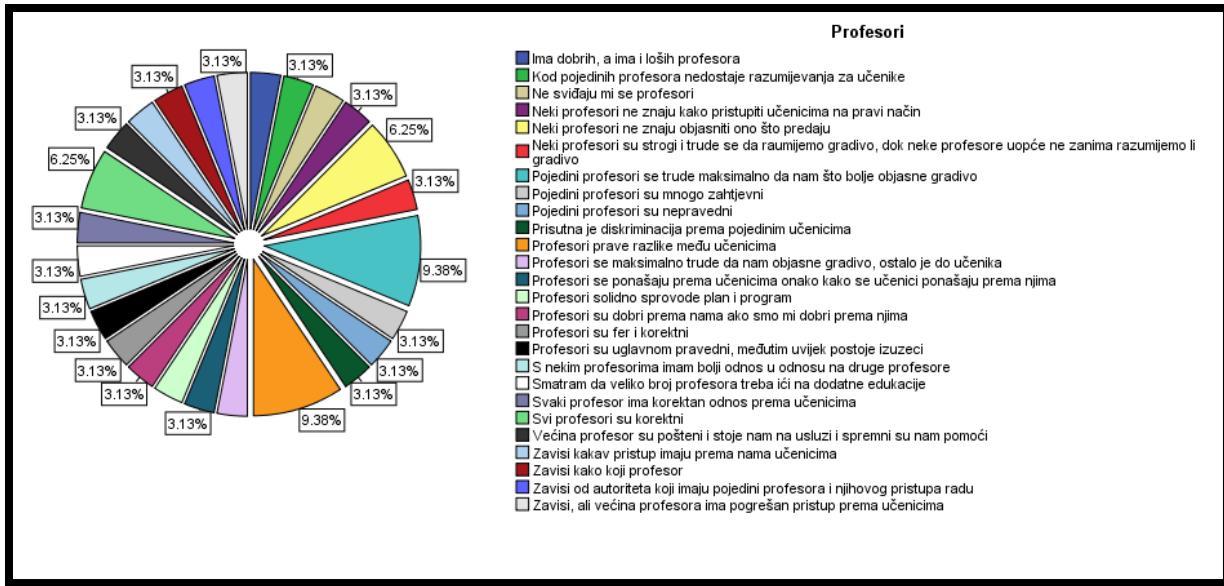
Svrha kvalitetne škole jest da svi učenici sve više kvalitetno rade u školi. Da bi se to ostvarilo učenici moraju voljeti ono što rade. a da bi se to zadovoljstvo postiglo, potrebno je zadovoljiti prva četiri uvjeta za kvalitetan rad:

1. da Vas poznaju i cijene kao osobu koja je stvorila ugodno radno ozračje,
2. da vjeruju kako je to što od njih tražite korisno,
3. da su voljni dati sve od sebe
4. da su naučili vrednovati vlastiti rad i na temelju toga ga i poboljšati (Glasser, 1999:79).

U našem istraživanju došli smo do podataka da je 50,63% ispitanika neutralno, odnosno da su dali dogovor onako na pitanje kako im se sviđaju profesori u školama, 20,25% njih smatraju da profesori dobri u svom poslu, 22,78% njih misli da su profesori veoma dobri, dok 3,80% ispitanika je mišljenja da su profesori loši, a samo 2,53% njih misli da su profesori veoma loši, a rezultati su vidljivi u grafikonu br. 26. Kao objašnjenje svog odgovora ispitanici su naveli odgovore prikazane u grafikonu br. 27.

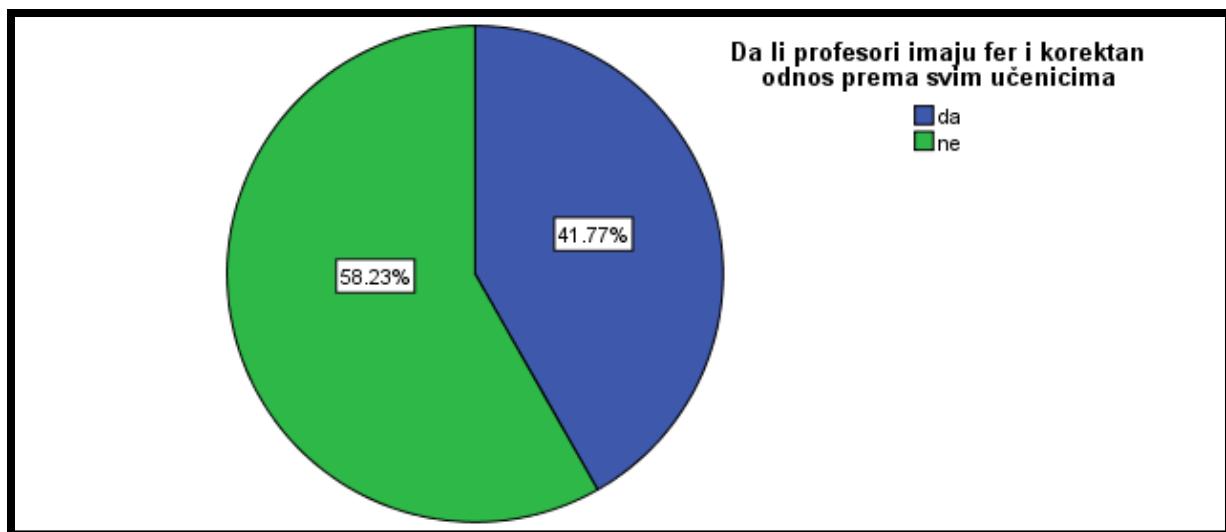

Grafikon br. 26: Kako Vam se sviđaju profesori u školi

Grafikon br. 27: Vaše mišljenje o profesorima

Detaljnijim postavljanjem pitanja došli smo do saznanja da je čak 58,23% naših ispitanika mišljenja da profesori nemaju fer i korektni odnos prema svim učenicima, dok njih 41,77% misli suprotno, što je prikazano u grafikonu br. 28. U našem istraživanju ispitanici su naveli kako pojedini profesori preferiraju odlične učenike, te da pojedini učenici imaju određene povlastice kod pojedinih učenika. Pavljnjem razlika među učenicima narušava se harmonija u nastavi, te se takvim ponašanjem profesora može izazvati bijes kod određenog broja čenika što može dovesti do gubitka interesovanja za školu, a na što se dovezuje bježanje sa nastave za što smo rekli da je jedan od preduslova za asocijalno i društveno neprihvatljivo ponašanje kod maloljetnika. Profesori kvalitetne škole vode, nikad ne šefuju. Lična moć koja prati šefovanje jest neprijatelj kvaliteta. Potrebno se odreći šefovskog upravljanja, a priхватiti voditeljsko upravljanje. Kvalitetan rad se može postići isključivo pod vodstvom profesora – profesionalca – voditelja. Profesor – profesionalac u kvalitetnoj školi piše kratki sažetak o tome što će proučavati, kako će to pokazati učenicima te kako će ih pripremiti za kvalitetan rad. U kvalitetnoj školi je potrebno da se profesori užive u rad, da ih učenici upoznaju. Na taj način se stvara blizak odnos s učenicima. (Lasić K., 2015:8)

Grafikon br. 28: Odnos profesora prema učenicima

5.5. Odnos profesora prema učenicima

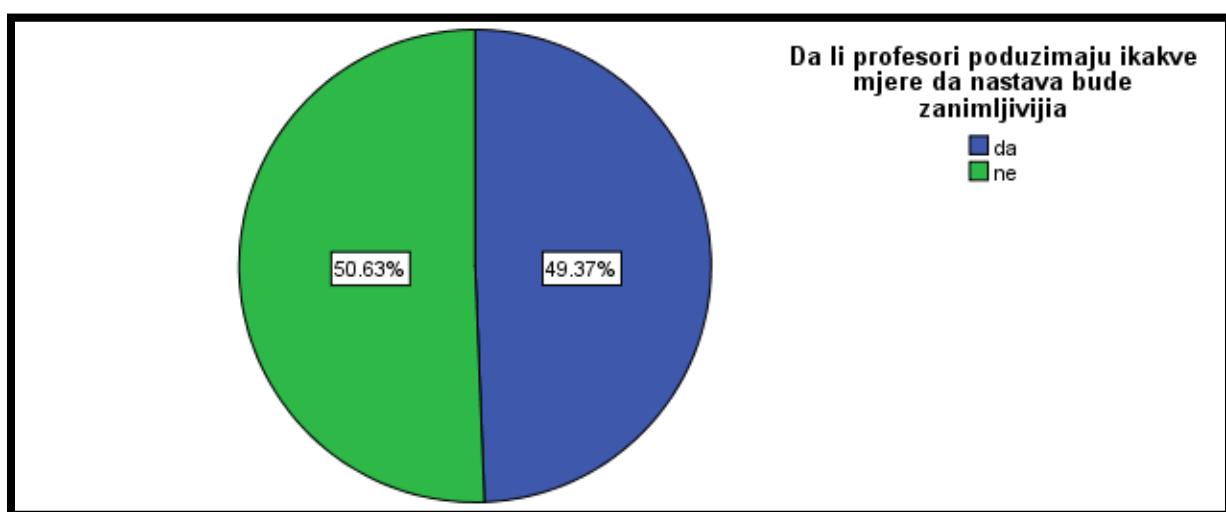
Obilježja kvalitete škole uvjetuju novu ulogu i kompetencije profesora. Danas su promjene značajne, a izazovi koji se stavlju pred profesore su veliki. Kao što smo već spomenuli očekivanja u današnjem društvu su visoka. Modernim načinom života se gubi primarna odgojna zadaća porodice pa se te pukotine nastoje ispuniti u školskom okruženju, a istovremeno raste i zahtjev na višim razinama i kvalitetom obrazovanja. Kako organizovati kvalitetnu i zanimljivu školu, izazov je koji je veoma velik za sve profesore u današnje vrijeme. S druge strane treba sa tim pridobiti pažnju učenika i njihovo interesovanje za nastavne jedinice.

Potrebno je naglasiti 5 bitnih obilježja nastavničkog poziva i pet temeljnih pretpostavki za uspješno odgojno djelovanje (Vukasović, 1991):

1. Nastavnik mora biti moralna, cjelovita i stabilna ličnost, snažne volje i čvrstog karaktera.
2. Nastavnik mora biti vrlo obrazovan i kulturni čovjek, širokih pogleda, svestranog općeg obrazovanja i opće kulture.
3. On mora izvrsno poznавати svoje stručne predmete koje predaje u školi i zastupa u životu. Drugim riječima mora biti dobar stručnjak na određenom području.
4. Usporedno s time mora posjedovati pedagošku kulturu, teorijsko i praktično pedagoško obrazovanje, odnosno mora imati razvijen smisao i sposobnosti za odgojni rad.

5. Uspjeh odgojnog rada podrazumijeva pozitivan odnos, određeni interes, optimizam, ljubav, oduševljenje, tj. da nastavnik voli svoje zvanje i odgojni rad, da vjeruje u čovjeka i uspjeh svoga rada, da voli mlade ljudе i da im se zna približiti, da pokazuje zanimanje i razumijevanje za njihove probleme, surađuje s njima u njihovu rješavanju, da poštuje ličnosti svojih učenika i da se općenito pozitivno odnosi prema njima.

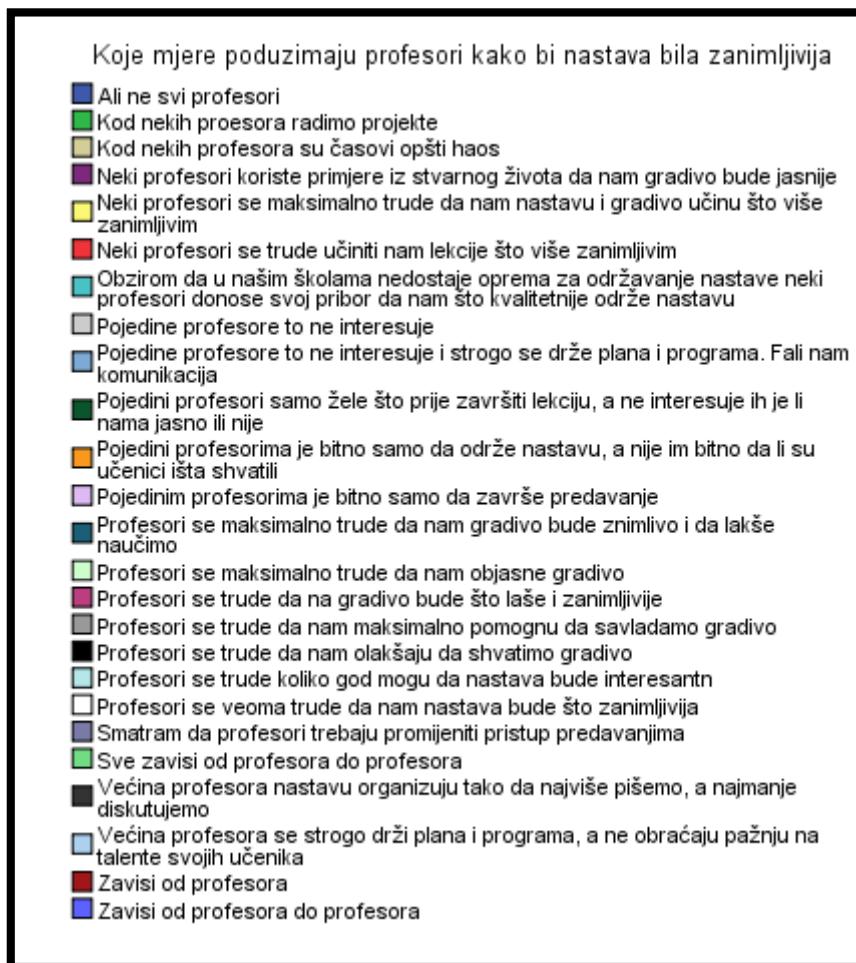
Dakle, veoma je važno da profesori poznaju funkciju školskih zajednica u odgoju mладих, da se informišu o najpogodnjim oblicima nastavnog rada, da planiraju rad i ostvarivanje planiranog. Profesor koji želi da razvija socijalnu kulturu učenika treba da bude u stanju da stvara atmosferu u kojoj će doći do izražavanja sposobnosti i samoinicijative svakog pojedinog učenika. Našim istraživanjem došli smo do podatka da je 50,63% naših ispitanika mišljenja kako profesori ne poduzimaju nikakve mjere kako bi učinili nastavu zanimljivom, dok nešto manje, odnosno njih 49,97% je mišljenja da profesori poduzimaju određene mjere kako bi nastava bila kvalitetnija i zanimljivija, što možemo vidjeti na grafikonu br. 29.

Grafikon br. 29: Da li profesori poduzimaju ikakve mjere

Od ukupno 49,37%, odnosno od njih 39 naših ispitanika koji su mišljenja da profesori poduzimaju određene mjere kako bi nastava bila zanimljivija, njih 31 je odgovorilo na pitanje koje mjere poduzimaju profesori kako bi nastava bila zanimljivija. Među odgovorima je bilo i negativnih mišljenja, odnosno mišljenja gdje učenici navode kako se pojedini profesori strogo drže plana i programa, te da na nastavi fali komunikacije. Neki pak navode kako pojedini profesori uopće nisu zainteresovani za neke nove pristupe, nego ih samo zanima da održe predavanje. Također učenici navode da se veoma mnogo piše, a malo ima praktičnih

zadataka. S druge strane, pojedini učenici navode kako se profesori maksimalno tured, te da pojedini profesori donose svoju vlastitu opremu za održavanje nastave kako bi nastava bila zanimljivija, te da su profesori veoma zainteresovani da što kvalitetnije održe nastavu i da na veoma jednostavan način objase gradivo učenicima. Navedeni rezultati su prikazani na slici 1

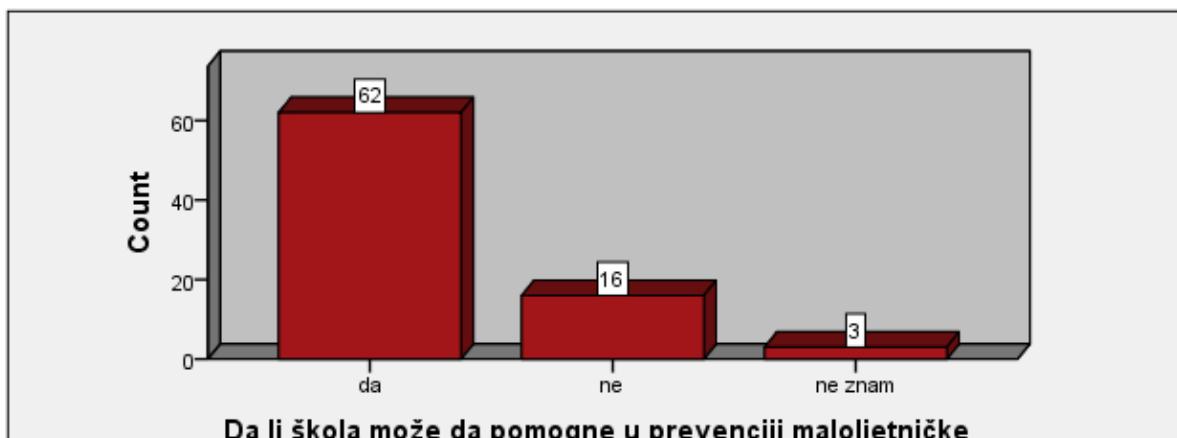

Slika 1: Koje mjere profesori poduzimaju kako bi nastava bila zanimljivija?

5.6. Uloga škole u prevenciji maloljetničke delinkvencije

Škola je jedno od glavnih okruženja gdje se ispoljava društveno neprihvatljivo ponašanje. Najvažnije je prepoznati početak neprihvatljivog ponašanja djeteta i odmah reagirati. Postoji mišljenje pojedinih stručnjaka koji misle da je škola suproizvođač maloljetničke delinkvencije, te da profesori moraju posebnu pažnju dati odgojnoj komponenti kako bi se mladi lakše socijalno integrисали u društvo. Da bi socijalizacija uspjela treba da postoji personalni odnos profesora sa svakim učenikom pojedinačno, jednakata zainteresovanost za sve

učenike, te organizacija nastavnih aktivnosti na što zanimljiviji način. Također, kao što smo već ranije spomenuli škola treba ostvariti dobru saradnju sa roditeljima i pružiti im odgovarajuću pomoć, kako bi se što uspješnije odgovorilo zadacima koji se pred roditelje i školu postavljaju u pogledu vaspitno - obrazovnog rada i prevencije maloljetničke delinkvencije. Isto tako treba ojačati učenike i odgojno djelovati na njih kako bi preventivno djelovali na pojavu neprihvatljivih oblika ponašanja. U tom kontekstu pokušali smo dobiti odgovor od naših ispitanika da li škola može pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvencije, te na koji način. Njih 76,54% je mišljenja da škola može pomoći u rješavanju ovog problema, njih 19,75% smatra da škola ne može pomoći u rješevanju problema društveno neprihvatljivog ponašanja mladih, dok se njih 3,70% izjasnilo da ne zna da li škola može da pomogne u rješevanju ovog problema, a što je prikazano u grafikonu br. 30.

Grafikon br. 30: Pomoć škole u prevenciji maloljetničke deinkvencije

Daljim postavljanjem pitanja, imali smo u cilji da nam naši ispitanici daju svoje prijedloge kako škola može pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvencije, odnosno zbog čega misle da škola ne može pomoći u rješevanju ovog problema. Njih 26 je dalo odgovor na navedena pitanja, gdje su se čak neki odgovori i ponovili par puta, a navedene prijedloge, odnosno mišljenja smo odlučili navesti u ovom radu.

Kako škola može pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvencije:

1. Profesori trebaju promijeniti pristup učenicima, jer pravilnim radom se može dosta toga promijeniti. No, smatram da profesori to ne žele
2. Škola bi mogla pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvencije uvođenjem sankcija i ograničenja

3. Škola treba da se počne koristiti svojim zakonskim ovlastima kako odgojna i obrazovna institucija
4. Škola treba uvesti neke dodatne časove na koljim će se raspravljati o pojavi drštveno neprihvatljivog ponašanja
5. Treba uvesti obaveznu edukaciju za profesore, kako bi profesori pomogli učenicima
6. Uključiti i profesore i roditelje zajedno sa djecom u programe prevencije društveno neprihvatljivog ponašanja
7. Uključiti roditelje da učestvju u rješavanju ovog problema

Zašto škola ne može pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvencije:

1. Nisam upućena u to šta je maloljetnička delinkvencija
2. Škola ne može ništa učiniti jer pojedinim učenicima nedostaje odgoj koji se uči od roditelja. Fali nam disciplina
3. Škola ne uzima sebi za obavezu u rješavanju ovog problema
4. Škola ne želi da se bavi ovim problemom
5. Smatram da kad je neka osoba odlučna u tome, nju može samo neki kobni događaj spriječiti. Niko drugi ne može ništa da uradi.
6. Smatram da postoji pogrešan pristup učenicima. Profesori nemaju korektan odnos prema svim učenicima.
7. Smatram da prvo trebamo sami odlčuiti da se promijenimo
8. Smatram da škola ne može mnogo pomoći. Do učenika je
9. Smatram da škola ne može pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvencije jer to ne želi
10. Smatram da su roditelji odgovorni za ponašanje njihove djece. Odgoj je najbitniji.
11. U školama ne postoji adekvatan kadar koji bi se bavio ovim problemom
12. Smatram da jednostavno postoje učenici koje ne zanima škola, te mislim da škola ne može mnogo učiniti. Roditelj je najodgovorniji kad je u pitanju ponašanje njihove djece

VII. ZAKLJUČAK

U posljednje vrijeme sve se više ističe agresivno, delikventno i antisocijalno ponašanje kod učenika, naročito u srednjim školama, ali i šire. Različiti oblici rizičnog ponašanja predstavljaju rizik za onog ko ga ispoljava, za osobe koje se nalaze u njegovoj okolini, kao i rizik za širu društvenu zajednicu. Uzroci za pojavu rizičnog ponašanja su višestruki, od porodične okoline, utjecaja vršnjaka, do strukture same bolesti kod učenika, pa čak i blagih vidova frustracija. S druge strane ovakva ponašanja se negativno odražavaju na samu školsku okolinu, nastavne časove i nastavnike, ali i učenike koje pohađaju nastavu u istom razredu u kojem se nalazi učenik koji ispoljava forme rizičnog ponašanja. Različiti utjecaji pokazali su najvažnije dijagnostičke elemente koji se trebaju uzeti prilikom analize rizičnog ponašanja kod učenika. Treba obratiti pažnju i na preddelikvenciju koja dovodi do prerastanja delikvencije u kriminal, a najranjivija skupina su adolescenti. Adolescencija je životni period ranjivosti i mnogih rizika kao i vrijeme kada mladi na različite načine pokušavaju uspostaviti nezavisnost od svojih roditelja (rano stupanje u seksualne odnose, konzumiranje duhana, alkohola, opijata, bijeg od roditelja i nastavnika i druga rizična ponašanja) kojima se krše društvene norme i razvijaju negativne posljedice kod djece i adolescenata. Osim toga, rezultati istraživanja nam pokazuju da je obrazovna razina tih roditelja niža od prosječne obrazovne razine karakteristične za opću populaciju. Vezano uz *obrazovni status roditelja*, može se zaključiti da su očevi bolje obrazovani nego majke, u skladu s tim očevi češće imaju neku kvalifikaciju dok su majke gotovo dvostruko češće od očeva nekvalifikovane, osim u slučajevima maloljetnih ovisnika koji imaju relativno obrazovane majke i razmjerno visokoobrazovane očeve. Uglavnom, srednje i nisko obrazovani roditelji, te bolji obrazovni ili kvalifikacijski status očeva koji rade češće nego majke obilježja su koja sama po sebi nisu objašnjenje delinkventnog i devijantnog ponašanja maloljetnika. Iako porodice ispitanika vidljivo naginju tradicionalnom odnosu roditelja, osnovno je pitanje u kojim je to slučajevima smetnja, a u kojim prednost? Slabije obrazovana majka, domaćica, može biti faktor stabilnosti porodice i mirno se suočiti sa tom ulogom. Kao što smo već spomenuli problem je što roditelji svoju djecu vide prerano zrelom i misle da nemaju osnovne uslove za sretno odrastanje i djetinjstvo.

S druge strane škola svoju ulogu i obaveze treba da ostvaruje u okruženju koje razvija motivaciju za sticanje znanja, koje poštuje i podržava individualnost svakog učenika, kao i njegov kulturni i nacionalni identitet, jezik i vjeroispovijest, koje je sigurno i u kojem ne

postoji bilo kakav oblik zastrašivanja, zlostavljanja i fizičkog kažnjavanja, vrijeđanja, poniženja ili štete po zdravlje, uključujući i štetu izazvanu pušenjem ili upotrebom drugih opojnih i zakonom zabranjenih sredstava. Dakle i porodica i škola imaju prema djeci jednu od glavnih odgojnih zadaća – pružiti im potporu u njihovom sazrijevanju, prepoznavanju njihove autonomne ljudske vrijednosti i omogućiti im da razviju svoje pune potencijale. Jedna od odgojnih funkcija je i osposobiti ih da osim zajednički i samostalno prevladaju “rizične izazove”.

Obrazovni sistem mladima daje širinu i veliku količinu informacija, ali ih ne uči kako iskoristiti te informacije. Mogućnosti za kvalitetno provođenje slobodnog vremena kod mlađih su brojne. Pogrešni uzori i aktivnosti u direktnoj su vezi sa kasnijim kažnjivim oblicima ponašanja. Uključivanje u rad omladinskih grupa, članstvo u sportskim klubovima ili bibliotekama, popuniće kvalitetno većinu slobodnog vremena. Nadalje, obrazovni sistem nije usklađen s potrebama tržišta i poslodavci nemaju stručan kadar koji može biti produktivan odmah nakon zaposlenja. Zato se traži iskustvo koje mlađi nemaju gdje steći i zbog toga su diskriminirani i nekonkurentni na tržištu rada. Gotovo svaka druga mlada osoba u BiH, koja je izšla iz formalnog obrazovnog sistema, ostaje na razini trogodišnjeg srednjeg obrazovanja ili niže.

Svi podaci pokazuju da *postoji poveznost između nedovoljnog sadržaja u školskim planovima i programima kao i kvaliteta organizacije škole i određenih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja..* Ukupna populacija mlađih je osjetljiva grupa i mnogo bliža granici siromaštva, nego populacija odraslih. Mlađi koji nisu nastavili obrazovanje nakon završene osnovne škole imaju najveći udio u siromašnoj populaciji. Siromaštvo, propala privreda i novi surovi zakoni tržišta, kao i često nepostojanje jasnih kriterija pri zapošljavanju, mlađe dovodi u poziciju besperspektivnosti, što za posljedice ima: kriminal, odlazak iz zemlje, pasivnost, korupcija, neosnivanje porodice. Preduga pauza od završetka školovanja do prvog zaposlenja dovodi do slabljenja samopouzdanja kod mlađih ljudi, često i depresivnosti, što utiče na to da mlađi napuštaju ovu zemlju u potrazi za nekim boljim životom gdje ih se više cijeni, poštuje, primjećuje njihov rad i čuje njihov glas.

Posljednje što je bitno napomenuti jeste da su krajnji rezultati istraživanja na nivou općine Sanski Most pokazali da maloljetnička delinkvencija kao i pojava društveno neprihvatljivog ponašanja kod djece i mlađih ima trend opadanja. Svakako ovaj rezultat treba povezati i sa iseljavanjem stanovništva sa područja općine i njihov odlazak u inostranstvo. Obzirom na rezultate koje smo dobili u istraživanju dobili smo dobru argumentaciju da postoji potreba

preventivno djelovanje kroz protektivne društvene programe, različite terapijske radionice, otvaranje ustanova za resocijalizaciju mladih rizičnog ponašanja, kao i kroz realizaciju programa putem kojih bi se pospješile relacije škola, porodica-društvena zajednica i stručnjaci!

VIII. LITERATURA

1. Ajduković, M., 1988, *Samoiskaz delinkventnog ponašanja*, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišni računski centar, Zagreb
2. Aleksić, Ž., 1972, *Metodika otkrivanja krivičnih dela maloletnika*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
3. Bašić, J., Žižak, A., 1992, *Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju*, Republički fond socijalne zaštite, Zagreb
4. Bojanović, R., 1988, *Psihologija međuljudskih odnosa*, Naučna knjiga, Beograd
5. Bošković, M., 1997, *Kriminologija i socijalna patologija*, Matica srpska, Beograd
6. Buljubašić, S., 2000, *Djeca bez roditeljskog staranja*, UG Obrazovanje gradi BiH, Sarajevo
7. Buljubašić, S., 2004, *Socijalna integracija djece bez roditeljskog staranja*, DES, Sarajevo
8. Buljubašić, S., 2005, *Maloljetnička delinkvencija*, Arka PRESS, Sarajevo
9. Ćetković, R., 2008, *Kriminalno ponašanje i maloljetnička delinkvencija: sa elementima psihologije*, Službeni list Crne Gore, Podgorica
10. Dervišbegović, M., 2001, *Socijalni rad-teorija i praksa*, Studentska štamparija, Sarajevo
11. Davies, S., 1995, *Reproduction and resistance in Canadian high schools. An empirical examination of the Willis thesis*, British Journal of Sociology,
12. Giddens, A., 2003, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd
13. Glaser, W., 1999, *Nastavnik u kvalitetnoj školi*, Educa, Zagreb
14. Gordon, T., 1998, *Umeće roditeljstva, kako podizati odgovornu decu*, Kreativni centar, Beograd
15. Hasković, M., 2003, *Izbjeglištvo i devijantno ponašanje*, Bosniaars, Tuzla
16. Hirjan, F., 1987, *Maloljetnici u krivičnom pravu: materijalnopravni i procesnopravni položaj maloljetnih počinilaca krivičnih djela: krivičnopravna zaštita maloljetnika: kriminalna politika*, Globus, Zagreb
17. Ilić, Z., 2000, *Resocijalizacija mladih prestupnika*, Defektološki fakultet, Beograd
18. Janković, J., Bašić, J., 2000, *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb

19. Janković, J., Bašić, J., 2001, *Prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici*, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mlađeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb
20. Jašović, Ž., 1991, *Kriminologija maloletničke delinkvencije*, Naučna knjiga, Beograd
21. *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta*, 1989.
22. *Krivični zakon Bosne i Hercegovine*, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 03/2003
23. *Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 10/2003
24. *Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine*, Službene novine Federacije BiH, br. 36/2003
25. *Krivični zakon Republike Srpske*, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49/2003
26. Karić, N., 2008, *Socijalni rad i maloljetnička delinkvencija u zajednici*, Off-set, Tuzla
27. Lazarević, D., 1971, *Prevencija maloletničke delinkvencije*, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja i Institut društvenih nauka, Beograd
28. Miković, M., 2004, *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*, Magistrat Sarajevo, Sarajevo
29. Miladinović, V., 1992, *Kriminalitet maloljetnica*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
30. Milosavljević, M., 2000, *Seksualno nasilje nad djecom*, Udruženje građana „Obrazovanje gradi BiH“, Sarajevo
31. Milosavljević, M., 2003, *Devijacija i društvo*, Draganić, Beograd
32. Milovanović, R., 2005, *Psihologija kriminaliteta*, Policijska akademija, Beograd
33. Milutinović, M., Aleksić, Ž., 1989, *Maloljetnička delinkvencija (uzroci, sprečavanje, otkivanje i resocijalizacija)*, Naučna knjiga, Beograd
34. Milutinović, M., 1990, *Kriminologija*, VI izdanje, Savremena administracija, Beograd
35. Mladenović, M., 1963, *Porodica i porodični odnosi*, Rad, Beograd
36. Obradović, V., 2005, *Preddelinkventno ponašanje učenika osnovnih i srednjih škola kantona Sarajevo*, Porodično savjetovalište, Sarajevo
37. Obradović, V., 2008, *Delinkventno ponašanje: empirijska studija: naučno-istraživački projekt: uloga porodice u pojavi i prevenciji nepoželjnih oblika ponašanja djece i adolescenata u kantonu Sarajevo, oblici društvene podrške*, Porodično savjetovalište, Sarajevo
38. Pašalić-Kreso, A., 2004, *Koordinate obiteljskog odgoja*, Jež, Sarajevo
39. *Pedagoški leksikon*, 1996, Zavod za udžbnike i nastavna sredstva, Beograd

40. Petrović, B., 2008, *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta, Sarajevo
41. Petrović, M., 1973, *Vrijednosne orijentacije delinkventa*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
42. Petrović, M., Radanović, D., 1997, *Prestupništvo maloletnika, bežanje od kuće, bežanje od škole*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
43. Phillips, N., 1992, *School problems of adolescents. Handbook of clinical child psychology* (2nd ed.). Oxford
44. Rot, N., *Osnovi socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
45. Ryan, B. A., Corvile-Smith, J., Adams, G.R. & Delicandro, T., 1998, *Distinguishing absentee students from regular attenders: The combined influence of personal, family and school factors*. Journal of Youth and Adolescence
46. Sijerčić-Čolić, H., 2005, *Krivično procesno pravo: knjiga II: tok redovnog krivičnog postupka i posebni postupci*, Pravni fakultet, Sarajevo
47. Sijerčić-Čolić, H., 2010.: *Sudstvo za maloljetnike kao ključni element nacionalne politike ljudskih prava i restorativne pravde za maloljenike – savremena kretanja u maloljetničkoj delinkvenciji i u sudstvu za maloljetnike u Bosni i Hercegovini. Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu. LIII,*
48. Sijerčić-Čolić, H. i Vranj, V., 2011.: *Uvod u penologiju i izvršno i krivično pravo Bosne i Hercegovine*, Sarajevo
49. Singer, M., *Droga, omladina i kriminalitet*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
50. Singer, M., Mikšaj-Todorović, LJ., 1989, *Delinkvencija mladih*, Globus, Zagreb
51. Singer, M., 2002, *Kriminologija*, Globus, Zagreb
52. Smiljanić-Čolanović, V., 1967, *Psihologija djetinjstva i mladosti*, Institut za psihologiju, Beograd
53. *Sociološki leksikon*, 1982, Savremena administracija, Beograd
54. Šeparović, Z., 1987, *Kriminologija i socijalna patologija*, Pravni fakultet, Zagreb
55. Škulić, M., Stevanović, I. 1999, *Maloljetni delinkventi u Srbiji*, Jugoslovenski centar za prava djeteta, Beograd
56. Tanner, J.; Davies, S. i Grady, B., 1999, *Whatever happened to yesterday's rebels? Longitudinal effects of youth delinquency on education and employment*. Social problems, vol. 46(2),
57. Termiz, Dž., 2001, *Osnovi metodologije nauke o socijalnom radu*, Grafit, Lukavac
58. Termiz, Dž., 2003, *Metodologija društvenih nauka*, Šahinpašić, Sarajevo
59. Termiz, Dž., 2006, *Statističke tehnike i postupci u politikološkim istraživanjima*, Grafit, Lukavac

60. Todorović, A., 1971, *Masovna kultura i maloletničko prestupništvo*, Centar za političke studije i društveno-političko obrazovanje, Novi Sad
61. Tomić, R., Šehović, M., Karić, N., Hasanović, I., 2008, *Delinkventno ponašanje djece i mladih*, Off-set, Tuzla
62. Vidanović, I., 2003, *Terapijski modeli socijalnog rada*, Autorsko izdanje, Beograd
63. Vidanović, I., 2006, *Riječnik socijalnog rada*, Autorsko izdanje, Beograd
64. Vukasović, A., 1991, *Pedagogija*, Sombor, Zagreb
65. *Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija RS*, Službeni glasnik RS, br. 64/01
66. *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH*, Službene novine FBiH, br. 44/98 i 42/99
67. *Zakon o krivičnom postupku FBiH*, Službene novine FBiH, br. 35/03
68. *Zakon o krivičnom postupku RS*, Službeni glasnik RS, br. 50/03
69. *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom*, Službene novine FBiH, br. 36/997

Internet izvori:

1. hrcak.srce.hr, http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=198820 01.10.2017. godine
2. Mladi, http://www.mladi.gov.ba/pdf/Analiza_mladi - za_web.pdf 01.10.2017 godine
3. Zakoni, https://advokat-prnjavorac.com/zakoni_bih.html 01.10.2017. godine
4. Lasić, K., 2015, *Uloge nastavnika u tradicionalnoj i kvalitetnoj školi*, <http://putokazi.eu/wp-content/uploads/2016/01/KL.pdf>, 04.09.2018. godine

IX. PRILOZI

Tabele i rezultati odgovora na pitanje koji su korišteni u radu u izradi grafikona.

TABELA

Pol

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	muški	28	34.1	34.6	34.6
	ženski	53	64.6	65.4	100.0
	Total	81	98.8	100.0	
Total		81	100.0		

TABELA

Koje godine ste rođeni

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2001	44	54.3	54.3	54.3
	2002	37	45.7	45.7	100.0
	Total	81	100.0	100.0	

TABELA

Završena školska sprema oca

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
bez škole		1	1.2	1.2	1.2
osnovna škola		14	17.1	17.3	18.5
srednja stručna sprema		53	64.6	65.4	84.0
visoka školska sprema		11	13.4	13.6	97.5
bez odgovora		2	2.4	2.5	100.0
Total		81	100.0		

TABELA**Završena školska spremma majke**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
bez škole	1	1.2	1.2	1.2
osnovna škola	30	36.6	37.0	38.3
srednja stručna spremma	37	45.1	45.7	84.0
visoka školska spremma	11	13.4	13.6	97.5
bez odgovora	2	2.4	2.5	100.0
Total	81	100.0		

TABELA**U kakvoj porodici živite?**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid potpunoj	74	91.4	91.4	91.4
bez odgovora	2	2.5	2.5	93.8
nepotpunoj	5	6.2	6.2	100.0
Total	81	100.0	100.0	

TABELA**Kakvi su odnosi u Vašoj porodici**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
veoma dobri	61	74.4	76.3	76.3
dobri	13	15.9	16.3	92.5
loši	1	1.2	1.3	93.8
roditelji su razvedeni	5	6.1	6.3	100.0
Total	80	97.6	100.0	
Neodgovoreno	1	1.2		
Total	81	100.0		

TABELA

Vaše ekonomsko stanje

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	na rubu egzistencije	2	2.5	2.5	2.5
	povremeno loše	2	2.5	2.5	4.9
	prosječno	8	9.9	9.9	14.8
	dobro	36	44.4	44.4	59.3
	veoma dobro	33	40.7	40.7	100.0
	Total	81	100.0	100.0	

TABELA

Gdje živite

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
vlastita kuća	69	84.1	85.2	85.2
stan	7	8.5	8.6	93.8
podstanar	5	6.1	6.2	100.0
UKUPNO	81	100.0	100.0	

TABELA

Kako živite

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
dobro	77	93.9	97.5	97.5
loše	2	2.4	2.5	100.0
Ukupno	79	96.3	100.0	
Neodgovoreno	2			
UKUPNO	81	100.0		

TABELA**Koliko vremena i prostora imate za učenje**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2 do 4h dnevno	3	3.7	4.2	4.2
	Dnevno 4h	1	1.2	1.4	5.6
	Dovoljno	50	61.7	69.4	75.0
	Malo	5	6.2	6.9	81.9
	Mnogo	8	9.9	11.1	93.1
	Nedovoljno	1	1.2	1.4	94.4
	Od 2 do 5h dnevno	2	2.5	2.8	97.2
	Od 3 do 4h dnevno	2	2.5	2.8	100.0
	Total	72	88.9	100.0	
Missing	9	9	11.1		
	Total	81	100.0		

TABELA**Da li Vaši roditelji pored Vas imaju još djece**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	da	70	85.4	86.4	86.4
	ne	11	13.4	13.6	100.0
	UKUPNO	81	100.0	100.0	

TABELA**Da li je na vas i vašu obitelj ostalo posljedica rata**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	da	18	22.0	22.2	22.2
	ne	63	76.8	77.8	100.0
	UKUPNO	81	100.0	100.0	

TABELA

Da li u Vašoj porodici iko konzumira alkohol i koliko često

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	otac	5	6.2	6.2	6.2
	niko	66	81.5	81.5	87.7
	povremeno	10	12.3	12.3	100.0
	Total	81	100.0	100.0	

TABELA

Da li vi konzumirate alkohol

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	da	2	2.5	2.5	2.5
	povremeno	5	6.2	6.2	8.6
	na zabavama	3	3.7	3.7	12.3
	ne	70	86.4	86.4	98.8
	bez odgovora	1	1.2	1.2	100.0
	Total	81	100.0	100.0	

TABELA

Do koliko sati navečer vam roditelji dopuštaju da ostanete kad izidete s društvom

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Do 1h poslije ponoći	7	8.6	9.1	9.1
Do 21:30h	2	2.5	2.6	11.7
Do 21h, ako zaslужim	1	1.2	1.3	13.0
Do 22:30h	7	8.6	9.1	22.1
Do 22h	4	4.9	5.2	27.3
Do 23 ili 24h	1	1.2	1.3	28.6
Do 23:30h	2	2.5	2.6	31.2
Do 23.30h	1	1.2	1.3	32.5
Do 23h	18	22.2	23.4	55.8
Do 2h poslije ponoći	2	2.5	2.6	58.4
Do ponoći	6	7.4	7.8	66.2
Izlazim sa majkom i ostajem dok majka ne kaže da idemo kući	1	1.2	1.3	67.5
Kako se dogovorim sa ocem	1	1.2	1.3	68.8
Kako se dogovorim sa roditeljima	6	7.4	7.8	76.6
Koliko želim	9	11.1	11.7	88.3
Najduže do ponoći	1	1.2	1.3	89.6
Ne izlazim	6	7.4	7.8	97.4
Ne izlazim, jer mi roditelji ne dopuštaju	2	2.5	2.6	100.0
Ukupno	77	95.1	100.0	
Neodgovoreno	4	4.9		
UKUPNO	81	100.0		

TABELA

Da li uvijek tražite dopuštenje za izlaz od roditelja

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da, uvijek	63	77.8	80.8	80.8
da, ponekad	9	11.1	11.5	92.3
ne, nikad	6	7.4	7.7	100.0
Total	78	96.3	100.0	
Neodgovoreno	3	3.7		

Da li uvijek tražite dopuštenje za izlaz od roditelja

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da, uvijek	63	77.8	80.8	80.8
da, ponekad	9	11.1	11.5	92.3
ne, nikad	6	7.4	7.7	100.0
Total	78	96.3	100.0	
Neodgovoreno	3	3.7		
UKUPNO	81	100.0		

TABELA

Gdje najčešće boravite sa prijateljima i da li su to adekvatna mjesta za Vaš uzrast

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Najčešće boravimo na stadionu	1	1.2	1.4	1.4
Najčešće boravimo u prirodi	2	2.5	2.7	4.1
Najčešće na sportskom stadionu i kraj rijeke	1	1.2	1.4	5.5
Najčešće s društvom boravim kod kuće	3	3.7	4.1	9.6
Najčešće sa društvom boravim u parku	2	2.5	2.7	12.3
Najčešće sa društvom idem u dvoranu jer smatram da je to adekvatno mjesto za naš uzrast	1	1.2	1.4	13.7
Najčešće smo na igralištu	1	1.2	1.4	15.1
Najčešće u kafićima	29	35.8	39.7	54.8
Najčešće u kafićima i smatram da su to adekvatna mjesta za naš uzrast	16	19.8	21.9	76.7
Najčešće u prirodi i kafićima	1	1.2	1.4	78.1
Najčešće u restoranu	1	1.2	1.4	79.5
Ne boravim sa društvom na mjestima koja su adekvatna za naš uzrast jer takvih mjesta nema u gradu	1	1.2	1.4	80.8
Sa društvom se vidim u školi	3	3.7	4.1	84.9
Smatram da su mjesta na koja izlazim sa društvom adekvatna za naš uzrast	10	12.3	13.7	98.6

Uglavnom izlazim sa majkom u restorane i u prirodu	1	1.2	1.4	100.0
Ukupno	73	90.1	100.0	
Bez odgovora	8	9.9		
UKUPNO	81	100.0		

TABELA

Da li konzumirate išta od poroka

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Alkohol povremeno	3	3.7	3.8	3.8
Cigarete	5	6.2	6.3	10.0
Cigarete i alkohol ako je neko slavlje	1	1.2	1.3	11.3
Cigarete svakodnevno; Alkohol povremeno; Droga rijeko.	1	1.2	1.3	12.5
Cigarete, alkohol	4	4.9	5.0	17.5
Cigrete povremeno; Alkohol ponekad; Ponekad marihuanu	1	1.2	1.3	18.8
Ništa	65	80.2	81.3	
Ukupno	80	98.8	100.0	
Bez odgovora	1	1.2		
UKUPNO	81	100.0		

TABELA

Da li Vam je daleko škola

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	41	50.6	51.2	51.2
Ne	39	48.1	48.8	100.0
Ukupno	80	98.8	100.0	
Bez odgovora	1	1.2		

Da li Vam je daleko škola

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	41	50.6	51.2	51.2
Ne	39	48.1	48.8	100.0
Ukupno	80	98.8	100.0	
Bez odgovora	1	1.2		
UKUPNO	81	100.0		

TABELA

Kako Vam se sviđaju profesori u školama

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	veoma dobro	18	22.2	22.8
	dobro	16	19.8	43.0
	onako	40	49.4	93.7
	loše	3	3.7	97.5
	veoma loše	2	2.5	100.0
	Total	79	97.5	
Missing	9	2	2.5	
Total	81	100.0		

TABELA

Kako vam se sviđa plan i program

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
veoma dobro	8	9.9	10.1	10.1
dobro	20	24.7	25.3	35.4
onako	39	48.1	49.4	84.8

loše	6	7.4	7.6	92.4
veoma loše	6	7.4	7.6	100.0
Total	79	97.5	100.0	
Bez odgovora	1	1.2		
UKUPNO	81	100.0		

TABELA

Da li profesori imaju fer i korektni odnos prema svim učenicima

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	da	33	40.7	41.8	41.8
	ne	46	56.8	58.2	100.0
	Total	79	97.5	100.0	
Missing	9	2	2.5		
Total		81	100.0		

TABELA

Primjer odnosa koji nije fer i korekstan

Odgovoreno	36
Bez odgovora	45

TABELA

Da li se osjećate zapostavljenju u školi i školskim aktivnostima

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	da	13	16.0	16.0	16.0
	ne	68	84.0	84.0	100.0
	Total	81	100.0	100.0	

TABELA

Koji učenici su uključeni u školske aktivnosti

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent

učenici sa odličnim uspjehom	66	80.5	81.5	81.5
učenici sa vrlo dobrom uspjehom	11	13.4	13.6	95.1
učenici sa dobrim uspjehom	1	1.2	1.2	96.3
svi učenici	3	3.7	3.7	100.0
Ukupno	81	98.8	100.0	
UKUPNO	81	100.0		

TABELA

Da li su profesori nasilni prema vama

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid da	8	9.9	9.9	9.9
ne	73	90.1	90.1	100.0
Total	81	100.0	100.0	

TABELA

Ako su profesori nasilni, na koji način?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Bila sam prisutna kad je skoro pa fizički nasrnuo profesor na jednog učenika	1	1.2	11.1	11.1
Psihičko nasilje	8	9.9	88.9	100.0
Total	9	11.1	100.0	
Missing 9	72	88.9		
Total	81	100.0		

TABELA

Da li često bježite sa nastave

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
veoma često	4	4.9	4.9	4.9
često	4	4.9	4.9	9.9

kako-kad	20	24.7	24.7	34.6
nikad	32	39.5	39.5	74.1
ponekad, sa društvom	21	25.9	25.9	100.0
Ukupno	81	100.0	100.0	

Navesti razlog bježanja sa nastave ----- 81

Ako nisam spremam za nastavu, pobjegnem ----- 3
 Ako se dogvorimo da svi pobjegnemo ----- 3
 Bježim sa nastave ukoliko ima test, a nisam spremio gradivo ----- 3
 Da odemo na kafu ----- 10
 Dosadno mi je na času, jer profesori se ne trude da nam nastavu učinu zanimljivom ----- 2
 Dosadno mi je na nastavi ----- 18
 Dosadno mi je na nekim časovima ----- 6
 Dosadno mi je slušati pojedine profesore, a i ponekad me strah dobiti negativnu ocjenu ----- 2
 Dosadno nam je na nastavi ----- 56
 Kad se svi dogovorimo ----- 3
 Nekad nam se jednostavno ne bude na nastavi ----- 5
 Nije mi zanimljivo gradivo ----- 5
 Ukoliko ima neki test, a ja nisam spremna ----- 13
 Ukoliko ima više provjera znanja u jednom danu ----- 3
 Zbog psihičkog stanja ----- 1

TABELA

Da li škola ima zanimljiv program

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	da	39	48.1	49.4	49.4
	ne	39	48.1	49.4	98.7
	Bez odgovora	1	1.2	1.3	100.0
	Total	79	97.5	100.0	
Missing	9	2	2.5		
Total		81	100.0		

TABELA

Da li profesori poduzimaju ikakve mjere da nastava bude zanimljivija

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	da	39	48.1	49.4	49.4
	ne	40	49.4	50.6	100.0
	Total	79	97.5	100.0	
	Missing	9	2.5		
Total		81	100.0		

TABELA

Da li u vašoj školi ima učenika koji ispoljavaju društveno neprihvatljivo ponašanje

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	da	58	71.6	71.6	71.6
	ne	11	13.6	13.6	85.2
	ne znam	12	14.8	14.8	100.0
	Total	81	100.0	100.0	

TABELA

Da li škola može da pomogne u prevenciji maloljetničke delinkvencije

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	62	76.5	79.5	79.5
ne	16	19.8	20.5	100.0
Ukupno	78	96.3	100.0	
Bez odgovora	3	3.7		
UKUPNO	81	100.0		

TABELA

Kako škola može pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvencije

Kako škola može pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvenčnosti					
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Bez odgovora	67	82.7	82.7	82.7	
Profesori trebaju promijeniti pristup učenicima, jer pravilnim radom se može dosta toga promijeniti. No, smatram da profesori to ne žele	3	3.7	3.7	86.4	
Škola bi mogla pomoći u prevenciji maloljetničke delinkvencije uvođenjem sankcija i ograničenja	2	2.5	2.5	88.9	
Škola ne uzima sebi za obavezu u rješavanju ovog problema	1	1.2	1.2	90.1	
Škola treba da se počne koristiti svojim zakonskim ovlastima kako odgojna i obrazovna institucija	2	2.5	2.5	92.6	

Škola treba uvesti neke dodatne časove na koljim će se raspravljati o pojavi drštveno neprihvatljivog ponašanja	1	1.2	1.2	93.8
Smatram da jednostavno postoje učenici koje ne zanima škola, te mislim da škola ne može mnogo učiniti. Roditelj je najodgovorniji kad je u pitanju ponašanje njihove djece	1	1.2	1.2	95.1
Treba uvesti obaveznu edukaciju za profesore, kako bi profesori pomogli učenicima	1	1.2	1.2	96.3
Uključiti i profesore i roditelje zajedno sa djecom u programe prevencije društveno neprihvatljivog ponašanja	1	1.2	1.2	97.5
Uključiti roditelje da učestvju u rješavanju problema	2	2.5	2.5	100.0
Total	81	100.0	100.0	

TABELA

Zašto mislite da škola ne može pomoći u prevenciji maloljet.delink.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Bez odgovora	69	85.2	85.2	85.2
Nisam upućena u to što je maloljetnička delinkvencija	1	1.2	1.2	86.4
Škola ne može ništa učiniti jer pojedinim učenicima nedostaje odgoj koji se uči od roditelja. Fali nam disciplina	1	1.2	1.2	87.7
Škola ne želi da se bavi ovim problemom	1	1.2	1.2	88.9

Smatram da kad je neka osoba odlučna u tome, nju može samo neka kobna dešavanja spriječiti. Niko drugi ne može ništa da uradi.	1	1.2	1.2	90.1
Smatram da postoji pogrešan pristup učenicima. Profesori nemaju korektan odnos prema svim učenicima.	1	1.2	1.2	91.4
Smatram da prvo trebamo sami odlučiti da se promijenimo	1	1.2	1.2	92.6
Smatram da škola ne može mnogo pomoći. Do učenika je	1	1.2	1.2	93.8
Smatram da škola ne može mnogo pomoći. Do učenika je.	1	1.2	1.2	95.1
Smatram da škola ne može pomoći u prevenciji DNP jer to ne želi	1	1.2	1.2	96.3
Smatram da su roditelji odgovorni za ponašanje njihove djece. Odgoj je najbitniji.	1	1.2	1.2	97.5
U školama ne postoji adekvatan kadar koji bi se bavio ovim problemom	2	2.5	2.5	100.0
Total	81	100.0	100.0	

Popis grafikona

- Grafikon br. 1: Prikaz broja počinjenih prekršajnih i krivičnih djela od strane maloljetnika u 2010, 2011 i 2012. godini 25
- Grafikon br. 2: Prikaz broja počinjenih krivičnih djela od strane maloljetnika u 2010, 2011 i 2012.godini 25
- Grafikon br. 3: Prikaz broja počinjenih prekršajnih i krivičnih djela od strane maloljetnika u 2011, 2012 i 2013. godini 26
- Grafikon br. 4: Prikaz broja počinjenih krivičnih djela od strane maloljetnika u 2011, 2012 i 2013. godini 26

Grafikon br. 5: Prikaz broja počinjenih prekršajnih i krivičnih djela od strane maloljetnika u 2012, 2013 i 2014. godini	27
Grafikon br. 6: Prikaz broja počinjenih krivičnih djela od strane maloljetnika u 2012, 2013 i 2014.godini	27
Grafikon br. 7: Prikaz broja počinjenih prekršajnih djela od strane maloljetnika u 2014, 2015 i 2016. godini	28
Grafikon 8: Struktura porodice	37
Grafikon 9: Da li Vaši roditelji pored Vas imaju još djece	38
Grafikon br. 10: Odnosi u porodici	38
Grafikon br. 11: Socijalni status porodice	39
Grafikon br. 12: Stambeni uslovi porodice	40
Grafikon br. 13: Uslovi života	41
Grafikon br. 14: Nivo obrazovanja oca	43
Grafikon br. 15: Nivo obrazovanja majke	44
Grafikon br. 16: Bježanje iz škole	45
Grafikon br. 17: Razlozi bježanja iz škole	46
Grafikon br. 18: Konzumiranje poroka	47
Grafikon br. 19: Da li konzumirate alkohol	48
Grafikon br. 20: Kako Vam se sviđa plan i program u školi	49
Grafikon br. 21: Da li škola ima zanimljiv plan i program	49
Grafikon br. 22: Šta biste Vi promijenili kako bi plan i program bio zanimljiviji	50
Grafikon br. 23: Mišljenje učenika o planu i programu	50
Grafikon br. 24: Da li se osjećate zapostavljeni u školskim aktivnostima	51
Grafikon br. 25: Koji učenici su uključeni u školske aktivnosti	52
Grafikon br. 26: Kako Vam se sviđaju profesori u školi	53
Grafikon br. 27: Vaše mišljenje o profesorima	53
Grafikon br. 28: Odnos profesora prema učenicima	54
Grafikon br. 29: Da li profesori poduzimaju ikakave mjere	56
Grafikon br. 30: Pomoć škole u prevenciji maloljetničke deinkvencije	58

Popis tabela

Tabela 1: Delinkventno ponašanje ukupno	36
---	----

Tabela 2: Stanovanje i delinkventno ponašanje 42

Tabela 3: Škola koju pohađate i maloljetnička delinkvencija 45

Popis slika

Slika 1: Koje mjere profesori poduzimaju kako bi nastava bila zanimljivija? 57

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu. Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju. Saglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____